

Skýrsla

**Katrínar Jakobsdóttur samstarfsráðherra
Norðurlanda um störf
Norrænu ráðherranefndarinnar 2009**

(Lögð fyrir Alþingi á 138. löggjafarþingi 2009–2010)

**Utanríkisráðuneytið
Skrifstofa Norðurlandamála
Mars 2010**

EFNISYFIRLIT

1. Inngangur	3
2. Samstarf forsætisráðherra Norðurlanda	4
3. Störf samstarfsráðherra Norðurlanda	5
4. Norðurlandasamstarf utanríkisráðuneytisins	11
5. Menningarsamstarf.....	14
6. Jafnréttismál.....	19
7. Málefni dómsmálaráðuneytisins.....	24
8. Menntun og rannsóknir	26
9. Vinnumál	33
10. Atvinnumál, orkumál og byggðamál.....	39
11. Félags- og heilbrigðismál	47
12. Efnahags- og fjármál	57
13. Umhverfismál.....	62
14. Sjávarútvegur, landbúnaður, matvæli og skógrækt	69
15. Grannsvæðasamstarf	73
16. Norrænar stofnanir á Íslandi	78
17. Norrænar lánastofnanir	87
Fylgiskjal 1: Styttingar	97

Niðurröðun efnis er í samræmi við fjárlög Norrænu ráðherranefndarinnar og skipulag skrifstofu Norrænu ráðherranefndarinnar

Prentun Oddi umhverfisvottuð prentsmiðja

Skýrslan er framleidd hjá prentsmiðju sem er vottuð norræna umhverfismerkinu Svaninum ásamt því að vera prentuð á umhverfisvottaðan pappír

1. Inngangur

Í skýrslu þessari gerir samstarfsráðherra Norðurlanda grein fyrir því helsta sem unnið var að í norrænu samstarfi á árinu 2009. Skýrslan gerir grein fyrir samstarfi forsætisráðherra Norðurlanda, störfum samstarfsráðherra Norðurlanda, utanríkisráðherra Norðurlanda, og þar næst störfum þeirra 10 fagráðherranefnda sem skipa Norrænu ráðherranefndina (NMR). Kaflar fagsviðanna byggja á skýrslum þeirra ráðuneyta sem ábyrgð bera á hverju fagsviði og eru þeir unnir í nánun samstarfi við þá starfsmenn sem sitja í norrænum embættismannanefndum. Einnig hefur skýrslan að geyma frásögn af samstarfi ráðherranefndarinnar við grannsvæði og grannriki, Evrópusambandið (ESB) og aðrar fjölþjóðlegar stofnanir sem starfa á sama athafnasvæði og Norræna ráðherranefndin. Þá er greinargerð um starfsemi Norræna hússins og Norrænu eldfjallastöðvarinnar, hvort tveggja norrænar stofnanir sem staðsettar eru á Íslandi. Loks hefur skýrslan að geyma stutta frásögn af störfum norrænu lánastofnananna á árinu.

Hvað Ísland áhræfir einkenndist árið af því að formennska í Norrænu ráðherranefndinni var í höndum Íslendinga. Í góðu samstarfi við ráðuneytin var formennskuárið undirbúið árið áður og formennskuáætlun kynnt á þingi Norðurlandaráðs í Helsinki í lok október 2008, einungis örfáum vikum eftir að efnahagur landsins hrundi. Formennskuáætluninni var síðan hleypt af stokkunum í byrjun ársins í skugga mikillar óvissu, bæði pólitískrar og efnahagslegrar. Enda þótt aðstæður á þeim tímapunkti væru ef til vill ekki hinar ákjósanlegustu til þess að takast á hendur ábyrgðina á samstarfinu gekk framkvæmd áætlunarinnar samkvæmt áætlun og með samstilltu átaki tókst að framkvæma þau áform ráðuneytanna sem hún hafði að geyma. Með svokölluðum formennskuverkefnum getur það land, sem leiðir samstarfið hverju sinni, sett ákveðin mál í forgrunn. Ísland hafði frumkvæði að og bar ábyrgð á framkvæmd fjölmargra verkefna á árinu en sérstakur sjóður í norrænu fjárhagsáætluninni fjármagnar slík verkefni.¹

Lokið var við mörg formennskuverkefni, einkum ráðstefnur og aðra viðburði. Önnur verkefni voru umfangsmeiri og eru enn í vinnslu. Eitt fjárfrekasta verkefnið var gerð vákorts fyrir Norður-Atlantshafið en stefnt er að verkefnislokum með því að gögn verði aðgengileg á heimasíðu sem opnuð verður í desember 2010. Þar er um algert brautryðjendastarf að ræða en hlýnun sjávar og opnun nýrra siglingaleiða á norðurslóðum knýja á um að hafsvæðið sé kortlagt þannig að unnt sé að skilgreina hættur og viðbrögð við þeim. Einnig má nefna samanburðarrannsókn á viðhorfum norrænna ungmenna, eftir aldri og kyni, til íþróttar-, félags- og tómstundastarfa, menntunar og væntinga til framtíðar, en niðurstöður verða kynntar á ráðstefnu á Íslandi vorið 2010.

Norrænt samstarf fer að öðru leyti eftir samstarfsáætlunum fagsviðanna sem eru unnar af löndunum í sameiningu og ná yfir nokkur ár. Það er og skylda formennskulandsins hverju sinni að vaka yfir því að unnið sé eftir

1 Sjá nánar um formennsku Íslands á: <http://formennska2009.forsaetisraduneyti.is/>

þeim áætlunum. Þá var á árinu einnig lögð áhersla á að vinna að svokölluðum hnattvæðingarverkefnum en það er í samræmi við stefnubreytingu sem ákveðin var af forsætisráðherrunum 2007. Alþjóðlegt samstarf Norrænu ráðherranefndarinnar var einnig umfangsmikið á árinu og hefur það farið vaxandi frá því að ráðherranefndin hóf starfsemi sína í Eystrasaltsríkjunum árið 1989.

Skýrslan gefur því glögga mynd af samstarfi norrænu ríkisstjórnanna árið 2009 og einnig af íslenskum áherslum á formennskuárinu.

2. Samstarf forsætisráðherra Norðurlanda

Forsætisráðherrar Norðurlanda áttu með sér þrjá fundi á árinu; á hnattvæðingarþingi (Globaliseringsforum) sem haldið var í Bláa Lóninu í lok febrúar, á Egilsstöðum í júní og á þingi Norðurlandaráðs sem haldið var í Stokkhólmi í lok október. Einnig ræddust þeir við óformlega þegar þörf krafði.

Á fundum þeirra var umræða um alþjóðlegu fjármálakreppuna og alvarlega stöðu Íslands í forgrunni. Forsætisráðherrar hinna landanna lofuðu stuðningi við að koma efnahag Íslands á réttan kjöl og forsætisráðherra Íslands þakkaði norrænum starfsbræðrum fyrir það og lýsti stöðu mála eins og hún var hverju sinni.

Evrópumálin voru að venju á dagskrá allra fundanna og aðildarumsókn Íslands bar þar hátt. Forsætisráðherrar norrænu ESB-landanna lýstu sérstakri ánægju með umsóknina og kváðust mundu gera það sem í þeirra valdi stæði til að umsóknarferlið yrði sem hagfelldast.

Forsætisráðherrarnir fjölluðu um skýrslu Thorvalds Stoltenberg fyrrverandi utanríkisráðherra Noregs og lýstu sérstakri ánægju með hana, þar eð hún fæli í sér vegvísir að auknu samstarfi Norðurlanda á sviði utanríkis- og öryggismála. Forsætisráðherra Íslands taldi það frumkvæði utanríkisráðherranna að fela Stoltenberg gerð skýrslunnar tímabært í ljósi þróunar öryggismála í Evrópu og á norðurslóðum og kvað skýrsluna innihalda gagnýtar og raunhæfar hugmyndir, sem hefðu töluverða öryggispolítíska þýðingu, kæmust þær til framkvæmda. Forsætisráðherra Íslands tók jafnframt fram, að ekki bæri að túlka tillögur skýrslunnar þannig að norrænt samstarf ætti að koma í stað samstarfs þjóðanna í ESB eða NATO.

Á öllum fundum forsætisráðherranna var leiðtogafundur Sameinuðu þjóðanna um loftslagsmál í Kaupmannahöfn í desember til umræðu. Ráðherrarnir voru sammála um að afar mikilvægt væri að Norðurlönd gerðu það sem í þeirra valdi stæði til að þar næðist ásættanleg niðurstaða, enda væri lausn loftslagsvandans mesta áskorun sem samtíminn stæði frammi fyrir.

Forsætisráðherrarnir fjölluðu um hnattvæðingarstarf Norrænu ráðherranefndarinnar og lýstu yfir mikilvægi þess að því yrði haldið áfram og það styrkt. Til að svo gæti orðið þyrfti að skerpa áherslurnar í starfseminni og einbeita sér að þeim þáttum þar sem löndin stæðu framarlega og hefðu

sérstöðu. Á þeim sviðum væri líklegast að samstarfið hefði í för með sér samlegðaráhrif. Öndvegisrannsóknaráætlunin var nefnd sérstaklega þar eð hún var talin til þess fallin að sameina krafta landanna á sviði vísinda og nýsköpunar og styrkja þannig stöðu þeirra í hnattrænu samkeppnisumhverfi.

Að venju fjölluðu forsætisráðherrarnir um þau alþjóðamál sem á brunnu hverju sinni. Þannig voru málefni Rússlands, Mið-Austurlanda, Afganistans, Norður-Kóreu og Sri Lanka meðal þess sem til umræðu var á fundum þeirra.

Forsætisráðherrarnir áttu og að venju fund með forsætisráðherrum Eystrasaltsríkjanna þar sem Evrópu- og alþjóðamál voru meginviðfangsefnið. Þá kom Ole Norrback, formaður Norrænu samstarfsnefndarinnar um afnám stjórnsýsluhindrana, til fundar við forsætisráðherrana og skýrði frá stöðu mála og því sem áunnist hefði á árinu.

Vegna tímaskorts féll að þessu sinni niður árlegur fundur forsætisráðherranna með forsætisnefnd Norðurlandaráðs.

Árlegt hnattvæðingarþing sem forsætisráðherrarnir og Norræna ráðherra-nefndin standa fyrir sameiginlega var haldið í Bláa lóninu 26.–27. febrúar. Til þess var boðið hópi norrænna og alþjóðlegra sérfræðinga auk þingmanna, fulltrúa atvinnulífs, vísindasamfélags og frjálsra félagasamtaka. Þar voru fjármálakreppan og áhrif hennar til umræðu ásamt spurningunni um það hvort hún markaði endalok eða upphaf framsækinnar loftslagsstefnu. Ekki var eingöngu fengist við að greina vandann, heldur einnig fjallað um leiðir til að gera Norðurlönd öflugri og samkeppnishæfari á sviði vísinda og nýsköpunar. Á þinginu var kynntur svonefndur nýsköpunarmælir, sem greinir nýsköpunarhæfni landanna og svonefnd hnattvæðingarvog sem mælir samkeppnishæfni í hnattrænum samanburði. Þar var bent á bæði styrkleika og veikleika landanna á ýmsum sviðum. Meðal veikleika var nefndur skortur á frumkvöðlastarfi og samkeppni á heimamarkaði. Forsætisráðherra Íslands kvað ánægjulegt að sjá þar vísbendingar um sterka stöðu Norðurlanda hvað varðar nýtingu sjálfbærrar orku og rannsóknarstörf á því sviði, mikilvægt væri að vinna úr þeim áhugaverðu hugmyndum sem þar hefðu komið fram um hvernig auka mætti samkeppnishæfni norrænu landanna.

Auk þess sem forsætisráðherrarnir tóku þátt í umræðum þingsins voru meðal frummælenda þekktir erlendir fræðimenn, meðal annarra Kenneth Rogoff prófessor við Harvard háskóla og David Carlson, prófessor við ríkisháskólann í Oregon. Fundarstjóri var Lykke Friis, þáverandi aðstoðar- rektor við Hafnarháskóla og núverandi orku- og loftslagsráðherra í Danmörku. Þingið sóttu vel á annað hundrað gestir auk fréttamanna frá ýmsum löndum.

3. Störf samstarfsráðherra Norðurlanda

Forsætisráðherrar Norðurlanda marka meginstefnu fyrir starfsemi Norrænu ráðherra-nefndarinnar ásamt samstarfsráðherrunum sem móta stefnuna í hinu daglega samstarfi. Samkvæmt Helsingfors-samningnum er hlutverk

samstarfsráðherranna (MR-SAM) að beita sér fyrir því að auka norrænt samstarf, að samræma störf á hinum ýmsu samstarfssviðum, að sjá til þess að framlögum til norræns samstarfs sé skipað í forgangs röð og að taka ákvarðanir um skipulagsatriði sem snerta fleiri en eitt samstarfssvið. Einnig taka þeir ákvarðanir um málefni sem fagráðherrar vísa til þeirra, eða hafa grundvallarþýðingu fyrir norrænt samstarf, en tíu fagráðherranefndir eru að störfum auk nefndar samstarfsráðherranna. Samstarfsráðherrarnir semja endanlegar tillögur og taka ákvörðun um fjárhagsáætlun fyrir norrænt samstarf, auk þess sem þeir bera ábyrgð á upplýsingastarfsemi ráðherranefndarinnar og taka ásamt forsætisnefnd Norðurlandaráðs ákvarðanir um sameiginlega upplýsingastarfsemi ráðsins og ráðherranefndarinnar.

Norræna samstarfsnefndin (NSK) er samstarfsráðherrunum til aðstoðar. Hún sér um að samræma norræn verkefni og undirbýr fundi ráðherranna. Nefndin gegnir jafnframt hlutverki stjórnarnefndar fyrir aðalskrifstofu Norrænu ráðherranefndarinnar í Kaupmannahöfn.

Undir samstarfsráðherrana heyrja ennfremur ýmis þverfagleg verkefni svo sem áætlun um sjálfbæra þróun, norðurskautssamstarfið, afnám stjórnsýsluhindrana, málefni barna og ungmenna, aðgengismál fatlaðra og samstarf við grannlönd og grannsvæði. Auk þess heyrir undir samstarfsráðherra alþjóðlegt samstarf sem verður æ umfangsmeira með aukinni áherslu á sameiginleg viðbrögð Norðurlanda við tækifærum og áskorunum hnattvæðingar. Sérstaklega er fjallað um samstarfið við grannlönd og grannsvæði og norðurskautssamstarfið í kafla 15 í skýrslunni.

Fjárhagsáætlun Norrænu ráðherranefndarinnar

Fjárveitingar til starfsemi NMR 2009 voru samtals 912,759 milljónir danskra króna. Skipting fjárins milli hinna ýmsu sviða starfseminnar er skilvirkasta tæki NMR til að fylgja eftir pólitískum markmiðum samstarfsins. Því er lögð á það áhersla að undirbúningur ákvarðana MR-SAM fari fram í nánu samstarfi við fagráðherranefndir og Norðurlandaráð.

Eftir sumarfund forsætisráðherranna í Finnlandi 2007 var hnattvæðingin orðin eitt af helstu forgangsmálum norræns samstarfs. Til að fylgja eftir markmiðum forsætisráðherranna voru í fjárhagsáætlun NMR fyrir árið 2008 lagðar 60 milljónir danskra króna til ráðstöfunar fyrir hnattvæðingarverkefni og jafn há upphæð í fjárhagsáætlun ársins 2009. Sú ákvörðun að beita norrænu samstarfi til að bregðast við áskorunum hnattvæðingar og nýta í sameiningu þau tækifæri sem í henni felast, hefur beint samstarfinu inn á nýjar brautir, sem tæplega verður vikið af á næstu árum.

Dæmi um mikilvægan áfanga í hnattvæðingarvinnunni er sá árangur sem náðst hefur með öndvegisrannsóknáætluninni (Topforskningsinitiativet) sem snýr að samstarfi um rannsóknir og nýsköpun á sviði loftslags-, orku- og umhverfismála.

Fyrir utan afmörkuð verkefni vegna hnattvæðingar lögðu samstarfsráðherrarnir áherslu á nokkur meginsvið í fjárhagsáætlun ársins 2009. Sem fyrr var

samstarf á vísindasviði stærsta aðgerðasvið ráðherra nefndarinnar og samstarf á menningarsviði þar á eftir. Samstarf á sviði umhverfis-, loftslags- og orkumála var og meðal forgangsmála. Þá var áhersla lögð á sameiginlegar lausnir á ýmsum viðfangsefnum sem norræna velferðarkerfið stendur frammi fyrir meðal annars vegna breyttrar aldursskiptingar þjóðanna og ný stofnun, Norræna velferðarmiðstöðin (Nordens velfærdscenter – NVC), tók til starfa á árinu.

Samstarfið við grannsvæði Norðurlanda var fjórða stærsta aðgerðasviðið og innan þess var í fyrsta sinn sérstök fjárveiting til að koma á samstarfi við vestlæg grannsvæði þar sem Kanada verður í fyrirrúmi. Meginviðfangsefnið í samstarfinu við grannsvæðin var þó eftir sem áður samstarf við nágranna löndin í Norður-Evrópu og við Eystrasalt.

Hnattvæðingarverkefnin

Umfangsmest og mikilvægast hnattvæðingarverkefnanna er öndvegissannsóknáætlun á sviði loftslags-, orku- og umhverfismála. Markmið hennar er að efla samkeppnishæfni og aðdráttarafl Norðurlanda hvað varðar vísindi og nýsköpun á þessum sviðum en ætlunin er að taka fleiri svið inn í áætlunina á síðari stigum. Norrænu stofnanirnar NordForsk, Nordisk InnovationsCenter og Nordisk Energiforskning hafa sameiginlega með höndum framkvæmd áætlunarinnar en stjórn hennar skipa fulltrúar landanna. Sá árangur náðist á árinu að vísinda- og nýsköpunarsjóðir á Norðurlöndum ákváðu að leggja 225 milljónir danskra króna til samstarfsins á móti þeim 160 milljónum sem NMR og stofnanir ráðherra nefndarinnar leggja fram. Þá fóru fram viðræður við ESB um samstarf við rannsókn- og nýsköpunarsjóði sambandsins og möguleika þess að tengja áætlunina við nýja Eystrasaltsáætlun ESB. Þeim viðræðum er ekki lokið.

Norrænn undirbúningshópur vann að því á árinu að greiða fyrir árangri á loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna í Kaupmannahöfn í desember. Þó árangur ráðstefnunnar yrði ekki sá sem vonir stóðu til, er rétt að vekja athygli á hliðarráðstefnu sem fimmtán hundruð manns frá meira en 40 löndum sóttu og fleiri viðburðum um norrænar lausnir í loftslagsmálum, „Nordic Climate Solutions“, auk þeirra óformlegu funda sem norræni undirbúningshópurinn hélt með alþjóðlegum samningamönnum til að stuðla að ásættanlegri niðurstöðu. Þá er vert að nefna í þessu sambandi að Norðurlönd ákváðu á árinu að Norræni þróunarsjóðurinn (NDF) skyldi veita 14 milljónum evra til umhverfisbætandi fjárfestinga í þróunarlöndum.

Í lok febrúar boðaði Jóhanna Sigurðardóttir forsætisráðherra ásamt Halldóri Ásgrímssyni framkvæmdastjóra NMR til norræns hnattvæðingarþings við Bláa lónið. Þingið sóttu forsætisráðherrar allra norrænu landanna auk þingmanna, alþjóðlegra sérfræðinga, fulltrúa atvinnulífs, vísindasamfélags og frjálsra félagasamtaka. Umfjöllunarefni þingsins var fjármálakreppan og áhrif hennar á aðgerðir ríkja heims í loftslagsmálum.²

² Nánar er greint frá þinginu í kafla 2

Á árinu var hafinn undirbúningur Norræns dags á heimssýningunni í Sjanghæ 25. júní 2010. Meginþema dagsins verður loftslagsmál og matvæli. Ísland hefur með höndum undirbúning sýningar um norrænan landslagsarkitektúr sem opnuð verður þann dag. Fleiri samnorrænir viðburðir eru í undirbúningi, meðal annars ráðstefna um matvælaöryggi, vísindaping og norræn kvikmyndahátíð þar sem barnamyndir verða í forgrunni. Þá verður áhersla lögð á að kynna Norðurlönd sem ákjósanlegan áfangastað ferðamanna.

Á árinu var ákveðið að hefja vinnu við sjö ný hnattvæðingarverkefni sem snúa meðal annars að menningu og sköpunarkrafti, heilsu og velferð, orku og samgöngum, upplýsingatækni og umhverfissvænum húsbýggingum. Sum þessara verkefna gera kröfu um meira þverfaglegt samstarf en þekkt hefur í norrænu samstarfi, eins og t.d. verkefnið um velferð og heilsu þar sem fimm ráðherranefndir eiga hlut að máli. Með þessum nýju verkefnum er búið að tengja flest svið samstarfsins við hnattvæðingarvinnuna en til þeirra var varið á árinu tæplega 40 milljónum danskra króna. Þá var í lok árs ákveðið að gera hlé á undirbúningi fleiri nýrra hnattvæðingarverkefna en beina kröftunum þess í stað að markvissri og snurðulausri framkvæmd þeirra sem þegar eru hafin.

Formennska Íslands og formennskuverkefni

Ísland fór með formennsku í öllum ráðherra- og embættismannanefndum og flestöllum vinnuhópum á vegum NMR árið 2009. Verkefnaáætlun sú, sem gerð var í tilefni formenskunnar, bar yfirskriftina *Norrænn áttaviti*. Í henni var skírskotað til hnattvæðingarverkefnanna og þess að Norðurlönd geti í sameiningu vísað veginn við að taka á úrlausnarefnum sem óhjákvæmilega kalla á alþjóðlega samvinnu. Þar var lýst fyrirætlunum um verkefni og áherslur Íslands á formennskuárinu. Þá var þar stefnt að því að auka þverfaglegt samstarf sem miðar að því að efla til muna rannsóknir, nýsköpun og frumkvöðlastarf á sviði loftslags-, orku- og umhverfismála í þeim tilgangi að styrkja samkeppnisstöðu Norðurlanda og stöðu í svæðisbundnu og alþjóðlegu samstarfi. Áætlunin skiptist í meginþemun *Norrænn aflvaki*, *Styrkur Norðurlanda*, *Svar Norðurlanda við loftslagsvanda* og *Hnattvædd Norðurlönd*.

Í formennskuáætluninni var kveðið á um 30 verkefni og viðburði sem Íslendingar ætluðu að eiga frumkvæði að, auk 30 annarra sem einnig var talið mikilvægt að kæmust til framkvæmda. Þessi verkefni og viðburðir spanna öll samstarfssviðin. Þrátt fyrir efnahagsástandið tókst að halda óbreyttri stefnu og gera nánast allt sem til stóð.

Af formennskuverkefnum Íslendinga má nefna gerð vákorts fyrir Norður-Atlantshafið sem er einna metnaðarfullst formennskuverkefnanna en ætlunin er að ljúka því á tveimur árum. Það endurspeglar vel pólitískar áherslur Íslendinga; aukið samstarf til vesturs, verndun hafsins og vísindasamstarf til að tryggja norræna hagsmuni – í þessu tilviki til að öðlast betri yfirsýn yfir ástand sjávar, siglingaleiðir og öryggisviðbúnað í norðurhöfum.

Annað mikilvægt formennskuverkefni er umfangsmikið átak til að efla

norrænan málskilning sem ákveðið var og undirbúið á formennskuárinu en kemur til framkvæmda árið 2010.

Veigamikið verkefni var norræn samanburðarrannsókn á högum og viðhorfum æskufólks á Norðurlöndum, sú fyrsta sinnar tegundar, þar sem kannaðir eru félagslegir þættir tengdir menntun, menningu, tómstundum og íþróttum og leitað eftir framtíðarsýn þátttakenda. Niðurstöðurnar verða ræddar á ráðstefnu í Reykjavík síðari hluta maí 2010.

Meðal verkefna sem styrkt voru úr formennskusjóði NMR á formennskuári Íslendinga var afmælishátíð í Berlín í tilefni af 10 ára samstarfi norrænu sendiráðanna þar í borg. Samstarfsráðherra flutti þar opnunarræðu auk þess sem borgarstjóri Berlínar flutti ávarp. Norrænu sendiráðin stóðu fyrir ýmsum menningarviðburðum til þess að halda upp á þessi tímamót.

Þá var haldin fjölmenn ráðstefna um kyn og völd á Norðurlöndum þar sem færri komust að en vildu.

Íslenskur hugbúnaður til að reikna út eyðslu og verð á ólíkum orkugjöfum fyrir hinar ýmsu tegundir bifreiða var þýddur og gerður aðgengilegur fyrir aðra Norðurlandabúa.

Með þessu er fátt eitt upp talið en formennskuverkefnunum eru gerð betri skil í köflum fagsviðanna í þessari skýrslu.

Til ráðstöfunar voru u.þ.b. átta milljónir danskra króna á fjárhagsáætlun NMR til að framkvæma fyrirætlanir Íslands tengdar formennskunni en forsenda þess að fá fjárveitingu af þessum sérstaka lið var að jafn hátt fjárframlag bærast annars staðar að.

Stuðningurinn við Ísland

Norrænu samstarfs- og menntamálaráðherrarnir ákváðu á árinu að veitt yrði 5,5 milljónum danskra króna til að styrkja íslenska námsmenn á Norðurlöndum sem eiga í fjárhagserfiðleikum vegna efnahagskreppunnar á Íslandi. Menntamálaráðuneytinu var falið að móta úthlutunarreglur um styrkveitingarnar og að höfðu samráði við Samtök íslenskra námsmanna erlendis (SÍNE), Lánasjóð íslenskra námsmanna (LÍN), Rannís, IÐUNA fræðslusetur og Alþjóðaskrifstofu háskólastigsins var ákveðið að verja styrknum á tvennan máta.

Annars vegar skyldi veita framfærslu- og ferðastyrki til ungs fólks í iðn- og starfsnámi. Sérstaklega var litið til nemenda sem hefðu misst eða ekki fengið námssamning vegna ástandsins á vinnumarkaðnum. Samið var við IÐUNA fræðslusetur um að annast umsýslu og afgreiðslu umsókna. Auglýstir voru dvalar- og ferðastyrkir til ungs fólks í verknámsgreinum sem hefði hug á að sækja viðurkennda en ólaunaða starfsþjálfun á Norðurlöndum í 2–6 mánuði.

Hins vegar skyldi veita framfærslustyrki til námsmanna á Norðurlöndum. Auglýstir voru framfærslustyrkir í 1–3 mánuði til námsmanna á Norðurlöndum sem væru í fjárhagsvanda vegna efnahagsástandsins. Samið var við Alþjóðaskrifstofu háskólastigsins um að annast móttöku og umsýslu styrkumsókna en sérstök úthlutunarnefnd ákvarðaði úthlutanir.

Mikill áhugi reyndist vera fyrir styrkjunum og var ríflega 100 milljónum króna úthlutað til yfir 300 íslenskra námsmanna á Norðurlöndum sem áttu í erfiðleikum vegna slæms ástands á vinnumarkaðnum og bágs efnahagsástands. Gert er ráð fyrir að sama upphæð verði í boði árið 2010.

Samstarfsráðherrarnir ákváðu einnig að verja 700 þúsund dönskum krónum á árinu til þess að gera sérstakt átak í að upplýsa Íslendinga um þá fjölbreyttu styrkmöguleika sem er að finna á vettvangi NMR. Ráðinn var verkefnisstjóri vegna verkefnisins en það er vistað hjá Impru. Um er að ræða tveggja ára átaksverkefni en sama upphæð verður til ráðstöfunar árið 2010.

Stjórnsýslulegar landamærahindranir

Á vegum MR-SAM starfar sérstök nefnd, Grænehindringsforum, með það að markmiði að ryðja úr vegi norrænum stjórnsýsluhindrunum. Hún setti þrjú atriði í forgang á árinu: að fyrirbyggja nýjar hindranir, að stuðla að samræmingu og samstarfi milli norrænu landanna við innleiðingu nýrra ESB-gerða og að tryggja frjálsa för Norðurlandabúa milli landanna. Þannig lagði formaðurinn, Ole Norrback, ríka áherslu á það á fundum sínum með MR-SAM og forsætisráðherrunum að ætíð yrði kannað með skipulögðum hætti, þegar ný löggjöf er undirbúin, hvort viðkomandi reglur gætu skapað nýjar hindranir. Áhersla var lögð á sama boðskap varðandi innleiðingu nýrra ESB-gerða. Þrátt fyrir skýr ákvæði um félagsleg réttindi borgaranna í löggjöf landanna og í fjölmörgum norrænum og alþjóðlegum samningum, sem Norðurlönd eru aðilar að, gerist það alltof oft að fólk missir réttar á þessu sviði við flutning milli norræna landa. Því lagði nefndin áherslu á að ræða þessi mál við aðila í stjórnsýslunni til að bót yrði ráðin á þessu.

Samstarfsráðherra kynnti þessi mál í ríkisstjórn á árinu og af því tilefni ákvað ríkisstjórn að nýrri skrifstofu löggjafarmála í forsætisráðuneytinu yrði falið að kanna það við setningu nýrra laga, hvort þau gætu falið í sér nýjar norrænar stjórnsýsluhindranir.

Samstarf og samráð við Norðurlandaráð

Sem formennskuland í Norrænu ráðherranefndinni lagði Ísland ríka áherslu á að efla samráð við Norðurlandaráð á flestum sviðum, og sérstaklega að því er varðar gerð fjárhagsáætlunar fyrir norrænt samstarf. Venju samkvæmt voru á árinu haldnir nokkrir fundir um fjárhagsáætlunina, og var af hálfu ráðherranefndarinnar leitast við að koma til móts við flestar breytingatillögur Norðurlandaráðs. Báðir aðilar voru sammála um að veita hnattvæðingarverkefnunum forgang en að auki lagði ráðið áherslu á ýmis menningarverkefni s.s. Orkester Norden, Norræna menningarsjóðinn og norrænu bókasafnavikuna. Ráðið vildi einnig auka fjárveitingar til rannsóknar á brottfarfi úr námi, stjórnsýsluhindrunum, neytendamálum, málefnum flóttafólks og umhverfisvernd Eystrasaltsins. Ráðherranefndin fór að óskum ráðsins að meginefni til og voru fjármunir færðir milli fjárlagaliða. Samstarfsráðherra gerði grein fyrir endanlegum fjárlagatillögum á Norðurlandaráðsþingi í október og voru þær samþykktar.

Venju samkvæmt beindi Norðurlandaráð ályktunum um ýmis mál til Norrænu ráðherranefndarinnar og ríkisstjórna Norðurlanda. Skrifstofa ráðherranefndarinnar ásamt formennskulandinu aflar svara frá löndunum við ályktunum ráðsins og setur saman í eina skýrslu sem send var ráðinu um mitt ár. Árið 2009 voru ályktanir Norðurlandaráðs 54 talsins, af þeim voru tvær frá árinu 2009, 36 frá árinu 2008 en hinar 15 voru frá fyrri árum. Auk þess berast bæði formennskulandi og skrifstofu ráðherranefndarinnar fjölmargar skriflegar fyrirpurnir frá ráðinu sem svara þarf innan tilskilins tíma.

4. Norðurlandasamstarf utanríkisráðuneytisins

Össur Skarphéðinsson, utanríkisráðherra, gegndi formennsku á fundum utanríkisráðherra Norðurlanda og fundum utanríkisráðherra Norðurlanda og Eyrstrasaltsríkja (NB8) undir formennsku Íslands í norrænu ráðherranefndinni árið 2009.

Í formennskutið Íslands áttu norrænu löndin viðtækt og gott samstarf á sviði utanríkis- og öryggismála, ekki síst á grundvelli skýrslunnar um utanríkis-, öryggis- og varnarmál sem Thorvald Stoltenberg, fyrrverandi utanríkis- og varnarmálaráðherra Noregs vann að beiðni ráðherranna. Hin alþjóðlega fjármálakreppa og áhrif hennar, sérstaklega á Ísland, var mikið til umræðu. Einnig hafði leiðandi hlutverk norrænu landanna í alþjóðasamstarfi, s.s. formennska Svía í ráðherraráði ESB, formennska Noregs og Danmerkur í Norðurskautsráðinu og forystuhlutverk Danmerkur á vettvangi loftlagsmála jákvæð áhrif á samstarfið.

Utanríkisráðherrar norrænu landanna áttu þrjá fundi á árinu. Haldinn var aukafundur í Osló í febrúar til að veita Stoltenberg skýrslunni móttöku. Var fundurinn sá fyrsti undir formennsku Íslands og var sóttur af Thorvald Stoltenberg sjálfum sem afhenti og kynnti skýrsluna fyrir utanríkisráðherrunum. Hefðbundnir fundir utanríkisráðherra Norðurlanda voru haldnir í Reykjavík 8.-9. júní og í tengslum við þing Norðurlandaráðs í Stokkhólmi 28. október. Jafnframt voru utanríkisráðherrafundir Norðurlanda og Eyrstrasaltsríkjanna haldnir í Reykjavík 20.-21. ágúst og í tengslum við allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna í New York í september. Utanríkisviðskiptaráðherrar Norðurlanda funduðu einnig í Stokkhólmi þann 28. október.

Auk ráðherrafunda hafði utanríkisráðuneytið umsjón með skipulagningu funda embættismanna norrænu utanríkisráðuneytanna og NB8-ríkjanna um utanríkispólítísk mál, þar á meðal fundi ráðuneytisstjóra, yfirmanna alþjóðaskrifstofa og viðskiptastjóra.

Þróun samvinnu norrænu landanna á sviði utanríkis-, öryggis- og varnarmála næstu 10–15 árin tók drjúgan hluta af fundum norrænu utanríkisráðherranna. Sú umræða grundvallaðist fyrst og fremst á tillögnum þrettán sem Stoltenberg setti fram í skýrslunni sem hann afhenti ráðherrunum á aukafundinum í Osló í febrúar 2009. Ráðherrarnir fögnuðu skýrslunni og hlaut hún jákvæðar undirtektir í opinberri umræðu á Norðurlöndum í framhaldinu.

Er það til marks um jákvætt viðhorf almennt meðal Norðurlandabúa í garð norrænnar samvinnu. Ráðherrarnir tóku skýrsluna til nánari umfjöllunar á fundi sínum í Reykjavík í júnímánuði og gáfu út yfirlýsingu um leiðir til að efla norræna samvinnu á grundvelli tillagna hennar. Þeir undirstrikuðu að Norðurlönd hefðu lengi átt með sér mikilvægt samstarf í utanríkis- og öryggismálum og að byggt verði á þeim grunni við úrvinnslu tillagna Stoltenbergs. Sterk samkennd, sameiginlegir hagsmunir og landfræðileg nálægð leiddi til þess að eðlilegt væri að löndin ættu með sér nána samvinnu um að mæta sameiginlegum áskorunum í öryggis- og varnarmálum til að tryggja stöðugleika á svæðinu og nágrenni þess. Þessi samvinna samræmdist fyllilega stefnu allra norrænu landanna í öryggis- og varnarmálum og kæmi til viðbótar því evrópska samstarfi og Evró-Atlantshafssamstarfi sem þegar er fyrir hendi. Lögð var áhersla á að viðleitni til að efla lýðræði og þjóðarétt, þar á meðal mannréttindi, kynjajafnrétti og sjálfbæra þróun, er óaðskiljanlegur hluti utanríkisstefnu norrænu ríkjanna.

Samstarfið á að vera sveigjanlegt eins og fram til þessa þar sem tekið er tillit til hagsmuna og getu hvers ríkis fyrir sig. Áréttað var að einungis með skilvirkri marghliða samvinnu, ekki síst innan ramma Sameinuðu þjóðanna, mætti finna lausn á fjölbjóðlegum vandamálum. Mikilvægt væri að fá önnur ríki, ekki síst Eystrasaltsríkin, með í norrænt samstarf.

Ráðherrarnir ályktuðu að sumar tillagnanna innihéldu atriði sem brýnt væri að taka strax til skoðunar. Meðal þessara atriða voru hættustjórnun, loft-rýmiseftirlit og fjarskipti, gervihnattaþjónusta, netöryggi, utanríkisþjónusta og ýmis konar öryggismálasamstarf, eins og samstarf á sviði herflutninga, lækniþjónustu, þjálfunar, búnaðar og æfingasvæða. Norrænu löndin munu beita sér fyrir sameiginlegri nálgun hvað varðar hættustjórnun, fyrirbyggjandi aðgerðir og uppbyggingu stöðugleika á fyrrum átakasvæðum. Fyrsta skrefið verður að samhæfa frekar þjálfun norrænna sveita og sameiginlega aðkomu að verkefnum Sameinuðu þjóðanna. Í tillögum Stoltenbergs er fjallað um aukið norrænt samstarf um loftrýmisgæslu umhverfis Ísland, líkt og Danmörk og Noregur hafa tekið þátt í á vegum Atlantshafsbandalagsins. Ráðherrarnir samþykktu að kanna betur hagkvæmni tillögu um eftirlit með loftrými Íslands, undir stjórn Íslands, með vísan til fyrsta og annars áfanga tillögunnar.

Norrænu utanríkisráðherrarnir voru einhuga um að eitt af mikilvægustu samstarfsverkefnum í náninni framtíð á norðurslóðum væri þróunin á Norðurskautssvæðinu. Gert er ráð fyrir auknum efnahagslegum umsvifum á Norðurskautssvæðinu og á norðurslóðum almennt, sem munu hafa í för með sér stórauknar skipasiglingar. Þegar fram sækir mun það krefjast aukins fjölda eftirlits- og björgunarskipa og annars viðbúnaðar en ljóst er að ekkert eitt norrænu landanna hefur burði til að sinna öllum verkefnum á sviði umhverfismála, loftslagsmála, auk öryggis og björgunar. Löndin munu vinna náið saman að þessum málum á vettvangi Norðurskautsráðsins og alþjóðastofnana á borð við Alþjóðasiglingamálastofnunina.

Óformlegt samstarf norrænu utanríkisráðuneytanna og sendiskrifstofa þeirra erlendis hefur verið umtalsvert undanfarna áratugi og gerir Stoltenberg tillögur

um að auka það samstarf enn frekar. Stoltenberg lagði áherslu á möguleika þess að norrænar sendiskrifstofur kæmu sér í auknum mæli fyrir í sameiginlegu húsnæði líkt og í Berlín og að önnur norræn ríki fengju aðstöðu eða fulltrúa í starfsliði norræns sendiráðs á stöðum þar sem einungis eitt eða tvö norræn sendiráð væru til staðar. Utanríkisráðherrarnir voru sammála um að efla þetta samstarf og sett var af stað vinna til að kanna möguleika á nánara samstarfi á öllum sviðum utanríkisþjónustunnar með það að markmiði að efla áhrif Norðurlanda á alþjóðavettvangi. Sendiskrifstofum norrænu ríkjanna var falið að koma með sameiginleg álit og tillögur á hverjum stað um hvernig vinna mætti betur að sameiginlegum verkefnum til að auka gagnkvæmt upplýsingaflæði, hagræða í rekstri og koma fram sem heild þegar hagsmunir fara saman. Niðurstöður liggja fyrir og lögðu ráðherrarnir ríka áherslu á eftirfylgni.

Á fundum norrænu utanríkisráðherranna og á sameiginlegum fundum þeirra með utanríkisráðherrum Eyrstrasaltsríkjanna var fjallað um ýmis alþjóðamál sem voru ofarlega á baugi á árinu. Meðal annars var fjallað ítarlega um formennsku Svíþjóðar í ESB, fjármálakreppuna á Íslandi og í Evrópu og aðildarumsókn Íslands að Evrópusambandinu. Einnig var fjallað um málefni Eyrstrasaltsráðsins, Norðurskautsráðsins, Barentsráðsins og Norðlægu víddarinnar og formennsku einstakra NB8-ríkja í þessum stofnunum á komandi misserum og samráð um stefnumótun. Loks fjölluðu ráðherrarnir um Afganistan, Pakistan, Mið-Austurlönd og Srí Lanka auk Írans og Norður-Kóreu. Á aukafundi utanríkisráðherra norrænu landanna í Osló í febrúar lýstu þeir yfir áhyggjum sínum vegna ástandsins á Srí Lanka og skorðu á stríðandi fylkingar að hefja friðarviðræður án tafar. Einnig ályktuðu ráðherrarnir um ástandið á Gaza og að aðstoð við almenning þar yrði aukin. Áréttað var mikilvægi Palestínuflottamannaaðstoðarinnar (UNRWA) í aðstoðar- og uppbyggingarstarfinu á Gaza. Utanríkisráðherrar NB8-ríkjanna samþykktu yfirlýsingu á fundi sínum þann 21. ágúst um ástand mannúðarmála meðal flóttafólks á Srí Lanka.

Á þingi Norðurlandaráðs í Stokkhólmi áttu utanríkisráðherrarnir fund með forsætisnefnd Norðurlandaráðs. Össur Skarphéðinsson, utanríkisráðherra, flutti sameiginlega skýrslu norrænu utanríkisráðherranna á þinginu þann 28. október. Einnig átti Össur Skarphéðinsson fund í Stokkhólmi með Kuupik Kleist, utanríkisráðherra Grænlands, til að ræða sameiginleg verkefni og aukið tvíhliða samstarf, þar á meðal væntanlegt samkomulag um aukna þjónustu fyrir grænlenka sjúklinga á Íslandi og samgöngur og tengiflug um Ísland til Grænlands. Össur Skarphéðinsson bauð Kleist að heimsækja Ísland árið 2010. Þá átti utanríkisráðherra einnig fund með Vestnorræna ráðinu í Stokkhólmi, undir formennsku Josefs Motzfeldts, þar sem fjallað var um þingmannatillögur ráðsins, starfsemi þess og væntanlegan ráðherra fund ráðsins á Grænlandi í júní 2010.

5. Menningarsamstarf

Á formennskuári Íslendinga í *norrænu ráðherra nefndinni um menningarmál (MR-K)* stóð mennta- og menningarmálaráðuneytið að fjölbreyttum verkefnum á öllum starfssviðum sínum undir kjörorðinu „Menntun, sköpunarkraftur og frumkvæði á tímum hnattrænna breytinga“.

Undir ráðherra nefndinni starfar *embættismannanefndin um menningarmál (EK-K)*.

Á sviði menningarmála var lögð áhersla á þverfagleg verkefni og að kynna fyrir öðrum norrænum löndum hugmyndafræðina að baki góðum íslenskum verkefnum og gera þau norræn. Þessari þverfaglegu nálgun á verkefni má þakka það meðal annars að öll formennskuverkefni á sviði menningar fengu mjög góðan stuðning úr norrænum sjóðum, bæði frá samstarfsráðherrunum og ýmsum öðrum ráðherra nefndum, t.d. á sviði félagsmála og jafnréttis auk menntamála og vísinda.

Horft var til þess að menningin verði að vera aðgengileg og *menning fyrir alla* er því í þessu tilliti mikilvægt sjónarmið. Þannig var sjónum beint að þeim hópum sem alla jafna hafa ekki greiðan aðgang að listum og menningu eða þátttöku í listsköpun. Hafðar voru til hliðsjónar grunnreglur Sameinuðu þjóðanna sem samþykktar voru af allsherjarþinginu 20. desember 1993 um þátttöku fatlaðra til jafns við aðra. Í þeim er meðal annars lögð áhersla á sköpunarþátt menningarstarfs og að tryggja beri að fatlaðir fái tækifæri til að styrkja sjálfsvitund sína og nýta sköpunargáfu sem og listræna og vitsmunalega hæfileika sína, ekki aðeins í eigin þágu heldur einnig í þágu samfélagsins. Auka þurfi sýnileika þeirrar menningarstarfsemi og listsköpunar sem fer fram meðal fatlaðra og vekja athygli á henni. Auk þessa var lögð áhersla á verkefni tengd börnum og unglimum. Helstu verkefnin á þessu sviði voru eftirfarandi:

Menningarhátíðin „List án landamæra“, sem haldin var í lok apríl, var með norrænu ívafi því í henni tóku þátt danskir listamenn í leikhópnum „Karavana“. Í lok september var haldin norræn ráðstefna í tengslum við menningarhátíðina þar sem hugmyndafræðin á bak við „List án landamæra“ var kynnt. Á ráðstefnunni kom meðal annars fram norskur listahópurinn „Dissimillis“. Í lok ráðstefnunnar var samþykkt áskorun til norrænna stjórnvalda, svokölluð Reykjavíkuryfirlýsing, um að tryggja þátttöku fatlaðra í öllum þáttum mannlífsins og að þau vinni að staðfestingu sáttmála Sameinuðu þjóðanna um málefni fatlaðra.

Hugmyndafræðin á bak við íþróttaverkefnið „Skólahreysti“ var eitt af því sem Íslendingar vildu kynna fyrir hinum norrænu löndunum. Í tengslum við úrslitakeppni Skólahreysti, sem haldin var um miðjan apríl, var boðið til norræns málþings þar sem hugmyndin var kynnt og rætt hvernig mætti þróa hana. Niðurstaðan er sú að norræna skólaíþróttanefndin kannar nánar hvort og hvernig hægt sé að framkvæma verkefnið annars staðar á Norðurlöndum.

Veigamikil verkefni var að standa fyrir samnorrænni *rannsókn á högum nemenda í framhaldsskólum*, þeirri fyrstu sinnar tegundar. Slíkar rannsóknir

hafa verið gerðar á Íslandi allt frá árinu 1992 og eru þær vel þekktar hér á landi sem og erlendis, enda einstakt fyrir ríki að eiga samfelldar rannsóknir í svo langan tíma í þessum málaflokki. Mennta- og menningarmálaráðuneytið hefur þrívægis frá árinu 2000 látið gera samanburðarkannanir meðal framhaldsskólanema á högum, líðan og viðhorfum þeirra. Spurt var um félagslega þætti sem tengjast menntun, menningu, tómstundum og íþróttum og leitað eftir framtíðarsýn þeirra. Kannanirnar veita innsýn í hugarheim, heilsuhegðun og lífsstíl ungs fólks á tímum hraðfara þjóðfélagsbreytinga og aukinnar hnattvæðingar. Túlkun upplýsinga úr þessum könnunum hefur þýðingu fyrir stefnumótun hins opinbera, meðal annars á sviði menntunar, menningar, æskulýðsmála og lýðheilsu og hefur því gildi þvert á verksvið ráðuneyta. Rannsóknamiðstöðin „Rannsóknir og greining“, sem hefur mikla reynslu á þessu sviði, hefur umsjón með verkefninu og ber ábyrgð á því og aðferðafræði þess. Í lok árs 2009 og byrjun árs 2010 voru spurningar lagðar fyrir nemendur í skólum alls staðar á Norðurlöndum frá Grænlandi í vestri að Finnlandi í austri. Niðurstöðurnar verða settar fram í sameiginlegri norrænni skýrslu og verður hún kynnt á ráðstefnu í Reykjavík seinni hluta maí 2010. Rannsóknin hefur hlotið víðtækan stuðning innan ráðherranefndarinnar.

Meðal formennskuverkefna eru þverfaglegar fræðilegar ráðstefnur um menningarleg tengsl Norðurlanda og bresku eyjanna annars vegar og um málefni lítilla málsvæða og stöðu táknmálsins hins vegar. Fyrri ráðstefnan var í samstarfi við Norræna félagið og Félagsvísindasvið HÍ en sú síðari í samstarfi við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og HÍ/Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur.

Norræna barna- og ungmennanefndin (Nordbuk) hefur það hlutverk að stuðla að bættum lífskjörum barna og ungmenna og auknum áhrifum þeirra á umhverfi sitt og þjóðfélagið almennt. Sú stefnumótun sem fram fer í starfi ráðherranefndarinnar hefur bein eða óbein áhrif á hag ungs fólks. Nefndin hefur því verið vettvangur umræðu um málefni barna og ungmenna á Norðurlöndum. Í starfinu hefur verið lögð sífellt meiri áhersla á þverfaglegt samstarf á ýmsum sviðum. Því hefur nefndin sóst eftir frekari þátttöku í starfi hinna ýmsu fagsviða, því að þar sem fjallað er um málefni sem skipta máli fyrir börn og unglínga er aðkoma ungs fólks mikilvæg. Nefndin hefur skipað starfshópa sem hafa fjallað um málefni á sviði samstarfsráðherranna. Fyrirhugað er að starfshóparnir hafi milliliðalaust samstarf við önnur samstarfssvið.

Helstu leiðir í starfinu eru annars vegar stuðningur við æskulýðssamtök í aðildarlöndunum og verkefni æskulýðssamtaka og hins vegar eigin starfsemi. Í framkvæmdaáætlun nefndarinnar fyrir árin 2006–2009 koma fram helstu markmiðin:

- að styðja við barna- og æskulýðssamtök og norrænt samstarf barna og ungmenna,
- að styðja þróun og kynna nýjar leiðir til þátttöku barna og ungmenna í lýðræðisstarfi,
- að stuðla að fjölbreytni meðal þeirra verkefna sem hljóta styrki,

- að auka þekkingu barna og ungmenna á mannréttindum og lýðræði,
- að auka samráð og samræmingu í öðru alþjóðlegu barna- og æskulýðssamstarfi og
- að auka þekkingu á málefnum barna og ungmenna og dreifa þeirri þekkingu.

Á formennskuárinu hafa verkefni tengd hnattvæðingarstefnu NMR verið áberandi, með vefsíðuverkefnið „Norðurlönd fyrir og nú“ og „Lifandi bókasafn“ sem dæmi. Vefsíðan „Norðurlönd fyrir og nú“, sem er fyrir börn og ungmenni og er í umsjón danska ríkisútvarpsins í samstarfi við Nordbuk og aðrar ríkisútvarpsstöðvar á Norðurlöndum, var opnuð formlega 6. maí af mennta- og menningarmálaráðherra Íslands í Norræna húsinu. Vefsíðan inniheldur fræðsluefni um menningu og sögu norrænu landanna og gegna tungumálin mikilvægu hlutverki. Verkefnið „Lifandi bókasafn“ (Menneskebiblioteket) hefur farið um heiminn frá stofnun 2002. Stefnumótun fyrir Nordbuk fyrir tímabilið 2010–2012 hefur verið undirbúin og nefndin hefur komið að heildarstefnumótun NMR á barna- og ungmennasviðinu. Fulltrúum nefndarinnar var meðal annars boðið á fund samstarfsráðherranna til að ræða hvernig betur megi vinna með þennan málaflökk.

Norræni menningarsjóðurinn gegnir mikilvægu hlutverki í norrænu menningarlífi. Tilgangur sjóðsins er að styrkja menningarsamstarf með því að veita styrki til ákveðinna menningarverkefna á Norðurlöndum og til norrænna verkefna í öðrum löndum. Fulltrúar Íslands voru þeir Helgi Hjörvar alþingismaður og Stefán Baldursson óperustjóri. Á árinu fengu 19 íslensk verkefni styrk að fjárhæð samtals 1,783 milljónir danskra króna.

Með nýju skipulagi á norræna menningarsviðinu, sem tók gildi árið 2007, var komið á fót stofnun, Kulturkontakt Nord eða *Norrænu menningargáttinni*, sem hefur aðsetur á eyjunni Sveaborg fyrir utan miðborg Helsingfors. Hlutverk hennar er að sinna framkvæmd á sviði menningaráætlana og sérfræðinganefnda. Að auki sinnir menningargáttin upplýsingamiðlun og kynningarstarfi um norrænt menningarsamstarf innan og utan Norðurlanda. Við stofnunina starfa 10 manns í 8 stöðugildum og er forstöðumaður hennar Bergljót Jónsdóttir. Stjórnin er skipuð þremur fulltrúum og er Signý Ormarsdóttir menningarfulltrúi Austurlands einn þeirra.

Eftirfarandi verkefni voru þau helstu sem unnin voru á vegum stofnunarinnar á árinu:

Þróun og endurbætur á rafrænu umsóknar- og framkvæmdakerfi sem notað er til allrar meðferðar á umsóknum. Endurbótum á kerfinu verður að mestu lokið í byrjun árs 2010. Stærsti hluti upplýsingaþjónustunnar fer fram á heimasíðu stofnunarinnar en þar eru einnig upplýsingar um menningaráætlanirnar.³ Einnig er að finna menningarvef sem veitir nánari upplýsingar um norrænt samstarf og stofnanir sem sinna menningarmálum og kynnir verkefni sem hlotið hafa norræna styrki. Vefurinn er unninn í samvinnu við Norræna menningarsjóðinn.

Menningargáttin skipuleggur einnig kynningar um menningaráætlanirnar

³ Sjá: <http://kknord.org/>

og menningarsamstarfið víðsvegar á Norðurlöndum. Einn slíkan fund hélt Menningargáttin 16. febrúar í Norræna húsinu en rúmlega 140 manns sóttu fundinn. Var hann einn af 19 fundum sem Menningargáttin skipulagði á árinu en samtals sóttu um 1100 manns þessa fundi.

Kynningarbæklingur um menningaráætlanirnar var gefinn út á 13 tungumálum, meðal annars íslensku.

Norræna húsið í Reykjavík sinnir ráðgjöf og upplýsingaþjónustu um menningaráætlanirnar. Fer það starf meðal annars fram í samstarfi við norrænu húsin í Færeyjum og á Grænlandi. Menningargáttinni var falið á árinu að leggja áherslu á að kynna fyrir Sömum þá styrkjamöguleika sem áætlanirnar fela í sér.

Nýjar þriggja ára áætlanir á sviði menningarmála tóku gildi árið 2007 og átta að gilda út árið 2009. Á árinu 2008 var hafin umræða um nauðsynlega aðlögun og breytingar á áætlunum. Fyrstu breytingarnar tóku gildi í byrjun febrúar 2009.

Í upphafi árs varð breyting á ferða- og dvalarstyrkjaáætluninni en þá gerðust Eistland, Lettland og Litháen þátttakendur, bæði í fjármögnun og ákvarðanatöku. Ný og breytt áætlun var kynnt í öllum höfuðborgum Eystrasaltsríkjanna í byrjun febrúar en kynningarnar voru skipulagðar af Menningargáttinni. Um leið og Eystrasaltsríkin komu inn í áætlunina var hún lengd um 2 ár eða út árið 2011. Breytingin hafði einnig þau áhrif á áætlunina, að sérfræðingar frá Eystrasaltsríkjunum komu inn í sérfræðihópana, sem urðu þeir í stað tveggja áður.

Engar breytingar hafa orðið á lista- og menningaráætluninni á árinu utan þess að hún hefur verið framlengd um tvö ár. Norrænir umsækjendur geta sótt um styrki á skandinavísku málunum þremur auk íslensku, finnsku og ensku. Umsóknir sem berast á íslensku eða finnsku eru þýddar yfir á ensku og er það gert til að tryggja öllum umsækjendum réttláta umfjöllun. Umsækjendum frá Eystrasaltsríkjunum er gert að senda sínar umsóknir inn á ensku eða skandinavísku.

Fjöldi umsókna hefur aukist verulega á milli ára eða um 54%. Samtals bárust 1415 umsóknir árið 2009 samanborið við 916 árið 2008. Aukninguna má meðal annars rekja til þátttöku Eystrasaltsríkjanna. Mest fjölgaði umsóknum til ferðaáætlunarinnar eða um 68%. Aukningin til lista- og menningaráætlunarinnar var 27%. Úthlutað var 400 styrkjum á árinu að fjárhæð samtals 3,6 milljónir evra.

Menningargáttin skipulagði eitt af fjórum menningarþingum (kulturforum) sem haldin voru undir formennsku Íslendinga. Það fjallaði um kynningu á menningu og listum frá Norðurlöndum og fór fram í sameiginlegu húsnæði norrænu sendiráðanna í Berlín. Menningarþingið naut aðstoðar Ríkisútvarpsins þannig að með nýrri tækni opnaði mennta- og menningarmálaráðherra Íslands þingið. Framkvæmd þingsins var í góðu samstarfi við norrænu sendiráðin í Berlín en íslenska sendiráðið leiddi undirbúning þeirra.

Á formennskuári Íslendinga fór fram endurskoðun á menningarsamstarfinu. Á nýja skipulaginu, sem tók gildi árið 2007, hafa komið í ljós ýmsir vankantar. Var vinnunefnd falið að endurskoða skipulagið og gera tillögur um lagfæringar. Þar sem heildarendurskoðun á að fara fram á næstu tveimur árum voru tillögur nefndarinnar eingöngu um nokkur atriði sem betur mættu fara en ekki um róttækar breytingar. *Menningarmálaráðherrarnir* fjölluðu um tillögur vinnunefndarinnar og ákváðu meðal annars að: áherslum verði breytt í samningi um Norræna blaðamannaskólann; árangurstjórnunarsamningur verði gerður við Sama vegna stuðnings frá NMR; kostnaður og ávinningur verði greindur í tengslum við fjárveitingu til norræna listamannasetursins í Róm; norræni þýðingarstyrkurinn verði tekinn úr menningaráætluninni og gerður að sérstökum lið á fjárhagsáætlun. Mun Norræna húsið í Reykjavík annast umsýslu hans en norrænar bókmenntamiðstöðvar munu áfram fjalla um umsóknir á faglegum grunni og ákveða styrki. Kannað verði hvort Orkester Norden og norræna bókasafnavíkan eigi að fá fasta fjárveitingu og fjármagnast í sameiningu af menningarmála-, menntamála- og samstarfsráðherrunum. Menningarmálaráðherrar ræddu aðrar tillögur vinnuhópsins og ákváðu meðal annars að auka áhersluna á almennt menningarstarf og hið breiða menningarhugtak innan menningaráætlunarinnar, einnig að áætlunin skuli ná yfir víðtækara menningarsamstarf, meðal annars með börnum og ungmönnum og áhugafélögum.

Tvö af fjórum menningarþingum ársins voru haldin í tengslum við vinnu nefndarinnar til þess meðal annars að kalla eftir hugmyndum og reynslu fólks á menningarsviðinu af hinu nýja skipulagi. Annað var haldið í Norræna húsinu í Reykjavík og var til þess boðið þeim sem vinna við hið nýja skipulag. Hitt var haldið í Norðurlandahúsinu í Færeyjum og til þess boðið fulltrúum félaga og stofnana sem eiga að njóta góðs af menningarsamstarfinu. Niðurstöður þessara menningarþinga áttu sinn þátt í að móta þær tillögur sem nefndin lagði fram. Vinnunefndinni er ætlað að ljúka störfum sínum með því að gera tillögu að nýrri starfsáætlun fyrir menningarsviðið fyrir árin 2010–2012.

Nokkrar *nefndir* störfuðu á árinu:

- Vinnunefnd um endurskoðun á framkvæmd norræna menningarsamstarfsins eftir breytingarnar 2007.
- Vinnunefnd um ráðstöfun á fjölda grafiklistaverka sem listamenn skildu eftir sig í Sveaborg í Finnlandi þegar norræna myndlistarmiðstöðin NIFCA var lögð niður.
- Nefnd um sameiginlega tilveru og menningarlega fjölbreytni.
- Nefnd um samstarf atvinnulífs og menningar.
- Nefnd um norrænt-rússneskt menningarsamstarf, meðal annars í samstarfi við svæðisbundin samtök ásamt tvíhliða og fjölþjóða menningarsamvinnu.

KreaNord er sameiginleg nefnd menningarmálaráðherra og iðnaðarráðherra Norðurlanda um skapandi atvinnugreinar. Listsköpun er í ríkara mæli að verða undirstaða verðmætasköpunar í atvinnulífinu. Nefndinni er ætlað

að fjalla um stöðu skapandi atvinnugreina á Norðurlöndum og hvernig hægt er að efla framgang þeirra á alþjóðavettvangi. Á vegum KreaNord eru þegar í gangi fjögur verkefni: Úttekt á frumkvöðlafræðslu í listnámi á háskólastigi á Norðurlöndum, kortlagning á stuðningsaðgerðum (kuvösvirkisomhed), markaðssetning á norrænum tölvuleikjum á Asíumarkaði og gerð kynningarverkefnis um skapandi greinar á Norðurlöndum til að nota á alþjóðlegum ráðstefnum. Sér til fulltings hefur KreaNord breiðan hóp aðila sem vinna á þessum vettvangi.

Soffía Auður Birgisdóttir bókmenntafræðingur er formaður dómnefndar um bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs en þar situr hún fyrir Íslands hönd ásamt Aðalsteini Ásbergi Sigurðssyni rithöfundu. Verðlaunin árið 2009 komu í hlut norska rithöfundarins Per Petterson fyrir skáldsöguna „Ég bölvla fljóti tímans“ (Jeg forbanner tidens elv). Kjartan Ólafsson tónskáld er nú formaður dómnefndar um tónlistarverðlaun Norðurlandaráðs sem finnski tónlistarmaðurinn og klarínnettuleikarinn Kari Kriikku hlaut árið 2009. Í dómnefndinni um kvikmyndaverðlaun Norðurlandaráðs sitja Sigurjón B. Sigurðsson (Sjón) rithöfundur og Sif Gunnarsdóttir forstöðumaður Höfuðborgarstofu en þau verðlaun fengu danski kvikmyndaleikstjórinn Lars von Trier og framleiðandinn Meta Louise Foldager fyrir kvikmyndina „Andkristur“.

Menningarmálaráðherrar Norðurlanda héldu tvo fundi á árinu. Hinn fyrri fór fram í Svartsengi 6. maí. Meðal þess sem þar var tekið fyrir var norrænt samstarf á sviði íþróttamála. Ólafur Rafnsson forseti Íþrótt- og ólympíusambands Íslands tók þátt í þeim hluta fundarins. Síðari fundur ársins var haldinn 29. október í tengslum við Norðurlandaráðsþing í Stokkhólmi. EK-K fundaði fjórum sinnum á árinu og voru tveir fundanna haldnir hér á landi, í Reykjavík og í Mývatnssveit. Þá kynnti Katrín Jakobsdóttir mennta- og menningarmálaráðherra áherslur Norðurlanda í hnattvæðingu og þau verkefni sem menningarmálaráðherrarnir hafa ákveðið að ráðast í á því sviði. Fyrsta kynningin, High Five Toronto 2009, fór fram í Toronto í Kanada í september í tengslum við alþjóðlegu kvikmyndahátíðina sem þar er haldin árlega. Á árinu 2010 verður áhersla lögð á norræna hönnunarsýningu í tengslum við heimssýninguna (EXPO) í Sjanghæ og árið 2011 á bókamessuna í París.

6. Jafnréttismál

Samstarfsáætlun norræns jafnréttissamstarfs ber yfirskriftina „Með áherslu á kyn er stefnt að jafnréttissamfélagi“. Samkvæmt samstarfsáætluninni sem gildir fyrir tímabilið 2006–2010 eru tvö meginsvið í fyrirrúmi, þ.e. kyn og völd og kyn og æska. Auk þess er lögð áhersla á umfjöllun um menningu og miðlun út frá sjónarhorni kynferðis.

Í formennskuáætlun Íslendinga var lögð áhersla á sex meginverkefni:

- Stærsta verkefnið er rannsókn á fyrirkomulagi og gildi fæðingar- og foreldraorlofs í norrænu löndunum en aðgerðir Norðurlanda á þeim sviðum hafa vakið athygli víða í Evrópu.

- Í rannsókn á kyni og völdum á Norðurlöndum var meðal annars spurt hvers vegna náðst hafi marktækur árangur við að jafna stöðu kynja á sviði stjórn mála en ekki í efnahagslífinu.
- Haldið var áfram með verkefni sem beinast að ungu fólki og jafnrétti kynjanna með verkefni um jafnréttisfræðslu í skólum.
- Sjónum var beint að því hvernig menning spilar inn í kynjamun ungs fólks með þátttöku í rannsóknarverkefni á vegum mennta- og menningarmálaráðuneytisins.
- Lögð var áhersla á samstarf við Grænland og Færeyjar á sviði jafnréttismála.
- Framhald var á verkefnum sem telja má nýjust í jafnréttisumræðunni, þ.e. um áhrif loftslagsbreytinga á stöðu kynja og ólíka aðkomu þeirra að stefnumótun og ákvarðanatöku. Í aðdraganda loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna (COP15) í Kaupmannahöfn var haldinn umræðufundur 4. desember um kyn og loftslagsbreytingar með norska rithöfundinum Ásne Seierstad. Á fundinum var sjónum beint að þeirri staðreynd að loftslagsbreytingar hafa mismunandi áhrif á karla og konur um allan heim.

Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál (MR-Ligestilling) kom saman til fundar í Eldborg í Svartsengi 5. nóvember. Áhrif fjármálakreppunnar á konur og karla var meginþema fundarins. Bent Greve, prófessor við háskólann í Hróarskeldu, og Tryggvi Hallgrímsson, sérfræðingur hjá Jafnréttisstofu, fjölluðu um þau vandamál kreppunnar sem tengjast kynferði. Fjármálakreppan hefur haft mismunandi áhrif á norrænu löndin. Hún hefur einnig haft mismunandi áhrif á konur og karla. Ungt fólk hefur lent í erfiðleikum, sérstaklega ungir karlar, við að komast inn á vinnumarkaðinn. Kreppan hefur ekki einungis haft ólík áhrif á karla og konur sem störfuðu í fjármálageiranum. Lífeyrissparnaður sem hefur minnkað, atvinnuleysi, lækkun húsnæðisverðs, fjölgun skilnaða og kynbundið ofbeldi eru einungis nokkur af þeim vandamálum sem koma ólíkt niður á kynjunum í alþjóðlegu fjármálakreppunni. Meginniðurstöður rannsóknarverkefnisins um kyn og völd voru einnig kynntar fyrir ráðherranefndinni en þær voru kynntar í heild sinni á stórrí norrænni ráðstefnu sem haldin var í Reykjavík 19. nóvember.

Ráðherrarnir ræddu einnig mansal og telja að þörf sé á samræmingu milli ráðuneyta hvað varðar baráttuna gegn mansali. Þess vegna ætla jafnréttisráðherrarnir að bjóða samráðherrum sínum á Norðurlöndum og í Eystrasaltsríkjunum þremur, sem fara með félags-, dóms- og atvinnumál, til samstarfs í baráttunni gegn mansali.

Undir ráðherranefndinni starfar *embættismannanefnd um jafnréttismál (EK-Ligestilling)*.

Rannsóknir og ráðstefnur

Á formennskuárinu voru haldnar fimm ráðstefnur á Íslandi og unnið að þremur rannsóknarverkefnum. Auk þess var haldin námstefna í Færeyjum

og málstofa í Kaupmannahöfn í tengslum við loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna.

Námstefna í Færeyjum

Dagana 2. og 3. júní var haldin námstefna í Þórshöfn í Færeyjum í samvinnu við færeyska samstarfsaðila. Fjallað var um jafnrétti í skólastarfi, jafnréttislög og jafnréttisáætlanir. Lögmaður Færeyja, Kaj Leo Johannessen, ávarpaði námstefnuna ásamt ráðherrum mennta- og jafnréttismála. Fyrirlesarar komu frá öllum norrænu ríkjunum fimm og Færeyjum en fulltrúi Grænlands varð að hætta við þátttöku vegna kosninga til grænlenka þingsins. Áhersla var lögð á að kynna sólskinsverkefni (best practises) á sviði skólamála og farið var yfir þróun jafnréttis laga og jafnréttisáætlana í Finnlandi, Svíþjóð og á Íslandi. Formaður norskrar nefndar, sem fjallaði um setningu heildarlaga gegn hvers konar mismunun, greindi frá starfi nefndarinnar og þeim fjölmörgu álitamálum sem upp risu við þá vinnu. Frumvarp til nýrra laga gegn mismunun er nú til umræðu í Noregi. Það vakti athygli Íslendinga þegar lögmaður Færeyja benti á að karlmenn væru mun fleiri en konur í Færeyjum. Í kreppunni sem Færeyingar glímdu við á tíunda áratug 20. aldar flutti fjöldi fólks í burtu. Mjög margar konur sneru ekki til baka sem hefur vakið spurningar um stöðu kvenna og jafnréttismála almennt í færeysku samfélagi. Færeysk rannsókn sem greint var frá á námstefnunni leiddi í ljós að færeyskar konur eru óánægðar með stöðu sína og telja úrbóta þörf á mörgum sviðum.⁴

Jafnrétti í skólastarfi

Fyrsta jafnréttisráðstefna formennskuársins sem haldin var á Íslandi fór fram á Grand Hótel Reykjavík dagana 21. og 22. september og fjallaði um jafnrétti í skólastarfi. Var hún styrkt af MR-K. Ráðstefnan var vel sótt og margt skólafólk tók virkan þátt. Tilgangurinn var sá að kynna sólskinsverkefni úr skólum eða stefnumótun í norrænu löndunum og ræða í málstofum hvað betur mætti gera. Árni Páll Árnason, félags- og tryggingamálaráðherra, opnaði ráðstefnuna og Kristín Ástgeirsdóttir framkvæmdastjóri Jafnréttisstofu flutti ávarp. Gestur var Bretinn Mike Younger, yfirmaður menntavísindasviðs Cambridge-háskóla, sem hefur langa reynslu af rannsóknum á hegðun kynjanna og meintum kynjamun í skólum. Ein helsta niðurstaða hans er sú að ekki hefur mælst munur á námsgetu kynjanna og því aðrir þættir sem valda mismunandi líðan nemenda og námsárangri. Katrín Jakobsdóttir mennta- og menningarmálaráðherra flutti ávarp, fyrirlestrar voru fluttir og sólskinsverkefni kynnt. Þá var kynnt samantekt um rannsóknir á skólastarfi á Norðurlöndum. Íslensk verkefni um jafnréttisfræðslu í skólum, sem unnin hafa verið í fimm grunnskólum og fimm leikskólum í jafnmörgum sveitarfélögum, vöktu athygli. Sagt var frá jafnréttisverkefnum í sveitarfélögum í Norður-Svíþjóð. Þar eru karlar mun fleiri en konur því ungar konur fara að heiman til að mennta sig og snúa ekki aftur. Karlmennirnir sem fást

4 Sjá dagskrá, ræður og glærur: <http://formennska2009.jafnretti.is/fm2009/?D10cID=news>

við hefðbundnar atvinnugreinar eins og skógarhögg og hreindýrarækt verða eftir. Stjórnir sveitarfélaganna hafa komist að þeirri niðurstöðu að áhersla á jafnrétti kynjanna sé lykilatriði í allri stefnumótun, eigi að snúa þróuninni við. Málstofur voru haldnar um kynjafræði og kennaramenntun, kynbundið náms- og starfsval og Hjallastefnan kynnt en hún átti 20 ára afmæli á árinu. Ávörp og erindi voru flutt á ensku, íslensku, skandinavísku og finnsku.⁵

Foreldraorlof á Norðurlöndum

Norræn velferðarkerfi eru þekkt fyrir öflugan þjónustu og bótakerfi sem tryggir þegnum norrænu landanna félagslegt öryggi. Meðal megineinkenna hinna norrænu velferðarkerfa er hversu öflugan stuðning þau veita foreldrum ungra barna vegna umönnunar barna. Þrátt fyrir að norrænu löndin eigi margt sameiginlegt á þessu sviði hefur þróunin undanfarna áratugi einnig leitt í ljós að þau hafa valið að fara nokkuð ólíkar leiðir til að tryggja foreldrum stuðning. Stærsta verkefni norræna jafnréttissamstarfsins á árinu var norræn samburðarrannsókn á fæðingarorlofi og áhrifum umönnunarstefnu norrænu ríkjanna fimm á stöðu og möguleika karla og kvenna á vinnumarkaði, velferð barna og jafnrétti kynjanna. Rannsóknin var í höndum rannsóknarhóps sérfræðinga á sviði umönnunarstefnu og kynjajafnréttis á Norðurlöndum undir forystu Íslendinga en ráðherranefndin um vinnumál (MR-A) styrkti einnig rannsóknina.

Rannsóknarverkefnið var kynnt á ráðstefnu sem var haldin á Hótel Sögu í Reykjavík 22. október undir heitinu „Umönnunarstefna, börn og jafnrétti á Norðurlöndum“ og var hún vel sótt. Miklar umræður eiga sér nú stað víða í Evrópu um fæðingar- og foreldraorlof enda hefur dregið úr barnsfæðingum og ljóst að ekki tekst að auka atvinnuþátttöku kvenna öðruvísi en að komið verði til móts við fjölskyldur með bættri þjónustu. Fæðingar- og foreldraorlof á Norðurlöndum hefur því vakið mikla athygli víða um lönd, ekki síst fæðingarorlof feðra á Íslandi en hvergi í heiminum mælist þátttaka þeirra meiri í umönnun barna.

Árni Páll Árnason, félags- og tryggingamálaráðherra, opnaði ráðstefnuna og Kristín Ástgeirsdóttir framkvæmdastjóri Jafnréttisstofu flutti ávarp. Gestur ráðstefnunnar var Janet Gornick, prófessor frá Bandaríkjunum. Það vakti athygli ráðstefnugesta hve gjörólík staða foreldra er í Bandaríkjunum og á Norðurlöndum en Bandaríkin eru eitt fárra ríkja í heiminum sem ekki býður upp á greiðslur í fæðingarorlofi. Athygli vakti að skiptar skoðanir ríkja í Bandaríkjunum um mögulegar leiðir til að aðstoða foreldra vegna umönnunar barna. Rannsóknir á Íslandi gefa til kynna að fæðingarorlofskerfið á Íslandi hafi ekki dregið úr launamisrétti kynjanna. Á ráðstefnunni var meðal annars varpað fram þeirri spurningu hvort leikskólar væru orðnir griðastaður fyrir börn, eini staðurinn þar sem ríkti festa og ró í heimi hraða, spennu og þeytings milli staða með stressuðum foreldrum. Rannsókninni lýkur á árinu 2010 og verða niðurstöður kynntar. Ráðstefnan fór fram á ensku.⁶

5 Sjá ávörp, fyrirlestra og glærur: <http://formennska2009.jafnretti.is/fm2009/?D10cID=page&id=33>.

6 Sjá dagskrá: <http://formennska2009.jafnretti.is/fm2009/?D10cID=page&id=36>

Kyn og völd

Árið 2007 ákvað EK-Ligestilling að fela Norrænu kvenna- og kynjarannsóknastofnuninni (NIKK) að gera úttekt á kyni og völdum á Norðurlöndum. Það dróst að koma verkefninu af stað og því kom það í hlut Íslendinga að halda utan um lokaráðstefnu verkefnisins. Fjölmenntur hópur fræðimanna hvaðanæva af Norðurlöndum kom að gerð skýrslu um kyn og völd en skýrslunni fylgir greinasafn þar sem niðurstöðurnar eru greindar nánar. Lokaráðstefnan var haldin á Grand Hóтели Reykjavík 18. og 19. nóvember og voru þátttakendur um 200 talsins. Árni Páll Árnason, félags- og tryggingamálaráðherra, opnaði ráðstefnuna en gestur var Claes Borgström, fyrrverandi umboðsmaður jafnréttismála í Svíþjóð. Kirsti Niskanen verkefnisstjóri gerði grein fyrir aðferðafræðinni og helstu niðurstöðum en segja má að miklar framfarir hafi orðið hvað varðar jafnrétti kynjanna í stjórnmalum meðan atvinnulífið stendur sig mun lakar. Noregur sker sig þó úr hvað varðar atvinnulífið enda leiddu Norðmenn kynjakvóta í lög fyrir nokkrum árum sem nær til fyrirtækja sem skráð eru í kauphöllinni. Árangurinn er sá að Norðmenn standa sig allra þjóða best hvað varðar jafnrétti kynjanna í stjórnnum fyrirtækja. Fyrirlesarar gerðu grein fyrir stöðu mála hver í sínu landi og vakti athygli hve Danir hafa dregist aftur úr hinum norrænu löndunum. Fjölgu kvenna á Alþingi Íslendinga og jöfn tala kvenna og karla í ríkisstjórn landsins á krepputímum þótti merkileg en staðan í atvinnulífinu þar sem konum hefur fækkað í stjórnnum fyrirtækja vakti undrun. Undir lokin fóru fram pallborðsumræður með þátttöku fólks úr stjórnmalum, atvinnulífi og fræðasamfélaginu þar sem sjónir beindust mjög að atvinnulífinu, ekki síst kostum og göllum kynjakvóta.⁷

Kynjuð fjárlagagerð

Á síðustu árum hafa æ fleiri ríki sett sér það markmið að samþætta kynja- og jafnréttissjónarmið við alla stefnumótun og áætlanagerð. Íslensk stjórnvöld eru þar á meðal og í samstarfsyfirlýsingu ríkisstjórnarinnar segir að kynjuð hagstjórn verði höfð að leiðarljósi við fjárlagagerð og efnahagsstjórn.

Í kynjaðri fjárlagagerð felst að kynjasamþættingu sé beitt í öllu fjárlagaferlinu. Aðferðin byggist á þeirri forsendu að ákvarðanir í fjármálum hins opinbera séu ekki hlutlausar gagnvart kynjunum og felur í sér frumgreiningu á því hvaða áhrif einstakir tekju- og útgjaldaliðir hafa á kynin. Það þýðir að allar ákvarðanir þarf að skoða með tilliti til stöðu kynjanna, enda má til sanns vegar færa að útdeiling fjármagns gefi best til kynna mikilvægi verkefna og þar með stefnu stjórnvalda í einstökum málaflokkum.

Norrænu ríkin eru komin einna lengst í því að innleiða aðferðafræði kynjaðrar hagstjórnar í fjárlagagerð. Í því skyni að kynna hugmyndafræði og aðferðir við kynjaða fjárlagagerð var haldin norræn ráðstefna þar sem tveir norrænir sérfræðingar miðluðu þekkingu og reynslu. Á ráðstefnunni voru flutt fimm erindi auk þess sem fjármálaráðherra ávarpaði ráðstefnugesti. Þá var meðal annars fjallað um nýjan bækling Jafnréttisstofu, *Jöfnum leikinn*, sem er

⁷ Sjá dagskrá, ávörp og fyrirlestra: <http://formennska2009.jafnretti.is/fm2009/?D10cID=page&id=24>

handbók um kynjasambættingu en einnig var athyglinni beint að aðferðafræði við að innleiða breytingar. Ráðstefnan var vel sótt af stjórnámálamönnum, embættismönnum og sérfræðingum. Félags- og tryggingamálaráðuneytið, fjármálaráðuneytið og Jafnréttisstofa stóðu að ráðstefnunni í samstarfi við Félag forstöðumanna ríkisstofnana.

Kyn og kreppa

Þann 5. september fór fram ráðstefna um áhrif kreppunnar á stöðu kynjanna, á vegum Kvenréttindafélags Íslands með styrk frá NMR. Heiti ráðstefnunnar var „Kyn og kreppa – Má nýta kreppuna til aukins kynjajafnréttis?“ Ráðstefnan var vel sótt með þátttöku frá norrænu löndunum. Katrín Jakobsdóttir, mennta- og menningarmálaráðherra, opnaði ráðstefnuna og lagði áherslu á að skapa þyrfti störf jafnt fyrir konur sem karla. Carita Peltonen, fyrrverandi ráðgjafi hjá NMR, flutti yfirlitserindi um stöðu mála og áskoranir. Auk þess voru flutt fimm erindi um þróunina á Íslandi.

7. Málefni dómsmálaráðuneytisins

Samstarf um löggjafarmál

Norrænt samstarf dómsmálaráðuneytanna um löggjafarmál byggir að meginstefnu til annars vegar á samstarfsáætlun og hins vegar formennskuáætlunum sem gefnar eru út ár hvert.

Norrænir dómsmálaráðherrar (MR-Lov) hittast einu sinni á ári. Að öðru leyti fer samstarfið fram undir stjórn *norrænu embættismannanefndarinnar um löggjafarsamstarf (EK-Lov)* þar sem unnið er að samræmingu samstarfsins, sameiginleg hagsmunamál rædd og enn fremur ný eða væntanleg löggjöf. Styrkir eru veittir til einstakra norrænna verkefna auk þess sem fjallað er um einstök réttarsvið eða álitæfni í vinnuhópum, sem skipaðir eru embættismönnum eða sérfræðingum í ráðuneytunum. Þá kemur fyrir að embættismannanefndin setji á laggirnar sérstaka vinnuhópa sem fá norræna fjárveitingu.

Dómsmálaráðherrarnir starfa samkvæmt samstarfsáætlun frá árinu 2005. Í áætluninni koma fram megináherslur norræns löggjafarsamstarfs og þær meginreglur sem það byggist á. Samstarfið miðar meðal annars að því að styrkja lýðræði í ákvarðanatökufæri á Norðurlöndum og auka réttaröryggi þeirra sem búa eða dveljast þar. Stefnit skuli að samræmingu löggjafar, þó ekki þannig að reglur eigi endilega að vera þær sömu. Umfang, nauðsyn og eðli samstarfs um löggjöf á Norðurlöndum geti verið mismikið á hinum ýmsu sviðum réttarins. Á sviði einkamálaréttar hafi verið hefð fyrir að ná sérlega víðtækri samræmingu löggjafar. Þessu samstarfi beri að halda áfram og þróa frekar. Auk þess sé vaxandi þörf fyrir norrænt samstarf á sviði refsiréttar og löggæslu. Á þeim réttarsviðum þar sem ekki megi búast við samræmingu löggjafar, t.d. vegna mismunandi siðferðislegs gildismats eða munar á stjórnskipun, geti eigi að síður verið gagnlegt að skiptast á upplýsingum og

miðla reynslu. Loks er í samstarfsáætluninni fjallað um hlutverk norræns löggjafarsamstarfs í evrópsku og öðru alþjóðlegu samhengi en það er í stuttu máli að láta að sér kveða þegar tækifæri gefst og ástæða er til.

Þá var á árinu starfað samkvæmt formennskuáætlun Íslendinga. Helstu áhersluatriði er varðar lagasamstarfið voru löggjafarstefna, meiðyrði og ábyrgð á efni sem birtist á netinu og rannsókn stórra og flókinna sakamála. Í samvinnu við Mannréttindastofnun Háskóla Íslands var haldin alþjóðleg ráðstefna um ábyrgð á netinu. Var þar fjallað um alþjóðlega dreifingu á barnaklámi, kynþáttahatri og meiðyrðum, hvernig gerendur verði fundnir og hvar þeir verði dregnir til ábyrgðar fyrir dómstólum. Þá var fjallað um skyldu ríkja til að vernda friðhelgi einkalífs einstaklinga.

Árlegur fundur dómsmálaráðherranna var haldinn 29. júní á Hótel Rangá á Suðurlandi. Meðal umræðuefna á fundinum var norrænt samstarf í baráttunni gegn skipulagðri glæpastarfsemi og barnaklámi á netinu auk þess sem kastljósinu var beint að þeim úrræðum sem gripið hefur verið til á málefnasviði dómsmálaráðuneytisins vegna bankahrunsins hér á landi. Meðal annars gerði Ólafur Hauksson, sérstakur saksóknari, grein fyrir starfsemi embættisins. Fundurinn ákvað að beina því til norrænna embætta, sem starfa að rannsóknum efnahagsbrota, að taka til umræðu hvernig þau geta aukið samvinnu sína til að stuðla að uppljóstran alþjóðlegrar glæpastarfsemi á þessu sviði og skila um það tillögum til ráðherranna.

Að venju voru áherslumál rædd í óformlegum starfshópum sem ekki fá norræna fjárveitingu s.s. sérfræðingahópi um sífjarétt.

Einnig var starfandi starfshópur um samstarf Norðurlanda og Eystrasaltsríkjanna og er hans helsta hlutverk að undirbúa fundi dómsmálaráðherra þessara ríkja sem að jafnaði eru haldnir annað hvert ár. Ekki var haldinn fundur á árinu. Í áður nefndri samstarfsáætlun norrænu dómsmálaráðherranna segir að samstarfið við Eystrasaltsríkin hafi áður fyrr miðað að því að stuðla að þróun í átt að lýðræði í Eystrasaltsríkjunum og efla sameiginlegt réttarfar en það hafi þróast í þá átt að vera samstarf átta jafn réttharra ríkja (NB8), í ljósi þess að áframhaldandi og náð samstarf á svæðinu sé mikilvægt í stækkuðu ESB og gagnvart ríkjum utan ESB.

Málefni flóttamanna

Samráðsnefnd háttsettra embættismanna um málefni flóttamanna (NSHF) fjallar um stefnumótun í málum flóttamanna. Samráðsnefndin hefur komið saman síðan laust eftir 1990 og fundar tvisvar á ári og er annar fundurinn jafnan haldinn daginn fyrir árlegan fund norrænna ráðherra sem fara með útlendingamál og málefni flóttamanna. Norrænu ríkin skiptast á að fara með formennsku nefndarinnar í eitt ár í senn. Upphaflega var eingöngu fjallað um málefni hælisleitenda og flóttamanna en fljótlega þróaðist samstarfið í að verða alhliða samstarfsvettvangur ráðuneyta sem koma að útlendingamálum á Norðurlöndum. Fara þar einnig fram upplýsingaskipti milli stjórnvalda um málefni útlendinga almennt, meðal annars um móttöku flóttamanna, um breytingar á framkvæmd mála er varða flóttamenn, ákvarðanatöku í slíkum

málum, heimflutning, tölfræðiupplýsingar o.fl. Samstarf er einnig um að afla upplýsinga vegna aðstæðna í löndum þaðan sem flóttamenn koma, meðal annars með því að miðla skýrslum sem sendinefndir einstakra landa gera. Þá er haft samráð um ýmis atriði er varða útlendingaeftirlit, meðal annars með hliðsjón af norræna vegabréfasambandinu og Schengen-samstarfinu, sem kom að fullu til framkvæmda á Norðurlöndum í mars 2001, og þar með atriði er varða framkvæmd Dyflinnarsamnings ESB-ríkjanna sem Ísland og Noregur eru nú einnig aðilar að. Þá hafa verið rædd á fundunum atriði sem varða verslun með konur og um innflutning vinnuafis. Á vegum samráðsnefndarinnar starfa nokkrir vinnuhópar sem koma saman eftir þörfum og gera nefndinni grein fyrir vinnu sinni, sem felst aðallega í samráði og upplýsingaskiptum. Vinnuhóparnir fjalla um búsetu flóttamanna, brottvísanir og endursendingar, innflutning vinnuafis og þróun útlendingamála í ESB. Á árinu var, auk reglulegu funda samráðsnefndarinnar, haldinn fundur um málefni vegalausra barna en áform eru um að skipa vinnuhóp til að fjalla um málefni þeirra. Fyrri fundur samráðsnefndarinnar var haldinn í júní og fundur norrænna ráðherra sem fara með útlendingamál og málefni flóttamanna í beinu framhaldi. Meðal annars var rætt um ólögráða börn sem sækja um hæli á Norðurlöndum og álitafni sem tengjast endursendingum hælisleitenda til Grikklands á grundvelli svokallaðrar Dyflinnargerðar. Seinni fundur samráðsnefndarinnar var haldinn í nóvember.

Björgunarsamstarf

Norræn samvinna um björgunarsamstarf (NORDRED) tekur til samstarfs yfir landamæri og miðar að því að koma í veg fyrir eða takmarka tjón á mönnum, eignum eða umhverfi vegna slysa eða óhappa. Markmiðið er að veita gagnkvæma aðstoð og auðvelda að hjálparlið og búnaður komist sem allra fyrst á vettvang. Íslendingar hafa tekið þátt í þessu samstarfi undanfarin ár en það byggir á rammamálum um björgunarþjónustu frá árinu 1989 milli Danmerkur, Finnlands, Noregs og Svíþjóðar. Ísland er formlegur aðili samningsins.

Almannavarnadeild ríkislögreglustjóra fer með samstarf í leitar- og björgunarmálum er leiðir af aðild Íslendinga. Samnorræn framkvæmdanefnd er vettvangur reglulegra funda fulltrúa Norðurlanda og stýrir hún samstarfinu. Auk tveggja funda á árinu var haldin norræn ráðstefna í Finnlandi.⁸

8. Menntun og rannsóknir

Styrkur norræns samstarfs felst meðal annars í þeim sveigjanleika að vinna má þvert á fagsvið. Þess vegna ákvað menntamálaráðuneytið að leggja fram sameiginlega formennskuáætlun á sviði *vísinda, menningar og mennta* undir kjörorðinu *Menntun, sköpunarkraftur og frumkvæði á tímum hnattrænna*

⁸ Sjá: <http://www.nordred.org>

breytinga. Lögð var áhersla á samstarf ofangreindra þriggja fagsviða og annarra þvert á fagleg mörk.

Áherslur Íslendinga á sviði vísinda, menningar og mennta á formennskuárinu tóku mið af yfirlýsingum forsætisráðherra Norðurlanda í Punka-harju 2007 og Riksgränsen 2008 um viðbrögð við hnattvæðingu og loftslagsbreytingum og áhrifum þeirra á samkeppnishæfni og lífskjör á Norðurlöndum. Í yfirlýsingunum er lögð rík áhersla á hlutverk mannauðs, menntunar, rannsókna og nýsköpunar til að bregðast við nýjum áskorunum í hnattvæddum heimi. Einnig var lögð áhersla á samstarf við atvinnulífið og þátttöku þess í norrænu samstarfi.

Lagt var upp með starfsáætlun með eftirfarandi yfirskriftir og megin-áherslur:

- 1) *Visindi og afl þekkingar*
Samstarf háskóla á Norðurlöndum
Norræna rannsókna- og nýsköpunarsvæðið
- 2) *Menning og sköpunarkraftur*⁹
Tengsl menningar við nýsköpun og frumkvæði
Menning án landamæra
Ungt fólk á Norðurlöndum
Fjölbreyttara menningarsamstarf
- 3) *Menntun og hæfni*
Menntun til sjálfbærrar þróunar
Listmenntun, skapandi greinar og nýsköpun
Fullorðinsfræðsla og menntun nýbúa
Heildstæð símenntunarstefna
Málefni leikskólans
Stafræn upplýsingatækni í skólastarfi
Jafnréttisfræðsla í skólum
Norræn tungumál

Í undirbúningi að formennskuáætluninni var höfð nán samvinna við skrifstofu NMR og mótaðist framkvæmdin af sameiginlegri verkefnaskrá, sem tók til ýmissa viðfangsefna sem Íslendingar tóku í arf frá fyrri árum eða komu á dagskrá ráðherranefndar mennta og vísinda frá samstarfsráðherrum, meðal annars í tengslum við hnattvæðingaráætlun sem forsætisráðherrar Norðurlanda hrintu af stað á árinu 2007.

Norræna ráðherranefndin um menntamál og rannsóknir (MR-U) starfar að öðru leyti eftir samstarfsáætlun sem nær yfir tímabilið 2008–2010 en hnattvæðingaráætlunin hafði umtalsverð áhrif á framkvæmd samstarfsáætlunarinnar. Ráðherranefndin ákvað á árinu að hefja undirbúning að gerð nýrrar samstarfsáætlunar fyrir tímabilið 2011–2013 og mun þríeyki með fulltrúum Íslands og Finnlands undir forystu Dana annast það verk á komandi ári. Meginútlínur hennar voru skilgreindar á fundum undir lok ársins.

Samstarf á vegum MR-U tekur til grunn- og framhaldsskólastigs, full-

9 Umfjöllun í kafla 5 um störf menningarmálaráðherra.

orðinsfræðslu, háskóla og rannsókna. Samstarfið felst einkum í samráði og samanburði milli landanna á sviði stefnumótunar, sem fram fer með úttektum og ráðstefnum svo og samvinnuverkefnum sem miða að því að hrinda stefnumótun í framkvæmd.

Ráðherranefndin hélt tvo fundi á árinu. Auk norræna funda sinna átti embættismannanefndin fund með embættismönnum frá Eystrasaltsríkjunum til að fylgja eftir samþykktum ráðherra fundar Norðurlanda og Eystrasaltsríkjanna, sem haldinn var í Osló árið 2007.

Fastar ráðgjafanefndir:

Norræna embættismannanefndin um menntamál og rannsóknir (EK-U) undirbýr ráðherrafundi auk annarra verkefna sem henni eru falin. Á vegum ráðherranefndarinnar um menntamál og rannsóknir starfa auk þess þrjár ráðgjafanefndir, ein um skólamál (NSS), önnur um æðri menntun (HÖGUT) og sú þriðja um fullorðinsfræðslu (SVL). Vorið 2008 var skipaður starfshópur til að fjalla um rannsóknir (Ad hoc gruppen for forskningssspørgsmål). Auk stjórnarnefndanna starfa vinnuhópar að tilteknum tímabundnum verkefnum.

Hnattvæðingarverkefnin

Framkvæði forsætisráðherranna um samstarf Norðurlanda um viðbrögð við hraðfara hnattvæðingu setti mark sitt á starfið á árinu. Af 14 hnattvæðingarverkefnum sem hleypt var af stokkunum árið 2008 voru 4 á ábyrgðarsviði MR-U. Þau voru undir yfirskriftunum:

- Öndvegisrannsóknir á sviði loftslagsbreytinga, orku- og umhverfismála
- Þróun Norræna rannsókn- og nýsköpunarsvæðisins (NORIA)
- Efling æðri menntunar á Norðurlöndum
- Góð menntun fyrir ungt fólk og fullorðna

Hnattvæðingarverkefnin gáfu tilefni til að skerpa á markmiðum í verkefnasamstarfi landanna, safna þeim betur saman og gefa þeim aukið afl.

Samstarf um skólamál

Verksvið ráðgjafarnefndarinnar um samstarf um skólamál (NSS) nær til leik-, grunn- og framhaldsskóla. Tilgangurinn með starfi nefndarinnar er að stuðla að því að bæta skólastarf á Norðurlöndum og því tekur nefndin til umfjöllunar þau mál sem efst eru á baugi á hverjum tíma og miðlar upplýsingum um skóla og skólastarf til þeirra sem í hlut eiga.

Á formennskuári Svía 2008 var lögð áhersla á heildstæða skólafestun allt frá leikskóla til fullorðinsfræðslu. Athyglinni var beint að leiðum til að draga úr brottfalli nemenda á ýmsum skólastigum og taka á vandamálum nemenda með lestrarerfiðleika og annarra sem standa höllum fæti og eiga erfitt með að nýta sér skólakerfið til fulls. Í starfi NSS er lögð áhersla á samræmingu og samféllu. Íslendingar ákváðu meðal annars að halda þessum verkefnum áfram á formennskuári sínu.

Ef einstaklingur á að vera fær um að lifa og starfa í lýðræðisþjóðfélagi nútímans, sem tekur örum breytingum, þarf hann að hafa tækifæri til og vera fær um að mennta sig alla ævi. Nám alla ævi snýst um að horft sé á menntakerfið sem eina heild frá leikskóla til háskóla, til framhalds- eða fullorðinsfræðslu, til óformlegrar menntunar sem fer fram utan skólakerfisins og þeirrar hæfni og færni sem einstaklingurinn tileinkar sér í lífi og starfi.

Ráðgjafarnefnd um skólamál lagði meðal annars áherslu á samkeppnishæfni Norðurlanda í ljósi hnattvæðingar, viðbrögð við loftslagsbreytingum, menntun í listum og skapandi greinum og frumkvöðlastarfsemi og samhæfingu norrænu landanna. Þemaumræða um *sköpunarmátt og frumkvæði* var undirbúin af hálfu Íslendinga og fór fram á fyrri fundi ráðherranefndarinnar sem haldinn var í Bláa lóninu í lok apríl. Verður þeirri umræðu fylgt eftir með samanburðarúttekt á því hvernig haldið er á menntun í listum og stuðlað að frumkvæðishugsun meðal ungs fólks. Í lok ársins var haldin þriggja daga alþjóðleg ráðstefna, „Innovation and Creativity in the Hands of the Young“.

Helstu áhersluatriði og fundir á formennskuárinu voru:

- *Norrænn sérfræðingafundur um leikskóla* sem haldinn var í Reykjavík vorið 2009 og sérfræðingar frá öllum norrænu löndunum sóttu.
- *Ráðstefna um síðustu PISA-rannsókn (2006)* var haldin í ágúst í Reykjavík og um leið kom bókin *Northern Lights III* út. Áhersla var lögð á árangur norrænu landanna í PISA, samanburð ýmissa þátta og hvernig halda skyldi áfram. Ráðstefnuna sóttu á annað hundrað manns hvaðanæva af Norðurlöndum og þótti hún takast vel.
- *Norræn ráðstefna um jafnréttisfræðslu í skólum* var haldin í Reykjavík síðari hluta september í samvinnu við félags- og tryggingamálaráðuneytið og Jafnréttisstofu. Þar var meðal annars rætt um þróunarverkefni á sviði jafnréttisstarfs og jafnréttisfræðslu í skólum á Norðurlöndum.
- Ráðstefna um heildstæða skólastefnu, allt frá leikskóla til fullorðinsfræðslu, var einnig haldin í september. Fyrirlesarar voru tveir og báðir danskir. Á ráðstefnunni var beitt aðferð sem kölluð er „Lære- og dialogforum“ og ætlunin var að virkja ráðstefnugesti sem mest.
- Í lok ársins var í Reykjavík haldin fyrrnefnd ráðstefna, „Innovation and Creativity in the Hands of the Young“, um listmenntun, skapandi greinar og nýsköpun, með stuðningi og þátttöku ESB. Þátttaka ungs listafólks hvaðanæva af Norðurlöndum var mikil og þátttakendur voru virkir. Fjórir erlendir fyrirlesarar héldu erindi og síðan var unnið eftir „Lære- og dialogforum“-aðferðinni. Samhliða ráðstefnunni var haldinn norrænn sérfræðingafundur um listmenntun á Norðurlöndum. Fram komu tillögur um aukið norrænt samstarf á sviði listmenntunar.

Á árinu bárust niðurstöður úttektar á kennaramenntun og möguleikum til að efla samstarf um þá menntun. Í lok ársins var í undirbúningi könnun á möguleikum á rannsóknasamstarfi í þágu menntamála og kennslufræða.

Norrænt tungumálasamstarf

Norræna tungumálasamstarfið var endurskoðað árið 2008. Um langt skeið hefur ríkt nokkur óvissa um tilhögun þessa samstarfs, meðal annars vegna þess að viðhorfið er nokkuð mismunandi eftir löndunum og líta sum á samstarfið sem menningarmál en önnur sem menntamál. Væntingar til samstarfsins voru misjafnar. Menntamálaráðherrum var umhugað um að auka málskilning milli íbúa landanna fimm en á vettvangi menningarmála var meiri áhersla á að skoða málsögulegan, málfræðilegan og menningarlegan samanburð. Þá var töluverður áhugi á samstarfi um máltæknileg atriði í tölvusamskiptum.

Í byrjun ársins var allt tungumálasamstarfið fært undir ráðherra nefnd menntamála og ákveðið að leggja megináherslu á að auka málskilning milli þjóðanna á einhverju hinna þriggja skandinavísku tungumála. Ákveðið var að færa framkvæmd málsins undir NSS. Jafnframt var gamla tungumálaráðið lagt niður en í stað þess skipuð ráðgjafarnefnd um tungumálasamstarfið (ENS) til að fylgjast með samstarfinu með heildstæðari hætti en tungumálaráðiðið gerði áður. Tók hún til starfa í ársbyrjun 2009 undir formennsku prófessors Guðrúnar Kvaran.

Í tengslum við endurskipulagninguna ákváðu Íslendingar að beita sér fyrir átaki til að efla tungumálasamstarf landanna, bæði með aðgerðum í skólastarfi og með því að tengja betur verkefnasamstarf á sviði menningarmála, með það fyrir augum að efla samskipti norrænna ungmenna á einu hinna þriggja skandinavísku tungumála. Áætlun um átakið lá fyrir í drögum í árslok og hefst það væntanlega undir formennsku Dana á árinu 2010.

Háskólasamstarf

Ráðgjafarnefndin um æðri menntun (HÖGUT) hefur umsjón með samstarfi á því sviði. Hún á að efla norrænt samstarf um æðri menntun meðal annars með athugunum, verkefnum, ráðstefnum og samráði við háskóla.

Gerð var úttekt á samstarfinu um norrænt meistaranám og voru niðurstöður mjög jákvæðar. Ljóst er að verulegur áhugi er á eflingu þess meðal norrænna háskóla.

Samanburðarathugun og kortlagning, sem framkvæmd var meðal norrænna háskóla á styrk háskólanna í alþjóðlegu samhengi, hefur sýnt fram á að Norðurlönd standa í fremstu röð á ýmsum sviðum og eru álitlegur kostur til framhaldsnáms í augum háskólanema frá öðrum heimshlutum. Í tengslum við könnunina var gerð samanburðarathugun á gæðamati og gæðakvörðum norrænna háskóla. Ráðstefna um gæðamat var haldin á Íslandi vorið 2009 en henni verður fylgt eftir með ráðstefnu á Færeyjum í febrúar 2010 um gæðamat kennslu og rannsókna við háskóla.

Vaxandi áhugi er á samstarfi norrænna háskóla um alþjóðlega markaðssetningu framhaldsnáms á komandi árum. Ákveðið var að halda áfram með norrænu meistaranámsáætlunina (Nordic Master) meðal norrænna háskóla.

Fullorðinsfræðsla

Stjórnarnefnd um fullorðinsfræðslu (SVL) fjallar um þau málefni er

varða menntun fullorðinna sem efst eru á baugi hverju sinni að undanskildum þeim málefnum er falla undir verksvið háskólanefndarinnar. Hún hefur yfirumsjón með störfum samstarfsnets um nám fullorðinna (NVL), fjallar um áherslur samstarfsnetsins og forgangsröðun verkefna þess. Á undanförunum árum hefur SVL einbeitt sér að því að skoða færniþróun fullorðinna, gæði í fullorðinsfræðslu, nám fullorðinna í atvinnulífinu, lestrar- og skriftarörðugleika meðal fullorðinna og aðlögun innflytjenda. Þá hefur áhersla verið á að vinna áfram með raunfærnimat og nýlega var ákveðið að vinna sérstaklega með náms- og starfsráðgjöf á Norðurlöndum. Ýmis verkefni hafa notið stuðnings ráðherranefndarinnar á framangreindum sviðum. Íslenska formennskan stóð fyrir málþingi á Selfossi 9. júní sl. þar sem fjallað var um aðlögun útlendinga að norrænum samfélögum í gegnum nám og helstu sérfræðingum á þessu sviði á Norðurlöndum boðið.

Á seinni fundi ráðherranefndarinnar sem haldinn var í Stokkhólmi í lok október fór fram þemaumræða um fullorðinsfræðslu á krepputímum. Var athyglinni beint að samhengi milli atvinnuleysis, lítillar menntunar og brottfalls úr námi. Sérstaklega var fjallað um hættuna sem felst í því að ungt fólk falli varanlega bæði út úr menntakerfinu og af vinnumarkaði og hverfi ekki til baka. Hliðstæð umræða mun hafa farið fram á vegum MR-A. Ákveðið var að gera samanburðarúttekt á vandanum milli landanna en jafnframt setja á laggirnar vinnuhóp til að gera sem fyrst tillögur um aðferðir til að laða ungt fólk aftur inn í skólakerfið eða að vinnumarkaðnum.

Vísindasamstarf

Stærsta einstaka verkefnið í hnattvæðingaráætlun forsætisráðherranna er samnorræn rannsókn- og nýsköpunaráætlun (Topforskningsinitiativet) á sviði umhverfis, loftlags og orku. Starfshópur var skipaður til að vinna að framgangi áætlunarinnar (Ad hoc gruppen for forskningsspørgsmål) undir formennsku Svía árið 2008. Hvert land á þrjá fulltrúa í stjórn áætlunarinnar. Norræna rannsóknarráðið (NordForsk), Norræna nýsköpunarmiðstöðin (NICE) og Norrænar orkurannsóknir (NEF) munu í sameiningu sjá um rekstur áætlunarinnar en henni var formlega hleypt af stokkunum á hnattvæðingarþingi forsætisráðherra Norðurlanda í lok febrúar.

Á fyrra fundi ráðherranefndar menntamála sem haldinn var í Bláa lóninu í apríl fór fram þemaumræða um mikilvægi og samhengi rannsókna, nýsköpunar og menntunar á krepputímum. Sú umræða mótaði nokkuð starfið á árinu, bæði að því er varðar áherslur í menntamálum og menntarannsóknum, fullorðinsfræðslu og að því er varðar samspil vísindarannsókna og nýsköpunar. Í framhaldinu varð ítarleg umfjöllun á vegum embættismannanefndanna og skrifstofu ráðherranefndarinnar um stjórnarsýslu innan ráðherranefndarinnar og norrænna stofnana (NordForsk, NICE og NEF). Einnig var rætt um samspil vísindarannsókna og nýsköpunar á grundvelli úttektar, sem ráðgjafafyrirtækið Technopolis var fengið til að gera á þeirri reynslu sem fengist hefur af undirbúningi öndvegisáætlunarinnar á sviði umhverfis, loftslags og orku. Þar reyndi mjög á getu til að koma á samvinnu milli stofnana heima

fyrir og norrænna stofnana um fjármögnun og framkvæmd áætlunarinnar. Af þessu tilefni bauð embættismannanefndin til fundar með fulltrúum annarra embættismannanefnda, norrænna stofnana, rannsóknarráða og nýsköpunarstofnana í löndunum fimm til að ræða möguleika á nánara samráði um stefnu og stýringu rannsókna og nýsköpunar. Niðurstöður fundarins bentu til vaxandi áhuga og skilnings á nauðsyn þess að auka samstarf milli heimastofnana og norrænna og milli ráðherranefndanna þvert á ábyrgðarsvið þeirra, um málefni rannsókna og nýsköpunar í þágu félagslegra og efnahagslegra framfara og til að mæta áskorunum hnattvæðingar.

Norrænt vísindasamstarf er nú í meginatriðum skipulagt með aðstoð NordForsk, sem tók til starfa í ársbyrjun 2005 sem sjálfstæð stofnun undir ráðherranefndinni en Norræna vísindastefnuráðið (FPR) og Norræna stofnunin um vísindamenntun (NorFA) voru lögð niður á sama tíma. Stjórn NordForsk er skipuð fulltrúum rannsóknarráðanna í ríkjunum fimm, tveimur fulltrúum norrænna háskóla tilnefndum af samstarfi háskóla á Norðurlöndum (NUS) og einum fulltrúa atvinnulífs tilnefndum af ráðherranefnd iðnaðar- og atvinnumála. Af hálfu Íslands situr formaður vísindanefndar Vísinda- og tækniráðs og formaður Rannsóknasjóðs, Guðrún Nordal, í stjórninni og er hún jafnframt formaður. Rannís hefur með höndum starfræn tengsl við NordForsk og annast upplýsingamiðlun þar að lútandi.

Í fyrstu starfsáætlun NordForsk 2006–2009 var lögð áhersla á að byggja samstarf landanna á innri styrk Norðurlanda og þeim þjóðfélagslegu gildum sem einkenna löndin fimm og beita samstarfinu í hnattrænu samhengi. NordForsk leitast við að marka áherslusvið sem rannsóknarráðin og fjármögnunaraðilar rannsókna í aðildarlöndunum telja mikilvæg og leggja sjálf til fjármagn að verulegu leyti. Fjármunir NordForsk eru fyrst og fremst ætlaðir til að tengja áherslusvið landanna sem best til að skapa samlegðaráhrif. Stofnunin tekur mið af áherslum landanna og lögð er rík áhersla á alþjóðlega samkeppnishæfni rannsóknarverkefna á grundvelli vísindalegra gæða, um leið og tekið er mið af þjóðfélagslegum þörfum.

Norræn öndvegissetur hafa verið stofnuð (Nordic Centers of Excellence, NCoE) á sviði matvæla, næringar og heilsu; velferðarsamfélagsins; hnattrænna breytinga; læknisfræðilegrar sameindalíffræði og hug- og félagsvísinda. Starfræktir eru norrænir rannsóknarnámsskólar í tengslum við norrænu öndvegissetrin og skipulagt netsamstarf rannsóknarnámsskóla í aðildarlöndunum. Einnig hefur verið efnt til samstarfs milli öndvegissetra í aðildarlöndunum.

NordForsk er bakhjarl Nordunet 3, sem er samstarf norrænna háskólaneta um þróun háhraðatenginga milli norrænu landanna og við umheiminn, á grundvelli tenginets sem NorduNet AS starfrækir og RH-net er aðili að fyrir Íslands hönd. Á árinu hafði NorduNet AS forgöngu um að opna nýja háhraðatengingu um Ísland og Grænland til Norður-Ameríku sem gjörbreytir samskiptaforsendum háskóla og vísindastofnana hér á landi. RH-net á Íslandi myndar nú lykilmíðstöð í tengineti milli norrænna og evrópskra háskóla

og rannsóknastofnana við bandaríska rannsóknanetið, sem starfrækt er af National Science Foundation í Bandaríkjunum. Við þetta skapast nýjir möguleikar í vísindasamstarfi Íslendinga við umheiminn.

9. Vinnumál

Yfirskrift samstarfsáætlunar á sviði vinnumála fyrir árin 2009–2012 er: Hnattvæðing í brennidepli og brýn viðfangsefni vegna breytinga á aldurssamsetningu. Hið síðarnefnda vísar til lækkandi fæðingartíðni og hlutfallslegrar fjölgunar í eldri aldurshópunum í norrænu ríkjunum.

Formennskuáætlun Íslendinga á sviði vinnumála og vinnuverndarmála tók mið af markmiðum samstarfsáætlunarinnar en grundvallaratriði hennar er að viðhalda fullri atvinnu og bregðast við atvinnuleysi, hvort sem er á afmörkuðum svæðum eða í einstökum starfsgreinum. Hér hefur hnattvæðingin sett sitt mark. Nánari tengsl atvinnu- og efnahagslífs heimsins skapa ný úrlausnarefni. Fjármagn leitar til landa þar sem hagnaðarvonin er mest án þess að vinnuaflið fylgi með. Ef ekki eru nýtt sóknarfæri sem opnast með greiðari samskiptum verður afleiðingin að störf glatast og atvinnuleysi eykst. Hnattvæðingin hefur einnig áhrif á skipulag vinnunnar og starfsumhverfi launafólks sem hefur haft ýmsar afleiðingar eins og félagsleg undirboð, aukið vinnuálag og kröfur um aukinn sveigjanleika. Þetta veldur streitu og erfiðleikum, meðal annars við að samræma fjölskylduábyrgð og þátttöku í atvinnulífinu. Aðsteðjandi efnahagskreppa hefur aukið á vandann. Nauðsynlegt er fyrir norrænu þjóðirnar að bregðast við þessum breyttu aðstæðum.

Norræna ráðherranefndin um vinnumál (MR-A) hélt fund í Reykjavík 10. og 11. nóvember, í skugga mikils og vaxandi atvinnuleysis á Norðurlöndum. Í fyrsta skipti í meira en fimm ár tóku fulltrúar norrænna samtaka aðila vinnumarkaðarins þátt í fyrri hluta fundarins þar sem horft var til framtíðar. Fjallað var um menntun og samkeppnishæfni norræna vinnuafslsins og getu þess til að takast á við ný eða breytt störf. Á fundinum flutti einn af framkvæmdastjórum ESB, Vladimir Spidla sem fer með félags- og vinnumál, erindi um þetta efni. Søren Kaj Andersen, lektor við Kaupmannahafnarháskóla, gerði grein fyrir úttekt sem hann hafði gert í samvinnu við Ove K. Pedersen, prófessor við Viðskiptaskóla Kaupmannahafnar, um símenntun og hreyfanleika starfsmanna milli starfa, starfsgreina og svæða. Lífleg skoðanaskipti áttu sér stað á fundinum um þetta efni.

Talsmaður samstarfssamtaka norrænu alþýðusambandanna gerði að umtalsefni samskiptareglur á norrænum vinnumarkaði í ljósi nokkurra dóma Evrópudómstólsins. Hann hvatti til samstöðu fulltrúa stjórnvalda og norrænna samtaka aðila vinnumarkaðarins um að standa vörð um þá skipan sem er við lýði og hefur gefist vel við ákvörðun um kaup og kjör. Rætt var um túlkun á 49. gr. grundvallarlaga ESB um fjáls þjónustuviðskipti og um spurninguna um launakjör útsendra starfsmanna.

Félags- og tryggingamálaráðherra gerði grein fyrir framkvæmd formennskuáætlunar Íslendinga en tvær ráðstefnur voru haldnar skömmu fyrir ráðherrafundinn.

Fyrri ráðstefnan bar heitið *Áhrif atvinnuþátttöku eldra fólks á heilsu og lífsgæði*. Erindi á ráðstefnunni leiddu í ljós margvíslegan hag sem fyrirtæki og samfélagið hafa af því að eldri starfsmenn séu virkir þátttakendur í atvinnulífinu. Fram komu atriði eins og jákvæð áhrif á heilsu og mikilvægi þess að nýta hæfni, þekkingu og reynslu eldri starfsmanna. Vegna breyttrar aldurssamsetningar blasir við þörfin fyrir vinnuframlag þeirra til að unnt sé að standa undir velferðarsamfélaginu á Norðurlöndum. Á ráðstefnunni voru kynntar til sögunnar ýmsar aðgerðir sem stjórnvöld, fyrirtæki og samtök aðila vinnumarkaðarins hafa beitt til að hvetja eldri starfsmenn til að halda áfram þátttöku í atvinnulífinu svo fremi sem heilsa og aðrar aðstæður leyfa.¹⁰

Félags- og tryggingamálaráðherra gerði einnig grein fyrir helstu niðurstöðum annarrar ráðstefnu sem var hluti af formennskuáætlun Íslendinga og bar yfirskriftina *Vinnumarkaður fyrir alla*. Hún var framhald á formennskuáherslu Svía árið 2008 sem beindist að því að leita nýrra leiða til að virkja þá sem einhverra hluta vegna eru utan vinnumarkaðarins.

Meginviðfangsefni á fundi norrænu vinnumálaráðherranna var atvinnuleysi ungs fólks en fimmti hver einstaklingur á aldrinum 25 ára og yngri í Evrópu er atvinnulaus. Fram kom að þessi staða valdi áhyggjum og nauðsynlegt sé að koma í veg fyrir að kynslóð hverfi af vinnumarkaði og úr atvinnulífinu; beita ætti tiltækum ráðum til að viðhalda virkni þessa hóps og bæta hæfni með menntun og þjálfun. Ráðherrarnir ákváðu að fela EK-A að fylgja málinu eftir með könnun á hvaða aðgerðum sé beitt í löndunum í atvinnumálum ungs fólks. Einnig á að kanna hvað gert sé í atvinnumálum ungs fólks í ljósi fyrirsjáanlegs skorts á vinnuafli. Markmiðið er að bera saman aðgerðir landanna, ýta undir upplýsingamiðlun um reynslu af ólíkum leiðum og jafnframt leita nýrra leiða til lausnar.

Gerð var grein fyrir stöðunni í samstarfsverkefnum sem tengjast hnattvæðingunni. Hnattvæðingarverkefni taka til fjögurra sviða, þ.e. heilsufars og velferðar, samgangna og orkumála, menningar og sköpunarkrafts og fjármála. Ákveðið var að stofna til tveggja verkefna innan ramma heilsu og velferðar. Annað er um ráðningu erlendra starfsmanna, vinnuaðstæður innflytjenda og tengsl þeirra við norræna vinnumarkaðinn. Hitt er um bættu stöðu Norðurlanda til að gera sig gildandi í vaxandi greinum atvinnulífsins. Hlutaðeigandi undirnefndir embættismannanefndarinnar munu hafa umsjón með framkvæmdinni.

Svía gegndu formennsku í ESB á seinni hluta ársins. Sænski vinnumálaráðherrann flutti á fundinum skýrslu um framvindu mála á sviði vinnu- og vinnuumhverfismála í sambandinu. Aðgerðir til að hrinda í framkvæmd ákvæðum Lissabon-samkomulagsins um vinnumarkað fyrir alla var forgangsverkefni undir formennsku Svía. Lögð var fram tillaga um breytingu á tilskipun um bættar vinnuaðstæður kvenna sem nýlega hafa alið börn eða hafa

¹⁰ Sjá einnig um ráðstefnuna í kafla 11.

barn á brjósti. Unnið er að því að ná samkomulagi um tillögu um breytingu á tilskipun um foreldraorlof sem byggir á samningi samtaka evrópskra aðila vinnumarkaðarins.

Norræna embættismannanefndin um vinnumál (EK-A) hélt tvo fundi á árinu. Fyrri fundurinn var haldinn í Reykjavík en sá seinni í Kaupmannahöfn.

Umræður um hnattvæðingarverkefni ráðherranefndarinnar voru umfangsmiklar á fundum embættismannanefndarinnar. Kom fram það álit að flokka mætti mörg verkefni á vinnumarkaðssviðinu sem hnattvæðingarverkefni.

Endurskipulag á upplýsingamiðlun um norræn vinnu- og vinnuverndarmál var til umfjöllunar á árinu. Upplýsingamiðlunin hefur verið byggð á útgáfu tímaritanna *Arbeidsliv i Norden* og *Nordic Labour Journal*. Til að fréttir endurspegli betur raunverulega stöðu og brýn viðfangsefni var ákveðið að hætta pappírsgáfú tímaritanna og gefa þau í staðinn út á rafrænu formi.

Nordjobb-verkefnið¹¹ greiðir fyrir sumarráðningum á ungu fólki milli norrænu landanna í því augnamiði að auka færni í norrænum tungumálum og stuðla að nánari kynnum milli íbúa landanna. Verkefnið var endurskipulagt með góðum árangri en rúmlega 750 ungmenni fengu vinnu fyrir milligöngu Nordjobb á árinu á móti 700 árið 2008. Stjórnendur verkefnisins munu kanna hvort unnt sé að auka umfangið enn frekar með sömu fjármunum, til dæmis með því að starfrækja verkefnið árið um kring.

Embættismannanefndin fjallaði um skýrslu sem Stellan Ottosson vann að frumkvæði samstarfsráðherranna. Í skýrslunni voru settar fram tillögur um hvernig gera megi starf NMR virkara og hagkvæmara. Embættismannanefndin vakti í bréfi til samstarfsráðherranna athygli á þeim aðgerðum sem gripið hefur verið til, til að mæta ábendingum skýrslunnar. Meðal annars hafi nefndum verið fækkað svo og fundum, þar með talið fundum norrænu vinnumálaráðherranna.

Embættismannanefndin úthlutar styrkjum til samstarfsverkefna á vinnumarkaðssviðinu. Ákveðið var að leggja fjármuni til nokkurra verkefna sem voru hluti af formennskuáætlun Íslendinga: veitt var fé til rannsóknar á fyrirkomulagi fæðingarorlofs á Norðurlöndum á móti framlagi frá EK-Ligestilling og EK-S; ákveðið var að styrkja ráðstefnu um atvinnu fyrir alla en hún var haldin í Reykjavík í nóvember; einnig var styrkt ráðstefna um gildi þess fyrir eldri borgara að vera virkir þátttakendur í atvinnulífinu en sú ráðstefna var að stórum hluta kostuð af EK-S.

EK-A undirbýr árlega fundi norrænna vinnumálaráðherra. Á fundum nefndarinnar eru lögð drög að dagskrá fundanna, skipst á skoðunum um fyrirkomulag og umræðuefni sem brýnt þykir að taka til umfjöllunar.

Nefnd um vinnurétt

Nefnd um vinnurétt (NAU) hélt tvo fundi á árinu. Farið var yfir fyrirhuguð frumvörp og þær lagabreytingar sem gerðar hafa verið í tengslum við löggjöf

¹¹ Sjá nánar síðar í kaflanum.

er varðar vinnumarkað hvers ríkis. Farið var yfir stöðu vinnumarkaðarins í hverju ríki fyrir sig. Lausum störfum hefur fækkað og atvinnuleysi aukist að sama skapi í öllum norrænum löndum nema Noregi þar sem ástandið á vinnumarkaði hefur haldist nokkuð stöðugt. Norrænu löndin eiga það sameiginlegt að vinna með öllum ráðum gegn atvinnuleysi ungs fólks sem virðist fara vaxandi. Þá hefur dregið jafnt og þétt úr frjálsri för launafólks til Norðurlanda frá öðrum löndum Evrópu.

Nefndin tók fyrir valin mál í tengslum við efni tilskipana ESB sem ríkjunum er ætlað að innleiða, annars vegar á grundvelli aðildar að ESB og hins vegar á grundvelli aðildar að EES. Þá var fjallað almennt um innleiðingar ríkjanna á sameiginlegum evrópskum reglum auk þess sem rætt var um dóma, sem fallið hafa hjá Evrópudómstólnum og Mannréttindadómstól Evrópu, og þau réttaráhrif sem dómarnir kunna að hafa á löggjöf einstakra ríkja. Greint var frá þeim málum á hendur ríkjunum sem fyrrnefndir dómstólar hafa til meðferðar.

Norræna vinnumarkaðsnefndin

Vinnumarkaðsnefndin er vettvangur fyrir umræðu um norræn atvinnumál, vinnumarkaðsmál og vinnumarkaðsrannsóknir. Verkefni nefndarinnar eru í samræmi við samstarfsáætlun á sviði vinnu- og vinnuverndarmála 2009–2012. Nefndin hélt tvo fundi á árinu en annar þeirra var í Reykjavík.

Á því tímabili verður meðal annars lögð áhersla á áhrif hnattvæðingar, áhrif alþjóðafjármálakreppu og áhrif innflytjenda á vinnumarkað Norðurlanda. Á formennskuári Íslendinga var meðal annars lögð áhersla á áhrif fjármálakreppunnar á vinnumarkað. Haldnar voru ráðstefnur á formennskuárinu, meðal annars um áhrif fjármálakreppunnar á heilsu, húsnæðismál og efnahag heimila.

Verkefnum á vegum vinnumarkaðsnefndarinnar um eftirfarandi viðfangs-efni lauk á árinu:

- Hreyfanleiki á vinnumarkaði í norrænu velferðarríkjunum.
- Starfsgreinar þar sem þörf er fyrir starfsfólk og hreyfanleiki á milli norrænu ríkjanna.
- Frá skóla til starfs – samanburður á árangri norrænu ríkjanna.
- Norræn greining á þörf fyrir vinnuafli.
- Norræn skýrsla um atvinnuleysistryggingaþingið.
- Verkefni til eftirbreytni sem hafa að markmiði að auðvelda fötluðum aðgang að vinnumarkaðnum.
- Lokaskýrsla um að búa í einu norrænu landi og vinna í öðru.
- Vinnuafli á ýmsum svæðum á Norðurlöndum.
- Ráðning sérmenntaðs starfsfólks frá ríkjum utan Norðurlanda: reglur, stefna og raunveruleiki.

Ákveðið var að veita fé í eftirfarandi þætti:

- Þátttaka eldri borgara í atvinnulífinu.
- Hópar innflytjenda frá þróunarríkjum í Skandinavíu: breytingar og aðlögun.
- Aðgerðir til að takast á við afleiðingar hnattvæðingar: menntun, virkni og félagsleg þátttaka á Norðurlöndum.

Norrænn starfshópur til að áætla þörf á vinnuafli og ráðningu starfsmanna milli Norðurlanda

Lokaskýrsla starfshópsins var kynnt vinnumarkaðsnefndinni vorið 2009. Meðal tillagna var að vinnumálastofnanir spái fyrir um eftirspurn eftir vinnuafli í löndunum og að spár verði birtar á heimasíðum stofnananna.

Ákveðið var að endurskoða upplýsingar um vinnumarkaðinn á heimasíðum norrænna vinnumálastofnana svo þær séu sem réttastar. Með þeim hætti verði vinnumiðlun auðvelduð á milli landanna og hún gerð árangursríkari.

Nordjobb og Snorraverkefnið

Umfangsmikið norrænt samstarfsverkefni á sviði vinnumála er Nordjobb-verkefnið. Það byggist á atvinnuskiptum ungs fólks milli landanna. Lengst af hafa Norrænu félögin annast framkvæmd verkefnisins. Á árinu komu 53 ungmenni til starfa á Íslandi en 90 ungmenni fóru héðan til starfa annars staðar á Norðurlöndum fyrir tilstuðlan Nordjobb.

Á vegum Snorraverkefnisins komu tólf til Íslands en átta fóru til Kanada.

Samstarfshópur um upplýsingamiðlun um vinnumarkaðsmál

Samstarfshópurinn (NIAL) fjallar um öflun og miðlun upplýsinga um norræn vinnu- og vinnuverndarmál. Árlegur fundur samstarfshópsins var haldinn á Íslandi.

Gerð var sú breyting á upplýsingamiðlun um norræn vinnu- og vinnuverndarmál að tímaritin *Arbeidsliv i Norden* og *Nordic Labour Journal* eru nú eingöngu gefin út í rafrænu formi. Þau koma út oftár en áður og á milli útgáfa kemur út fréttayfirlit. Fyrsta tölublaðið af *Arbeidsliv i Norden* í breyttri mynd kom út um miðjan ágúst.

Norræna vinnuverndarnefndin

Haldnir voru tveir fundir á árinu. Á fyrri fundinum kynnti fulltrúi frá NordForsk starfsemi stofnunarinnar. Samvinna vinnuverndarnefndarinnar og NordForsk mun felast í gagnkvæmri upplýsingamiðlun og auglýstir verða styrkir til vinnuverndarverkefna á heimasíðu NordForsk. Fjallað var um tillögur nefndarinnar til EK-A um verkefni á sviði hnattvæðingar, heilsu og velferðar. Annað er um *erlent vinnuafli, vinnuumhverfi og vinnuskilyrði* en hitt um *vinnuumhverfi, örtækni og samkeppnishæfni Norðurlanda*. Ákveðið var að ráðist yrði í þessi verkefni. Norræna vinnuverndarnefndin og vinnumarkaðsnefndin hafa umsjón með framkvæmdinni.

Í samræmi við samstarfsáætlunina fyrir árin 2009–2012 ákvað vinnuverndarnefndin að styrkja verkefni með áherslu á vinnuumhverfi sem eflir velferð, þátttöku á vinnumarkaði og framleiðni. Við val á verkefnum hafa eftirfarandi áherslur verið lagðar til grundvallar:

- 1) *Vinnuvernd, heilsa og efnahagur*
 Stuðla skal að því að mikilvægi vinnuumhverfis fyrir framleiðni og fjárhagslega afkomu fyrirtækja verði sýnilegt.
- 2) *Þróun vinnuverndaraðgerða og eftirlits*
 Stuðla skal að þróun og aukinni þekkingu á virkni aðgerða í vinnuumhverfismálum, og á eftirliti með aðbúnaði, hollustuháttum og öryggi í fyrirtækjum.
- 3) *Vinnuvernd og aðbúnaður starfsfólks af erlendum uppruna*
 Stuðla skal að þekkingu á því hvernig má koma í veg fyrir að innflytjendur, hvort sem þeir koma í atvinnuleit eða sem flóttamenn, hafni utan vinnumarkaðarins, búi við slæmt vinnuumhverfi, mismunun eða félagsleg undirboð á vinnumarkaði.
- 4) *Mikilvægi vinnuverndar og aðgerða á vinnustað til að auðvelda endurkomu á vinnumarkað*
 Stuðla skal að aukinni þekkingu á því hvernig megi hindra að einstaklingar hafni utan vinnumarkaðar með því að skapa heilsuefandi vinnuumhverfi, þar sem allir rúmast, og jafnframt stuðla að því að bæta tækifæri fólks sem, vegna fötlunar, þjóðernis, menntunar, kyns, aldurs eða sjúkdóms, hefur átt í erfiðleikum með að ná fótfestu á vinnumarkaði.

Á haustfundinum voru teknar fyrir umsóknir um styrki til vinnuverndarstarfs á Norðurlöndum en af 16 umsóknum voru 9 samþykktar. Íslenskar umsóknir voru að þessu sinni tvær og hlaut önnur þeirra brautargengi; veittur var styrkur til að standa straum af kostnaði vegna Norrænu vinnuumhverfisráðstefnunnar (Nordisk Arbejdsmiljømøde – NAM), sem haldin verður í október 2010 á Íslandi, en ráðstefnan er haldin árlega í löndunum fimm til skiptis.

Íslendingar stjórnðu framkvæmd tveggja verkefna á árinu. Annað verkefnið felur í sér að bera saman ákvæði vinnuverndarlöggjafar á Norðurlöndum og framkvæmd löggjafarinnar. Verkefnið hófst á árinu og mun ljúka um mitt árið 2010. Hitt verkefnið er úttekt á banaslysum við vinnu á Norðurlöndum. Grafast á fyrir um orsakir banaslysa við vinnu og verða slysin meðal annars flokkuð eftir kyni þeirra sem látast, aldri, starfsgrein og fleiri þáttum. Áætlað er að skýrsla liggja fyrir á vormisseri 2010.

Fulltrúi Íslands tók þátt í stjórnun verkefnisins um vinnuumhverfisvottun fyrirtækja sem aðferð í stað hefðbundins eftirlits með aðbúnaði, hollustuháttum og öryggi á vinnustöðum. Í tengslum við verkefnið var haldin ráðstefna og lykilhagsmunaaðilum boðið til hennar, svo sem fulltrúum stjórnvalda, þjónustuaðila á sviði vinnuverndar og úr atvinnulífinu. Fjórir fulltrúar frá Íslandi tóku þátt í ráðstefnunni. Niðurstöður verkefnisins birtast í skýrslu á árinu 2010.

Auk framangreinds tóku fulltrúar Íslands þátt í að leggja lokahönd á þýðingu bókar á vegum norræns verkefnis um öryggishegðun og kom bókin út á íslensku snemma árs 2009.¹²

Íslendingar tóku einnig þátt í verkefni um samspil hagræðingar í heilbrigðisgeiranum og vinnuverndar (NOVO). Meðal annars var efnt til norrænnar ráðstefnu í Gautaborg, með þátttöku aðila sem hafa rannsakað vinnuverndarmál á heilbrigðisstofnunum hérlendis sem og aðila sem vinna daglega með þann málaflökk innan heilbrigðiskerfisins. Um er að ræða verkefni til nokkurra ára og stefnt að fundi hér á landi árið 2011.

Að frumkvæði danska vinnueftirlitsins var haldinn samráðsfundur um bygginga- og mannvirkjagerð.

Stofnunin um menntun á sviði vinnuverndar

Starf norrænu stofnunarinnar um menntun á sviði vinnuverndar (Nordisk institution for videreuddannelse indenfor arbejdsmiljøområdet – NIVA)¹³ hefur gengið vel á árinu og rekstur hennar er nú í jafnvægi. Námskeiðshald var með hefðbundnu sniði.

Haldnir voru tveir stjórnarfundir á árinu. Markmið fundanna er fyrst og fremst að vera stefnumótandi um almennt innihald námskeiða og umfang. Lögð er áhersla á að námskeiðin nýtist sérfræðingum og verðandi sérfræðingum á sviði vinnuverndar. Þá er lögð meiri áhersla á að ná til stjórnenda og þeirra sem vinna við vinnuverndarstarf í fyrirtækjum svo og þeirra sem vinna hjá vinnueftirlitsstofnunum.

Skipulagt var farandnámskeið sem haldið var í öllum norrænu löndunum. Um var að ræða eins dags námskeið um vinnugetu og aldur starfsmanna. Gert er ráð fyrir að sambærilegt farandnámskeið verði haldið haustið 2010 um vinnuvernd og öreindatekni (nano-teknologi). Á því sviði er mikil þróun og því brýnt að tryggja að vinnuverndarþekking sé góð. Gert er ráð fyrir námskeiði um sálfélagslegt áhættumat í Reykjavík 26.–28. apríl 2010. Ákveðið hefur verið að veita nokkra styrki til þátttöku í námskeiðum stofnunarinnar fyrir doktorsnema. Áfram er gert ráð fyrir meiri sveigjanleika hjá NIVA þannig að setja megi upp námskeið á sviði vinnuverndar með stuttum fyrirvara.

Samtímis er verið að efla samstarf við aðrar norrænar menntastofnanir. Þannig hefur verið komið á samvinnu við Norræna lýðheilsuháskólann.

10. Atvinnumál, orkumál og byggðamál

Undir *norrænu ráðherranefndinni um atvinnu-, orku- og byggðamál (MR-NER)* starfa tvær embættismannanefndir um viðkomandi málaflökka, *embættismannanefndin um byggðamál (EK-Regional)* og *embættismannanefndin um atvinnu- og orkumál (EK-NE)*. Þó um eina embættismannanefnd

¹² Sjá: http://www.vinnueftirlit.is/vinnueftirlit/upload/files/fraedsluefni/baeklingar/byggt_a_oryggi_net.pdf

¹³ Sjá: <http://www.niva.org>

sé að ræða á sviði atvinnu- og orkumála, er þó oftast fundað aðskilið um mála-flokkana, þ.e. EK-NE/Näring og EK-NE/Energi, og byggir umfjöllunin hér á eftir á því fyrirkomulagi.

Ráðherrafundi MR-NER sem boðað var til í Reykjavík í júní þurfti að aflýsa á síðustu stundu af óviðráðanlegum orsökum. Í stað hans var haldinn stuttur ráðherrafundur í tengslum við þing Norðurlandaráðs í Stokkhólmi í október. Á þeim fundi voru orkumálin fyrirferðarmest, þar sem ráðherrarnir ræddu aðallega um orku og samgöngur og norræna raforkumarkaðinn.

Á árinu var fram haldið vinnu við hnattvæðingarverkefnið sem byrjað var að skilgreina árið 2007 samkvæmt ákvörðun forsætisráðherranna. Hnattvæðingarverkefnið hafa nokkuð breytt þeim áherslum sem embættismannanefndirnar hafa starfað eftir og reynt talsvert á þverfaglegt samráð en aukin þverfagleg samvinna var eitt af markmiðum þessara verkefna.

Sett voru á laggirnar þrjú ný hnattvæðingarverkefni sem heyra undir EK-NE. Í kjölfar formennskuverkefnis Íslendinga um vistvænar samgöngur var ákveðið að hefja hnattvæðingarverkefni um sama mál og einnig um vistvænar byggingar. Í báðum verkefnum er gerð rík krafa um þverfaglega samvinnu. Einnig hófst verkefni um nýsköpun í heilbrigðisgeiranum sem fellur undir ábyrgðarsvið EK-NE/Näring. Settir hafa verið á fót vinnuhópar sem eiga að gera verkefnalýsingar og stýra verkefnum og umsóknum og eiga Íslendingar fulltrúa í öllum þeim hópum.

Í tengslum við hin nýju verkefni hefur komið fram aukin krafa um þverfaglegt samstarf og samstarf milli norrænu stofnananna sem staðsettar eru í Osló – NEF, NICE og NordForsk – og hafa þær markvisst unnið að því að auka samstarf sitt, sem miðar að því að nýta sameiginlegan styrk þjóðanna svo áhrif þeirra aukist á alþjóðavettvangi. Þar hafa norrænu þjóðirnar mikið fram að færa. Fyrstu öndvegisáætluninni um orku-, umhverfis- og loftslagsmál var ýtt úr vör á hnattvæðingarþingi norrænu forsætisráðherranna í Bláa lóninu 26.–27. febrúar. Fimm af sex verkefnaflokkum hafa opnað fyrir umsóknir en sá sjötti verður auglýstur í byrjun árs 2010. NICE stýrir tveimur af sex áherslusviðum áætlunarinnar, þeim sem fjalla um nanótækni og orkunýtingu, og um bindingu koldíoxíðs og geymslu. NEF stýrir einnig tveimur verkefnum, þ.e. þeim sem lúta að sjálfbærni lífoldsneytis og aðlögun vindorku að raforkukerfinu. Hin tvö verkefni fjalla um aðlögun að loftslagsbreytingum og loftslagsbreytingar og freðhvolfið.

Haldnir voru fimm fundir í EK-Regional, fjórir fundir í EK-NE/Näring, fjórir fundir í EK-NE/Energi, tveir sameiginlegir fundir í EK-NE, auk nokkurra styttri símafunda. Auk þess voru haldnir tveir fundir þar sem saman komu allar embættismannanefndirnar sem heyra undir MR-NER.

Atvinnumál

Helstu áherslur í atvinnu- og nýsköpunarmálum á formennskuárinu voru á mikilvægi nýsköpunar í atvinnulífinu, áhrif loftslagsbreytinga á atvinnulífið og ferðamál.

- Sett var af stað endurskoðun á hvítbókinni, norrænu samstarfsáætluninni um nýsköpun, sem er í gildi út árið 2010. Endurskoðunin, sem unnin var af NICE og gefin var út undir nafninu „The Next Big Thing? Trends Shaping Nordic Innovation“, verður nýtt við undirbúning að nýrri áætlun fyrir árin 2011–2013.
- Í apríl var haldin ráðstefna á Ísafirði um nýsköpun í ferðaþjónustu. Ráðstefnuna sóttu um 80 manns og voru fyrirlesarar og gestir hvaðanæva af Norðurlöndum. Fram kom mikill áhugi fyrir því að starfa saman að stefnumótun í ferðamállum á Norðurlöndum. Í framhaldi af ráðstefnunni þótti ljóst að ástæða væri til að setja á fót vinnuhóp er skilgreindi helstu samstarfsverkefni á sviði stefnumótunar í ferðamállum. Mun NICE vinna með hópnum.
- NICE var fengin til að taka saman yfirlit yfir áhrif loftslagsbreytinga á atvinnulíf. Uttektin var meðal þess sem kynnt var á hliðarráðstefnu sem íslenska formennskan stóð fyrir í tengslum við ráðstefnuna „Nordic Climate Solution“ í Kaupmannahöfn í september. Á annað hundrað manns sóttu viðburðinn, sem var best sótti hliðarviðburðurinn í tengslum við ráðstefnuna.

Norræna nýsköpunarmiðstöðin

Norræna nýsköpunarmiðstöðin (Nordisk InnovationsCenter – NICE) vinnur að framgangi nýsköpunar og atvinnustarfsemi á Norðurlöndum. Í starfi miðstöðvarinnar er lögð áhersla á nýsköpun á breiðum grundvelli þar sem stuðst er við eftirfarandi skilgreiningu: „Nýsköpun stendur fyrir nýja eða bættu ferla, þjónustu, vöru eða skipulag, sem gefa hagræn eða önnur samfélagsverðmæti. Nýsköpun er mikilvæg í öllum atvinnugreinum.“

NICE fjármagnar verkefni sem efla samstarf milli norrænu landanna, þverfaglegt samstarf og samstarf atvinnulífs og rannsókna til að auka nýsköpunargetu á svæðinu. Miðstöðin starfar með fulltrúum atvinnulífs, stjórnvalda og rannsóknageirans. Markmiðið er að auka þekkingu og færni í nýsköpun og kynna niðurstöður verkefna miðstöðvarinnar.

Skrifstofa miðstöðvarinnar er í Osló, starfsmenn eru 17 frá öllum norrænu löndunum en auk þess starfa tveir við sérverkefni.

NICE vinnur að því að Norðurlönd verði virkur innri markaður án landamæra þar sem ekkert heftir frjálсан flutning hæfni, hugmynda, fjármagns, fólks eða afurða, og þannig myndist forsendur fyrir aukinni samkeppnishæfni.

Greining var gerð á norrænum mörkuðum svo markvisst mætti vinna að því að fjarlægja landamærahindranir. Hún leiddi í ljós að hægt væri að samræma reglur og lög um ýmsa þætti er varða þjónustugreinar. Aðgerðir í þá veru myndu auðvelda samstarf og kaup á þjónustu milli landa. Sjónum var einkum beint að stöðlun þjónustu og á síðari helming ársins var meðal annars hrundið af stað verkefni sem tengist kaupum á þrifum.

NICE styrkir nokkur áherslusvið, sem breytast ár frá ári. Þannig eru 2–3 ný áherslusvið auglýst og jafn mörgum lýkur á ári hverju.

Í árslok 2009 voru áherslusviðin þessi:

- Umhverfistækni
- Míkró- og nanótækni, MINT-III
- Markfæði
- Heilsusamlegri kostur fyrir alla
- Nýsköpun í ferðaþjónustu
- Ný norræn matargerð
- Notendastýrð nýsköpun

Miðstöðin styrkti forverkefni, kallað InnoTools, sem rannsakar aðgerðir og stjórnækni til að örva nýsköpun í fyrirtækjum. Framhald verkefnisins á árinu 2010 er í skoðun. Verkefni utan áherslusviða verða frá árinu 2010 tekin til skoðunar tvisvar á ári. Fulltrúar allra sviða atvinnulífsins eru hvattir til að sækja um stuðning við slík verkefni. NICE leggur vaxandi áherslu á þátttöku fyrirtækja í verkefnunum sem styrkt eru.

NICE leggur áherslu á að kynna starfsemi og niðurstöður verkefna sem miðstöðin fjármagnar. Vegna kostnaðar var ákveðið að takmarka mjög útgáfu á prentefni en leggja áherslu á veflausnir.¹⁴

NICE skipuleggur á ári hverju fundi og ráðstefnur á sviði nýsköpunar og atvinnuþróunar.

Á formennskuári Íslendinga fóru fram fjölbreytt verkefni, ráðstefnur og útgáfustarfsemi. Hæst bar hnattvæðingarþing norrænu forsætisráðherranna í Bláa lóninu dagana 26.–27. febrúar.

Af ráðstefnum sem NICE skipulagði á Íslandi í tilefni formennskuársins má nefna tvær ráðstefnur í mars, annars vegar um norrænt samstarf í heilbrigðisþjónustu, möguleika og hindranir, og hins vegar um betra líf með heilbrigðum lífsstíl. Í maí var haldin ráðstefna um nýsköpun í sjávarútvegi þar sem sendinefnd frá Kanada tók virkan þátt. Í nóvember var ráðstefna um matvælaþróun á Norðurlöndum. Einnig skipulagði NICE fjölmarga fundi og ráðstefnur víðsvegar á Norðurlöndum og í nágrannalöndum.

Norrænt stefnurit (hvítbók) um nýsköpun var gefið út síðla árs þar sem fjallað er um hvernig styrkja megi nýsköpunargetu Norðurlanda á tímum hnattvæðingar og loftlagsbreytinga.

Orkumál

Helstu áherslur Íslendinga á formennskuári varðandi orkumál lutu að nýjum og umhverfisvænum orkulausnum í samgöngum og möguleikum á notkun umhverfisvænnar orku á dreifbýlum svæðum, auk þess sem fram fór vinna við nýja samstarfsáætlun um norræna orkusamstarfið.

- Í samvinnu við fyrirtækið Framtíðarorka (FTO) tók formennskan þátt í árlegri ráðstefnu, „Driving Sustainability“, sem haldin var í Reykjavík í september. Ráðstefnan hafði norrænt yfirbragð þar sem norrænum fyrirlestrum var fléttað inn í alþjóðlega dagskrá. Mikil ánægja var með samstarf við FTO, sem lýst hefur yfir áhuga á að halda samstarf-

¹⁴ Sjá: <http://www.nordicinnovation.net>

inu áfram fyrir ráðstefnuna á næsta ári og er skoðað með hvaða hætti ráðherranefndin og EK-NE/Energi geta komið að ráðstefnu FTO árið 2010.

- Verkefninu „Sjálfbærar samgöngur – Norðurlönd í forystu“ var ýtt úr vör. Markmið þess var að draga fram norrænar lausnir og styrk Norðurlanda á sviði umhverfisvænna lausna í samgöngum. Verkefnið samanstóð af nokkrum verkþáttum en sá stærsti var skýrslan „Foresight Analysis – Nordic Strategies for Renewable Transportation“, sem er úttekt á möguleikum norrænu landanna til að nýta endurnýjanlega orkugjafa í samgöngum, með áherslu á raforku. Einnig var gefinn út bæklingurinn „Transport Transformed – Sustainable Transport Solutions from the Nordic Countries“ þar sem sett voru fram dæmi um norrænar lausnir sem eru í fararbroddi á heimsvísu í orkumálum samgangna. Hluti af verkefninu var úttekt sem Nordregio gerði um borgarskipulag og sjálfbærar samgöngur og eru niðurstöðurnar birtar í skýrslunni „Spatial Planning and its contribution to climate friendly and sustainable transport solutions.“¹⁵
- Orkusetur á Akureyri hefur á undanförunum árum birt á heimasíðu sinni reiknivélar þar sem hægt er að bera saman þætti er varða orkunotkun á heimilum og í samgöngum, svo sem mismunandi kostnað við að keyra ákveðnar tegundir bíla og samanburð á eldsneytiskostnaði við notkun á bensíni, díselolíu og metani. Verða einnig tenglar á heimasíðum NMR, NEF og víðar. Í samvinnu við Orkusetrið var ráðist í þýðingu á reiknivélunum á öll norrænu tungumálin, þ.m.t. grænlensku og fær-eysku.
- Unnið var að nýrri samstarfsáætlun um orkumál fyrir árin 2010–2013. Áhersla er lögð á orkunotkun í samgöngum, rannsóknir og tækniþróun á sviði orku- og loftslagsmála. Áfram er lögð áhersla á endurnýjanlega orku, orkumarkaði, orkunýtni og alþjóðlegt samstarf um orkumál. Stefnan var samþykkt á þingi Norðurlandaráðs í Stokkhólmi í nóvember.

Auk starfsemi er laut að áherslum formennskuársins var unnið að verkefnum í föstum vinnuhópum sem starfa undir embættismannanefndinni á fjórum helstu áherslusviðum samstarfsins, þ.e. um norræna raforkumarkaðinn, endurnýjanlega orku, orkunýtni og orkuöflun á dreifbýlum svæðum.

Norrænar orkurannsóknir

Stofnunin Norrænar orkurannsóknir (Nordisk Energiforskning – NEF) hefur það hlutverk að stuðla að rannsóknum og nýsköpun á sviði orkumála með því að styðja þróun á nýjum tæknilausnum og orkukerfum. Efla á samvinnu sérfræðinga og vísindamanna á Norðurlöndum og auka tengsl við iðnaðinn. Á núverandi styrktímabili 2007–2010 eru 16 rannsóknar- og þróunarverkefni og sjö verkefni um stefnumótun á sviði orkumála unnin með styrk frá NEF.

¹⁵ Sjá: <http://www.nordicenergy.net/transport>

Lögð er áhersla á endurnýjanlega orku, orkuhagkvæmni, nýtingu vetnis sem orkubera, orkumarkaði og áhrif loftslagsbreytinga á orkuframleiðslu. Íslendingar eru í forsvari fyrir tveimur verkefnum, annað um áhrif loftslagsbreytinga á orkuframleiðslu undir stjórn Árna Snorrasonar, forstjóra Veðurstofu Íslands, og hitt um vetni undir stjórn Hannesar Jónssonar, prófessors við Raunvísindastofnun Háskóla Íslands.

Umfangsmikill undirbúningur fyrir öndvegisrannsóknaverkefnið (Topforskningsinitiativet – TFI), sem er eitt af hnattvæðingarverkefnum, fer fram í samvinnu við systurstofnanirnar í Osló, NICE og Nordforsk. Sex áætlanir innan verkefnisins voru formlega settar á fót sl. sumar, stefna hefur verið ákveðin fyrir þær allar og fyrstu styrkveitingar eru komnar í vinnslu. NEF hefur umsjón með verkefnum um aðlögun vindorku að raforkukerfinu og um sjálfbærni lífoldsneytis.

Stefnumótun fyrir árin 2011–2013 er hafin. Ætlunin er að tengja stefnuna sem best orkurannsóknastefnu landanna, samhliða því að finna fleti þar sem styrkur Norðurlanda er mikill og tækifæri til samlegðaráhrifa. Jafnframt er litið til þeirra tækifæra í orkutengdum iðnaði þar sem norrænt samstarf getur falið í sér verðmætar lausnir. Haldnir voru fundir með fulltrúum NEF og ráðgjöfum þeirra í löndunum á haustmánuðum, þar sem fulltrúum háskólasamfélagsins, rannsóknastofnana, rannsóknasjóða og iðnaðar var boðið. Niðurstaðan var að mæta beri þeim áskorunum sem við stöndum frammi fyrir, þ.e. hvernig unnt sé að bæta orkunýtingu, auka þátt endurnýjanlegra orkugjafa og minnka útblástur. Er þar sérstaklega litið til samgöngumála en einnig til sjávarútvegs og annars iðnaðar, auk samfélagslegrar ábyrgðar íbúa og langtímastefnu stjórnvalda sem þarf að byggja á raunhæfu og sanngjörnu hvatakerfi. Áætlað er að kynna fyrstu drög að stefnunni í löndunum í mars 2010 og kanna þá jafnvel hvort raunhæft sé að hringa af stað breiðara og formlegra samstarfi milli NEF og lykilaðila í orkurannsóknastefnu hvers lands fyrir næsta tímabil.

NEF hefur á undanförunum 25 árum stutt meira en 300 doktorsnemendur og eru íslenskir verkfræðingar þar hlutfallslega fjölmennur hópur. Starfa þeir víða, hérlendis sem erlendis innan fyrirtækja, stofnana og háskóla.

Á árinu urðu forstjóraskipti hjá NEF en alls eru 11 starfsmenn hjá stofnuninni.

Byggðamál

Formennska Íslendinga setti mark sitt á starfið í *norrænu embættismannanefndinni um byggðamál (EK-Regional)*:

- Samstarfsáætlun í byggðamálum fyrir tímabilið 2009–2012 tók gildi um leið og formennskuárið hófst en í samræmi við hana tóku 4 vinnu-nefndir til starfa.
- Íslendingar lögðu til að gerð yrði rannsókn á áhrifum háskóla og rannsóknarstofnana á byggðaðpróun á strjálbýlum svæðum. Nordregio gerði rannsóknina í samstarfi við EK-Regional og stóð ásamt iðnaðarráðuneytinu, Byggðastofnun og fleirum fyrir ráðstefnum um málið.

- Íslendingar lögðu áherslu á að fundnar verði leiðir til að styrkja frumkvöðlastarf og nýsköpun á strjálbýlum svæðum með áherslu á að styðja konur. Vinna við verkefnið fer fram undir stjórn Nordregio og lýkur á árinu 2010.
- Íslendingar lögðu til að skoðað verði hversu langt áhrifasvæði bæja og borga nær út í baklandið og hver áhrif bættra samgangna eru á byggðaþróun. Einnig að skoðað verði hvað verði um þau svæði sem falla utan áhrifasvæða bæjanna. Þessu verkefni var vísað til vinnunefndar sem fjallar um norræn þéttbýlissvæði (Nordiske byregioner).

Svæðasamstarf

Svæðisbundið samstarf er nú styrkt á tíu svæðum á Norðurlöndum en þar við bætist Norræna Atlantssamstarfið (NORA). Við úthlutun fjár til svæðisbundna samstarfsins er unnið eftir stefnu sem samþykkt var árið 2008 og nær til árána 2009–2012.

Annað

Á árinu var gerður nýr samningur við Nordregio sem nær til árána 2010–2012.

Fyrsti fundur EK-Regional var haldinn í sendiráði Íslands í Brussel. Á þann fund komu fulltrúar frá ESB og EFTA og gerðu grein fyrir þeim málum sem efst eru á baugi í byggðamálum hjá ESB, einkum grænbók um byggðamál.

Veitt var fé til átaks samstarfsráðherranna til stuðnings Íslandi, til bókar sem NORA gaf út um loftslagsbreytingar, Norður-Atlantshafið og Vestur-Norðurlönd og til að safna og vinna úr hagtölum frá Vestur-Norðurlöndum í tengslum við úttekt OECD á svæðinu.

Ef fer sem horfir mun hluti af starfi EK-Regional færast yfir til vinnunefndanna sem skipaðar voru til að fylgja eftir framkvæmd samstarfsáætlunar í byggðamálum 2009–2012.

Nordregio

Nordregio er norræn rannsóknastofnun í skipulags- og byggðamálum með aðsetur í Stokkhólmi. Hlutverk hennar er að stunda rannsóknir á sviði skipulags- og byggðamála auk þess að þróa og miðla þekkingu um byggða- og skipulagsmál til viðeigandi stofnana innan þessara málaflökka á Norðurlöndum. Í lok árs störfuðu 34 manns hjá stofnuninni, 19 konur og 15 karlar.

Aukin áhersla hefur verið á byggðamál í Evrópu, einnig í málum tengdum Eystrasaltsríkjunum. Heildarvelta Nordregio á árinu var 6% hærrí en áætlað hafði verið. Hækkunin stafar fyrst og fremst af betri verkefnastöðu en gert var ráð fyrir. Samningur stofnunarinnar var endurnýjaður fyrir tímabilið 2010–2012 en grunnframlag NMR á að fjármagna um 30–40% af veltu Nordregio.

Rannsókn var gerð á árinu um áhrif háskóla og menntunar á byggðaþróun á Norðurlöndum. Að rannsókninni stóðu Nordregio í samvinnu

við Byggðastofnun, iðnaðarráðuneytið og EK-Regional. Niðurstaða rannsóknarinnar var kynnt á fjölmennri ráðstefnu í Reykjavík í júní. Ljóst er að háskólar eru öflugur drifkraftur byggðapróunar þar sem þeir starfa og samstarf þeirra við nærumhverfið er mjög mikilvægt. Hefur embættismannanefndin um byggðamál ákveðið að fela Nordregio að vinna framhaldsrannsókn varðandi þetta efni.

Stofnunin gefur út tímaritið „Journal of Nordregio“ sem kemur út ársfjórðungslega. Því er dreift ókeypis til áskrifenda en einnig má sækja það af vefsíðu stofnunarinnar. Einnig heldur stofnunin úti tveimur rafrænum fréttabréfum, „Bifröst“ og „European Journal of Spatial Development“ sem fjallar um skipulagsmál og svæðapróun. Á árinu gaf Nordregio út 5 rannsóknaskýrslur og 10 vinnuskýrslur.

Norræna Atlantssamstarfið

Norræna Atlantssamstarfið (Nordisk Atlantsamarbejde – NORA) er samstarfsvettvangur Íslands, Færeyja, Grænlands og norður- og vesturhluta Noregs og er hluti af norrænu samstarfi á sviði byggðamála og svæðasamstarfs. Aðal- skrifstofan er í Þórshöfn í Færeyjum en Byggðastofnun hefur umsjón með starfinu á Íslandi. Ísland á þrjá fulltrúa í nefndinni en iðnaðarráðuneytið á fulltrúa í framkvæmdastjórninni. Aðildarlöndin skiptast á um formennsku, ár í senn, og hún kemur næst í hlut Íslendinga árið 2010.

NORA veitir styrki til verkefna sem stuðla að eflingu atvinnulífs og byggða með auknu samstarfi atvinnulífs, einstaklinga og stofnana á milli landanna. Málaflokkar verkefnastyrkjanna eru auðlindir sjávar, ferðamál, upplýsingatækni, samgöngur og flutningar og efling fámennra byggðarlaga. Áhersla er lögð á samstarf innan samstarfssvæðisins og á miðlun reynslu og þekkingar í byggða- og atvinnumálum en einnig er lögð áhersla á nýsköpun og sjálfbæra þróun. Samstarfsverkefni sem NORA hefur styrkt hafa skilað góðum árangri, ekki síst hvað varðar þekkingarmiðlun, rannsóknir, samstarf og markaðssókn. Styrkfjárhæðir geta numið allt að 500 þúsundum danskra króna á ári. Ekki er greitt fyrir meira en 50% af heildarkostnaði verkefnis og skilyrði er að um samstarfsverkefni á milli NORA-landanna sé að ræða.

Á árinu var tvívegis úthlutað verkefnastyrkjum. Í maí var úthlutað rúmum 2,7 milljónum danskra króna til fimmtán verkefna og eru Íslendingar þátttakendur í tólf þeirra. Í desember var úthlutað rúmum 2,1 milljónum danskra króna til fjórtán verkefna en Íslendingar taka þátt í ellefu af þeim. Íslensk þátttaka í verkefnum NORA er því alla jafna um 70–90%.¹⁶

Hjá NORA er áhugi á auknum tengslum og verkefnasamstarfi við lönd við Norður-Atlantshaf, s.s. Skotland, Hjaltlandseyjar, Orkneyjar og austurströnd Kanada. Í framhaldi af heimsókn framkvæmdastjórnar NORA til Kanada haustið 2008 hafa komist á formleg samskipti við ýmsa aðila þar. Síðla árs 2009 stóð NORA að fundum með OECD í öllum NORA-löndunum og til þeirra funda voru boðaðir aðilar frá hinu opinbera, úr rannsóknageiranum og

¹⁶ Sjá NORA-verkefni á: <http://www.byggdastofnun.is>

frá ýmsum fyrirtækjum og félögum. Fundir OECD á Íslandi voru í nóvember. Tilefni þessa er svæðagreining sem OECD mun vinna á NORA-svæðinu. Í október stóð NORA fyrir ráðstefnu um búsetuþróun og var hún haldin í Alta í Noregi. Þar héldu nokkrir Íslendingar erindi og tóku þátt í hópstarfi. Fyrir loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna í desember 2009 gaf NORA út bók um loftslagsbreytingar á Norður-Atlantssvæðinu.

11. Félags- og heilbrigðismál

Norræna ráðherranefndin um félags- og heilbrigðismál (MR-S)

Áhrif efnahagssamdráttar á velferðarmálin, þ.e. félags- og heilbrigðismál, samstarf norrænu landanna í baráttunni gegn afleiðingum heimsfaraldursinflúensu og framtíðarskipulag norræna stofnana á sviði velferðarmála voru viðfangsefni félags- og heilbrigðisráðherra Norðurlanda, sem héldu árlegan fund sinn í Reykjavík dagana 29. og 30. júní 2009. Árni Páll Arnason, félags- og tryggingamálaráðherra, og Ögmundur Jónasson, þáverandi heilbrigðisráðherra, buðu til fundarins en fimm starfsbræður þeirra sóttu fundinn, tveir frá Noregi, einn frá Svíþjóð, Finnlandi og Færeyjum.

Umræður ráðherranna um velferðarmálin leiddu í ljós þá skoðun að á tímum efnahagssamdráttar væri eitt mikilvægasta verkefni stjórnvalda að draga úr atvinnuleysi og styrkja velferðarkerfið en þetta var eitt meginþema ráðherrafundarins. Kom fram í þessu sambandi, meðal annars hjá finnska heilbrigðisráðherranum og sænska félagsmálaráðherranum, að afleiðingar atvinnuleysis hefðu orðið langvarandi í löndunum og sögðu þeir mikilvægt að huga sérstaklega að atvinnustigi ungs fólks á krepputímum.

Stefán Ólafsson prófessor gerði grein fyrir efnahagskreppunni á Íslandi og bar hana saman við fyrri efnahagskreppur í landinu og þá kreppu sem reið yfir Finnland og Svíþjóð á tíunda áratug liðinnar aldar. Hann fjallaði um afleiðingar efnahagssamdráttar, þ.e. atvinnuleysi, skuldastöðu heimilanna, minnkandi ráðstöfunartekjur og hættuna á brottflutningi frá landinu.

Ráðherrarnir leggja áherslu á að efla samstarf með fyrirbyggjandi aðgerðum á heilbrigðissviði og huga sérstaklega að þjóðfélagshópum sem eiga á hættu að vera utanveltu við samfélagið. Framtíðaráherslur á sviði velferðarmála voru ræddar og lögð áhersla á að styrkja velferðarkerfin á tímum alþjóðavæðingar og vaxandi samkeppni.

Norræna velferðarstofnunin (Nordens Velfærdscenter – NVC) var kynnt en löndin binda miklar vonir við starfsemi hinnar nýju stofnunar. Ákveðið var að fela Háskólanum í Osló rekstur og eignarhald Norrænu tannlæknastofnunarinnar (NIOM). Áfangaskýrsla um samstarf á sviði áfengismála var lögð fram og ákveðið að fjalla um skaðsemi áfengis á árlegum ráðherrafundum. Nokkrar umræður urðu um hugsanlegt samstarf á sviði rafrænna lyfseðla.

Rætt var um kosti og galla öflugra og víðtækara samstarfs í viðbúnaði við heimsfaraldri inflúensu. Haraldur Briem sóttvarnalæknir gerði grein fyrir samstarfi landanna og sjónarmiðum íslenskra sóttvarnaryfirvalda en þau vilja

leggja aukna áherslu á formlegt samstarf í aðgerðum gegn heimsfaraldri inflúensu.

Norræna embættismannanefndin á sviði félags- og heilbrigðismála (EK-S)

Embættismannanefndin fundaði fjórum sinnum á árinu. Á fyrsta fundinum var meðal annars fjallað um formennskuáætlun Íslendinga, þ.m.t. ráðherrafundinn í júní, fyrirhugaðar breytingar á rekstrarformi NIOM, nýtt verklag og framkvæmd verkefna á sviði félags- og heilbrigðismála, forgangsöröðun fjármuna, fjárhagsáætlun fyrir árið 2010 og þátttöku EK-S í hnattvæðingarverkefnum.

Haldin var vinnufundur um fyrirkomulag og verklag EK-S. Þá var rætt um hnattvæðingarverkefni á sviði félags- og heilbrigðismála og undirbúning þeirra. Yfirstandandi heimsfaraldur inflúensu var á dagskrá og norrænt og alþjóðlegt samstarf á því sviði. Fjallað var um stofnun velferðarvaktarinnar á Íslandi en henni er ætlað að fylgjast með félagslegum og fjárhagslegum afleiðingum efnahagskreppunnar á einstaklinga og fjölskyldur, einkum börn, barnafjölskyldur og þá hópa sem standa höllum fæti í samfélaginu. Fyrir fundinum lá beiðni frá sjálfstjórnarlöndunum um að fá setu í stjórn norrænu stofnananna, Norræna lýðheilsuháskolans (NHV) og Norrænu velferðarstofnunarinnar (NVC), með fullum þátttökurétti. Samþykkt var að mæla með því við ráðherrafundinn í júní að sjálfstjórnarlöndin fengju sem fyrir rétt til þátttöku á fundum með tillögurétti en án kosningarréttar.

Að loknum ráðherrafundinum var ákveðið hvernig fylgt skyldi eftir umræðum og samþykktum fundarins. Staðfestar voru meðal annars breytingar á fyrirkomulagi NIOM.

Á fundi í nóvember var fjallað um hnattvæðingarverkefnin og ákveðið að fela NHV og NVC stjórnunarhlutverk í verkefnum EK-S í samvinnu við sérfræðinga landanna. Markmiðs- og árangursstjórnunarsamningur fyrir NVC árin 2009–2011 var samþykktur ásamt aukafjárveitingu vegna flutnings aðalstöðva stofnunarinnar. Niðurstöður fundarins um vinnufyrirkomulag EK-S voru lagðar fram í tólf atriðum en meðal annars verður leitast við að tryggja jafnvægi verkefna milli félagsmála og heilbrigðismála. Fjárhagsáætlun fyrir verkefni á sviði nefndarinnar 2010 var til umfjöllunar og enn fremur tillaga um nýja upplýsingastefnu EK-S en ákvörðun þar að lútandi var frestað. Þá var fjallað um skýrslu um mat á árangri af vinnu norræna ráðsins um fötlanarmál (NHR) og endurnýjun árangurstjórnunarsamnings NHV fyrir árin 2010–2012.

Ráðstefnur á formennskuárinu:

Geðheilbrigðismál

Ráðstefna var haldin 7. og 8. maí á Akureyri undir heitinu „Ný viðhorf – besta geðheilbrigðisþjónustan“. Ráðstefnan var haldin í samvinnu NVC, NHV og Geðhjálpár á Íslandi og byggði á þremur markmiðum:

- Að fagfólk, notendur, rannsakendur og stjórnendur gætu skipst á skoðunum og þekkingu.

- Að kynna góð norræn dæmi um heilsueflandi vinnu, forvarnir, endurhæfingu og félagslegan stuðning.
- Að ræða mismunandi aðferðir við að staðreyna stuðningsaðgerðir.

Ráðstefnan skiptist í fyrirlestra, málstofur, kynningar á góðum dæmum og pallborðsumræður. Þátttakendur voru 90 talsins frá norrænu ríkjunum en auk þess voru fulltrúar frá öðrum Evrópulöndum, meðal annars Ítalíu. Hagsmunasamtök notenda í hverju landi höfðu valið eitt fyrirmyndarsveitarfélag, hvert í sínu landi, og kynntu verkefni þeirra, einkum með stuttmyndum og frá sjónarhorni notenda. Meginskilaboð ráðstefnunnar voru að þátttaka og valdefling notenda skiptir miklu og að notendur geti haft áhrif á þjónustuna um leið og færni fagfólks aukist. Þegar sannreyna á árangur þarf að skoða samskipti og tengsl milli fólks og kerfa. Svo meðferð komi að gagni þarf að koma upp teyllum ólíkra aðila, svo sem sveitarfélaga og þeirra sem veita klíniska meðferð. Standa þarf vörð um geðheilbrigði þjóðanna með vinnumarkaðsaðgerðum og öðrum aðgerðum til að minnka félagslega útskúfun.

Heilbrigðisþjónusta: Samstarf þvert á landamæri ríkja

Heilbrigðisráðuneytið, NICE og norræna landamæranefndin efndu til ráðstefnu í mars um hugsanlegt samstarf á heilbrigðissviði innan Norðurlanda og á tilteknum svæðum á Norðurlöndum. Jafnframt var um að ræða tiltekin svið heilbrigðisþjónustunnar, svo sem samstarf á sviði lyfjamála sem Íslendingar lögðu áherslu á í formennskuáætlun sinni. Ráðstefnan var haldin undir yfirskriftinni „Norræn samvinna á heilbrigðissviði – möguleikar og hindranir“. Um 90 sérfræðingar frá Norðurlöndum sóttu ráðstefnuna en kynntar voru niðurstöður Oxford-rannsóknarhópsins um samstarfsmöguleika Norðurlanda á sviði heilbrigðisþjónustu og hvaða hindranir eru í veginum. Kynnt voru drög að tilskipun ESB um réttindi sjúklinga, sem eru umdeild, en í þeim er gengið út frá auknu samstarfi ESB-landa sem byggist á rétti sjúklinga.

Betri heilsa, hreyfing og hollt mataræði

Í mars var efnt til ráðstefnu í Reykjavík undir yfirskriftinni „Hreyfing og hollt mataræði“, meðal annars til að vekja athygli á áherslum og verkefnum sem NICE kynnti við þetta tilefni. Heilbrigðisráðuneytið, Lýðheilsustöð og NICE stóðu sameiginlega að ráðstefnunni sem um 200 manns sóttu. Markmiðið var að ræða hvernig löndin geta tryggt betri heilsu og meiri lífsgæði með hreyfingu og hollara mataræði. Ögmundur Jónasson, þáverandi heilbrigðisráðherra, setti ráðstefnuna og fagnaði frumkvæði Lýðheilsustöðvar á þessu sviði og því að NICE skyldi taka málið til skoðunar og koma þessum brýnu hagsmunamálum framtíðarinnar á dagskrá. Barnakór frá heilsuleikskólanum Urðarbrunni tróð upp með söng og hljóðfæraslætti í upphafi fundarins. Magnús Scheving, höfundur Latabæjar, og norrænir sérfræðingar héldu erindi á ráðstefnunni.

Velferð á tímum efnahagsþrenginga

Lýðheilsustöð hélt, í samstarfi við heilbrigðisráðuneytið, félags- og tryggingamálaráðuneytið, mennta- og menningarmálaráðuneytið og aðra samstarfsaðila, ráðstefnu í Reykjavík 21. október. Yfirskrift ráðstefnunnar var „Velferð á tímum efnahagsþrenginga“ og fjallað var um áhrif efnahagsþrenginga á heilsu og líðan þjóða. Var sérstaklega horft til reynslu annarra Norðurlandþjóða sem glímt hafa við efnahagskreppu og afleiðingar hennar. Áhersla var lögð á að draga lærdóm af reynslu Færeyinga, Finna og Svía en þjóðirnar glímdu allar við efnahagskreppu sem hófst í upphafi síðasta áratugar liðinnar aldar. Norrænir og alþjóðlegir fyrirlesarar fluttu erindi og á annað hundrað manns sóttu ráðstefnuna en fjölmargir fylgdust með henni á netinu.

Áhrif fjármálakreppunnar á húsnæðismarkaðinn

Hinn 26. nóvember var haldin ráðstefna í Reykjavík um áhrif hinnar alþjóðlegu fjármálakreppu á húsnæðismarkaðinn. Skipulag ráðstefnunnar var í höndum félags- og tryggingamálaráðuneytisins í samstarfi við Íbúðalánasjóð og Samband íslenskra sveitarfélaga. Níu fyrirlesarar héldu erindi á ráðstefnunni, fimm erlendir og fjórir íslenskir, og þátttakendur voru um 100. Árni Páll Árnason, félags- og tryggingamálaráðherra, setti ráðstefnuna og fjallaði um áherslu Norðurlanda á uppbyggingu velferðarþjóðfélaga og nauðsyn þess fyrir Íslendinga að treysta stoðir félagslegs húsnæðiskerfis og skapa svigrúm fyrir leiguíbúðafélög. Gwilym Pryce, prófessor frá Háskólanum í Glasgow, hélt erindi meðal annars um sambandið milli þess að hlutfall séreignarhúsnæðis væri hátt og hættunnar á efnahagskreppu. Hann ræddi einnig vanda lágtekjufólks á húsnæðismarkaði og mismunandi stöðu fólks, eftir því hvort það hefði keypt húsnæði þegar hásvæifla eða lágsveifla var á húsnæðismarkaðnum. Fjallað var um áhrif bankahrunsins og fjármálakreppunnar á húsnæðismarkaðinn á Íslandi og ört vaxandi greiðsluferfiðleika íslenskra fjölskyldna. Gerð var grein fyrir athugunum Seðlabanka Íslands á umfangi vandans, bæði vegna húsnæðisskulda í íslenskum krónum og erlendri mynt og þess vanda sem bílalan í erlendum gjaldeyri hafa orsakað. Farið var yfir úrræði Íbúðalánasjóðs og aðgerðir ríkisstjórnarinnar kynntar. Fulltrúar annarra norrænna landa drógu upp lýsingu á þróun mála og vandamálum hver í sínu landi og greindu frá reynslunni á þessu sviði.

Virkjum fjölbreyttari mannauð

Ráðstefna undir heitinu „The Capacity to Avoid Incapacity“ var haldin á Hótel Nordica 9.–10. nóvember með um 200 þátttakendum. Félagsg- og tryggingamálaráðuneytið, Vinnumálastofnun og Starfsendurhæfingarsjóður stóðu að undirbúningi og framkvæmd ráðstefnunnar, í samstarfi við aðrar stofnanir á Norðurlöndum um atvinnu- og endurhæfingarmál. Félagsg- og tryggingamálaráðherra opnaði ráðstefnuna með þeim orðum að langtímaatvinnuleysi ungs fólks væri eitt mikilvægasta úrlausnarefni ríkisstjórnarinnar. Björn Halvorssen, sérfræðingur hjá Vinnumálaráðuneytinu í

Noregi, hélt erindi um þróunina á Norðurlöndum og undirbúning að nýju verkefni á vegum ráðherranefndarinnar um vinnumarkað á Norðurlöndum í kjölfar fjármálakreppunnar. Stefán Ólafsson, prófessor við Háskóla Íslands, greindi frá rannsóknum sínum á þeim hópi á Íslandi sem stendur utan vinnumarkaðar og sýndi samanburð við önnur norræn lönd og Evrópu. Ný skýrsla var kynnt um þróun atvinnuástands í aðildarríkjum OECD en atvinnuleysi hefur ekki verið meira síðan í seinni heimsstyrjöldinni. Erlendir og íslenskir sérfræðingar fjölluðu um nýsköpun í starfsendurhæfingarmálum. Fyrirmyndarverkefni frá öllum norrænu ríkjunum voru kynnt og fjallað um aðferðir sem hafa reynst árangursríkar til að gera fólki, sem hefur verið utan vinnumarkaðar, kleift að gerast á ný virkir þátttakendur í atvinnulífinu. Sjónum var einkum beint að fólki 30 ára og yngra. Niðurstöður ráðstefnunnar voru meðal annars á dagskrá á fundi norrænu vinnumálaráðherranna í kjölfar ráðstefnunnar.

Atvinnuþátttaka eldra fólks

Breytingar á aldurs samsetningu þjóða og samfélagsleg áhrif þess á stöðu eldra fólks á vinnumarkaði var umfjöllunarefni ráðstefnu undir heitinu „Áhrif atvinnuþátttöku eldra fólks á heilsu og lífsgæði“. Félags- og tryggingamálaráðuneytið stóð að ráðstefnunni í samstarfi við NVC, NHV og norrænu hagskýrslunefndina á sviði félagsmála og voru þátttakendur um 100. Í opunarávarpi sínu lagði Árni Páll Arnason, félags- og tryggingamálaráðherra, áherslu á mikilvægi þess að nýta reynslu eldra fólks á vinnumarkaði. Stefán Ólafsson, prófessor við Háskóla Íslands, flutti erindi um hvers vegna atvinnuþátttaka eldra fólks er mest á Íslandi í samanburði við önnur norræn og evrópsk lönd. Rætt var um nauðsyn þess að endurmeta stefnu norrænu ríkjanna um atvinnuþátttöku eldra fólks, út frá einstaklingssjónarmiðum sem og samfélagslegum. Auk þess var fjallað um viðhorf til eldra fólks á vinnumarkaði og hvort lífeyriskerfið hvetji til atvinnuþátttöku. Fram kom að heilsa og lífsskilyrði eldra fólks hefur batnað, lífslíkur hafa aukist en fæðingartíðni hefur lækkað. Að óbreyttu munu sífellt færri einstaklingar standa undir þjóðarframleiðslunni og velferðarkerfinu.¹⁷

Rannsóknarverkefni:

Breytingar á Norrænu tannlækningastofnuninni

Ráðherrar staðfestu á árinu þá ákvörðun að breyta Norrænu tannlækningastofnuninni (NIOM) í eins konar samstarfsstofnun frá ársbyrjun 2010 í eigu Noregs og vista hana við Háskólann í Osló. Markmiðið er að styrkja faglega stöðu NIOM, meðal annars með því að tengja starfsemina rannsóknar- og vísindastarfi í tilteknu landi. Á þingi Norðurlandaráðs í Stokkhólmi var gerð grein fyrir breytingunni og undirstrikað að félags- og heilbrigðismálaráðherrarnir legðu áherslu á að byggja upp og þróa stofnunina áfram með norrænu sniði. Norrænu löndin munu áfram skipa fulltrúa í stjórn þótt NIOM hafi formlega verið lögð niður sem norræn stofnun.

¹⁷ Sjá einnig um ráðstefnuna í kafla 9.

Stofnunin rannsakar og fylgist með gæðum og öryggi efna á norrænum markaði sem eru notuð til tannlækninga og dreifir upplýsingunum til heilbrigðisyfirvalda, tannheilsustétta og almennings. Starfsemi NIOM var með hefðbundnu sniði hvað varðar rannsóknir, fjöldi vísindagreina hefur birst í fagtímaritum og starfsemi og afköst gestarannsóknarmanna var með ágætum. Sigfús Þór Eliasson prófessor hefur verið formaður stjórnar NIOM undanfarin ár og hefur lagt áherslu á aukið fræðslu- og upplýsingastarf stofnunarinnar en átak var gert á árinu í upplýsingastarfsemi til tannheilsustétta.

Rafræn samskipti á lyfjasviði

Á formennskuárinu lögðu Íslendingar áherslu á að flýta þyrfti fyrir raunhæfum lausnum á sviði rafrænna samskipta, einkum á lyfjasviði (e-HELSE/e-Resepter), svo almenningur gæti innleyst rafræna lyfseðla hvar sem er á Norðurlöndum. Tæknileg og lagaleg atriði hafa tafið þróun á þessu sviði en verkefni eru á ábyrgð e-Helse nefndarinnar, sem vinnur á grundvelli skýrslunnar „Rafrænir lyfseðlar án landamæra“. Markmiðið er í fyrsta lagi að þróa rafræna afgreiðslu á þessu sviði og í öðru lagi að veita þjónustu yfir landamæri innan Norðurlanda og draga úr hindrunum. Nefndin hefur rætt möguleikana á samnorrænni lausn, svo unnt verði að senda lyfseðla rafrænt milli landanna, og að skoða möguleikana á nánari samskiptum með rafræna lyfseðla á Norðurlöndum og í Evrópu. Í gildi er gagnkvæm viðurkenning á lyfseðlum á Norðurlöndum sem leyfir almenningi að leysa út lyfseðil í öðru norrænu landi. Framkvæmdin hefur þó verið annmörkum bundin og rafræn afgreiðsla í raun forsenda í þessu sambandi.

Norræna heilbrigðistölvfræðinefndin

Meginmarkmið Norrænu heilbrigðistölvfræðinefndarinnar (NOMESKO) er að samræma og safna tölvfræðilegum upplýsingum um ýmsa þætti heilbrigðisþjónustu, sjúkdóma, dánarorsakir og tengda þætti. Starfið fer að töluverðu leyti fram með því að samræma skilgreiningar, skrá og afmarka einstaka þætti til þess að tryggja að upplýsingar verði eins sambærilegar og unnt er.

NOMESKO kemur niðurstöðum sínum á framfæri í árlegri útgáfu af „Health Statistics in the Nordic Countries“ en einnig í sérútgáfum og öðrum upplýsingum sem birtar eru.¹⁸ Gefin var út ársskýrsla og frekari gögn til úrvinnslu. Í viðauka ársskýrslunnar er fjallað um ýmsa mælikvarða á gæði heilbrigðisþjónustu. Ársskýrslan hefur verið viðamikil og verður framvegis á rafrænu formi.

Helstu verkefni NOMESKO á árinu voru athugun á mannafla og fjármagni innan heilbrigðisþjónustu, staðtölur fyrir sjúklinga sem ekki eru lagðir inn, flokkun dánarorsaka, upplýsingar um lyfjanotkun, gæðamat á flokkun aðgerða og kostnaðargreiningar. Áfram var unnið í miklu samstarfi við Eustrasaltsríkin, meðal annars að útgáfumálum og námskeiðshaldi.

¹⁸ Sjá heimasíðu nefndarinnar á: <http://www.nom-nos.dk>

Norræn stofnun um flokkanir í heilbrigðisþjónustu er rekin sameiginlega af heilbrigðisráðuneytum Norðurlanda og starfar í nánun samstarfi við NOMESKO.

Norræna hagskýrslunefndin á sviði félagsmála

Meginverkefni norrænu hagskýrslunefndarinnar á sviði félagsmála (NOSOSKO) er að setja fram helstu staðtölur og greiningar um velferðarmál sem bera má saman. Þá fylgist nefndin með alþjóðlegu samstarfi í hagskýrslugerð og vinnur að því að samræma upplýsingar frá þátttökulöndunum. Allar Norðurlandþjóðirnar fimm eru aðilar að samvinnu Evrópulanda á sviði hagskýrslugerðar, Eurostat, vegna aðildar sinnar að ESB eða EES. Nefndin fjallaði um nútímavæðingu á heimasíðunni og upplýsingar um evrópskt kerfi til að setja fram tölulegar upplýsingar um útgjöld til félagsmála og félagsverndar. Ræddar voru breytingar á framsetningu og innihaldi tölulegra upplýsinga um félags- og tryggingamál og helstu niðurstöður verkefnis um norræna velferðarríkið. Unnin var skýrsla um hvað hvetur lífeyrisþega til að vera áfram á vinnumarkaði.

Áfengis- og vímuefnamál

Fyrir nokkrum árum var ákveðið að leggja niður norræna embættismannanefnd um áfengis- og vímuefnamál. Voru verkefni nefndarinnar færð undir EK-S. Var gert ráð fyrir því að löndin héldu áfram óformlegu samstarfi sín á milli til að miðla upplýsingum, ræða og samræma sjónarmið sín vegna samstarfs á alþjóðlegum vettvangi og í alþjóðastofnunum. Formennskulandið hefur haldið upplýsingafund af þessu tagi ár hvert og því kom það í hlut Íslendinga á árinu.

Meginefni fundarins voru:

- Forvarnir gegn eiturflyfjum í ESB.
- Fundur CDN-nefndar í Reykjavík 2010.
- Vaxandi misnotkun kókaíns á Norðurlöndum.
- Forvarnir og meðferð ungra fíkniefnaneytenda á Íslandi.
- Upplýsingar af alþjóðlegum vettvangi og frá alþjóðastofnunum.
- Staða mála á Norðurlöndum.
- Skýrsla um starfsemi norrænu rannsóknarnefndarinnar á sviði vímuefna (NAD).

Norræna velferðarstofnunin

Norræna velferðarstofnunin (Nordens Velfærdscenter – NVC) hóf starfsemi sína í upphafi árs. Um leið voru verkefni sem áður voru í höndum Norrænu samstarfsmiðstöðvarinnar um málefni fatlaðra (NSH), Norrænu samstarfsmiðstöðvarinnar um þróun félagslegrar þjónustu (NOPUS), Norrænu menntamiðstöðvarinnar á sviði daufblindu (NUD) og Norrænu rannsóknarnefndarinnar á sviði vímuefna (NAD) flutt undir NVC og þessar miðstöðvar lagðar niður sem sjálfstæðar einingar. Þá tók stofnunin við umsýslu

fyrir NSH og fyrir styrktarsjóð sem veitir styrki til samstarfs norræna félaga fólks sem býr við fötlun.

Höfuðstöðvar NVC eru í Stokkhólmi en tvær dóttureiningar eru í Helsingfors og Dronninglund í Danmörku. Hlutverk stofnunarinnar er að auka gæði á sviði félagsmála og þróa norrænt velferðarsamfélagslíkan. Markmið stjórnar er að mynda stofnun sem hefur sterka stöðu innan norræna velferðarsamfélagsins og er leiðandi þekkingar- og þróunarmiðstöð á alþjóðavettvangi. Ráðist var í hugmyndavinnu um áherslur og verkefni og gengið frá samningi um gæða- og árangursmarkmið. Áhersla var lögð á að verkefni stofnunarinnar yrðu að gagnast öllum norrænu löndunum, fyrirbyggja vandamál og vinna að snemmtækri íhlutun, ásamt því að hafa víðtækt samráð við aðila sem tengjast viðfangsefnunum. Áhersla var lögð á að mæta áskorunum hnattvæðingar og lýðfræðilegrar þróunar. Einnig að sinna eigi verkefnum sem tengjast viðkvæmum hópum í samfélaginu, svo sem börnum, unglingum, geðfötluðum, atvinnulausum og öldruðum, til jafns við verkefni sem fluttu til stofnunarinnar í upphafi. Þá hefur stofnunin einsett sér að bregðast skjótt við áskorunum sem hafa velferðarpólitískt gildi og eru áherslumál norrænu félags- og heilbrigðismálaráðherranna. Samþætting jaðarhópa á vinnumarkaði og samstarf um þróun velferðarúrræða eru dæmi um forgangsverkefni. NVC setti sér það markmið að vinna að einu samfélagi fyrir alla. Við stofnunina vinna um 25 manns.

Norræni lýðheilsuháskólinn

Starfsemi Norræna lýðheilsuháskólans (Nordisk Højskole for Folkesundhedsvidenskab – NHV) í Gautaborg var með hefðbundnu sniði. Um tíu Íslendingar sóttu framhaldsmenntun við skólann á árinu. Á sviði lýðheilsu stendur NHV einna fremst í hópi sérhæfðra menntastofnana á Norðurlöndum og er skólinn viðurkenndur á alþjóðlegum vettvangi fyrir nám og rannsóknir. Alls hafa 270 einstaklingar lokið meistaranámi (MPH) við skólann, auk þeirra fjölmörgu sem varið hafa doktorsritgerðir sínar. Norræn námskeið og vinnufundir eru haldnir í samstarfi við norræna og alþjóðlega aðila. Norræni lýðheilsuháskólinn býður upp á meistara-, doktors- og rannsóknamenntun auk rannsókna í lýðheilsufræðum. NHV býður einnig upp á endur- og símenntun fyrir starfsfólk heilbrigðisstofnana á Norðurlöndum.

Norræni lýðheilsuháskólinn sérhæfir sig á þremur sviðum lýðheilsuvísinda: í heilbrigðisstjórnun, heilbrigðisefningu og félagslegri velferð. Skólinn leggur í þessu sambandi áherslu á geðheilsu, hreyfihömlun, heilbrigði barna og unglunga og þverfaglegt samstarf heilbrigðisstarfsmanna. Á næstu misserum mun NHV leggja megináherslu á:

- virka þátttöku í undirbúningi og framkvæmd hnattvæðingarverkefna,
- ný námskeið árið 2011, meðal annars um öryggi sjúklinga,
- heilsuhagfræðinám í samstarfi við Háskólann í Gautaborg og nýtt námskeið í samstarfi við NIVA í Finnlandi,

- fimm greinar sem allar munu enda með gráðum (þrjú diplómanám, MPH og DrPH).

Umsækjendum um skólavist fjölgar ár frá ári og unnið er að því að fá skólann viðurkenndan sem menntastofnun á háskólastigi á alþjóðavettvangi, meðal annars innan ESB, en próf frá skólanum njóta enn aðeins viðurkenningar innan norræna háskólasamfélagsins.

Norrænu lýðheilsuverðlaunin

Barbro Westerholm prófessor hlaut Norrænu lýðheilsuverðlaunin 2009 en NHV tilnefnið verðlaunahafa. Barbro Westerholm hefur með störfum sínum haft afgerandi áhrif á sviði lýðheilsu á Norðurlöndum og var meðal annars bent á störf hennar á sviði jafnréttis- og heilbrigðismála. Hin síðari ár hefur Barbro Westerholm unnið að málefnum aldraðra með áherslu á heilbrigðismál. Kjarninn í starfi hennar á þessu sviði rúmast í setningunni: Allir eiga að huga að því að lifa lífinu, allt lífið.

Norrænt samstarf um viðbúnað á heilbrigðissviði – smitsjúkdómar

Stofnanir sem sinna viðbrögðum við smitsjúkdómum á Norðurlöndum hafa með sér óformlegt samstarf sem byggist á upplýsingamiðlun um stöðu mála í löndunum en sóttvarnalæknir er fulltrúi heilbrigðisráðuneytisins. Á vinnufundum voru kynntar viðbragðsáætlanir við heimsfaraldri influensu í löndunum. Á fundi félags- og heilbrigðismálaráðherra í Reykjavík í júní lögðu Íslendingar áherslu á:

- að norrænt samstarf um heilbrigðisviðbúnað yrði gert formlegt,
- að umboð samstarfshóps um heilbrigðisviðbúnað yrði gert skýrara,
- að upplýsingamiðlun yrði gerð markvissari,
- að samstarfshópur um heilbrigðisviðbúnað tæki mið af alþjóðaheilbrigðisreglugerð WHO um heilbrigðisöryggi,
- að forstöðumenn stofnana og ábyrgðaraðilar um sóttvarnir og heilbrigðisviðbúnað hefðu pólitískt umboð til að sinna norrænu samstarfi á þessu sviði.

Þessar hugmyndir hlutu ekki brautargengi á fundinum og var vísað til að slíkt samstarf færi fram innan ESB. Eftir að heimsfaraldur influensu kom upp síðastliðið sumar og haust funduðu eigi að síður forstöðumenn þeirra stofnana sem bera ábyrgð á framkvæmd sóttvarna á Norðurlöndum. Í kjölfarið voru mánaðarlega haldnir símafundir til að skiptast á skoðunum og samræma aðgerðir. Rætt hefur verið um að löndin geri sameiginlega úttekt á því hvernig viðbrögð við heimsfaraldrinum tókust.

Norræni vinnuhópurinn um almannatryggingar

Meginverkefni vinnuhópsins er að fylgjast með framkvæmd landanna á alþjóðlegum reglum um almannatryggingar, einkum Norðurlandasamningnum um almannatryggingar. Hann er jafnframt ráðgefandi um almannatryggingar

og metur hvort þörf sé á að endurskoða ákvæði samningsins eða reglur í löndunum, meðal annars vegna breytinga á löggjöf. Vinnuhópurinn fylgist með vandamálum sem tengjast réttindum þeirra sem fara milli norrænu landanna, svokölluðum landamærahindrunum, og leggur til lausnir.

Á árinu var fjallað um samstarf samskiptastofnana, mat á verkefninu um norrænan vef um almannatryggingar og þróun hans, upplýsingar um almannatryggingareglur í löndunum, áætlanir um rafræna framkvæmd í almannatryggingamálum einstaklinga er flytjast milli landanna og drög að nýjum Norðurlandasamningi um almannatryggingar. Árið 2008 var skipaður starfshópur til að semja drög að nýjum Norðurlandasamningi. Talið var nauðsynlegt að endurskoða ákvæði samningsins þar sem von væri á breytingum á EES-reglugerðum um almannatryggingar og þörf á að skýra frekar og bæta samstarf stjórnvalda. Starfshópurinn skilaði skýrslu og tillögum og hefur unnið áfram að málinu. Stefnt er að því að nýr samningur taki gildi um leið og væntanlegar breytingar á EES-reglugerðum. Þá vinnur starfshópur að drögum að framkvæmdasamningi en aukin áhersla er lögð á slíkt samstarf.

Nýjar leiðir í geðheilbrigðisþjónustu - sjálfbær geðheilsa

Norrænu ríkin eiga það sameiginlegt að sífellt fleiri verða öryrkjar af völdum geðsjúkdóma. Margir þeirra glíma auk þess við félagsleg vandamál og útskúfun úr samfélaginu vegna viðhorfa til geðsjúkdóma. Það leiðir til skertra lífsgæða einstaklinganna sjálfra og mikils kostnaðarauka fyrir samfélagið. Félags- og heilbrigðismálaráðherrar hafa hvatt til nýsköpunar í velferðarþjónustu svo hún verði skilvirkari og betri fyrir einstaklinga og samfélag. Því var á formennskuárinu ákveðið að hefja verkefni um nýjar og óhefðbundnar leiðir í meðferð geðsjúkra.

Markmið verkefnisins um sjálfbæra geðheilsu er að auka þekkingu á Norðurlöndum á óhefðbundnum aðferðum við meðferð geðsjúkra og geðfatlaðra, meðal annars til að vinna gegn útskúfun þeirra úr samfélaginu. Hópur norrænna sérfræðinga hefur fengið það verkefni, í samstarfi við Rannsóknasetur í barna- og fjölskylduvernd við Háskóla Íslands, að safna upplýsingum um hvort og hvernig opinberar stofnanir og frjáls félagasamtök notfæri sér aðferðir valdeflingar (empowerment) til að vinna gegn félagslegri útskúfun þeirra sem glíma við geðsjúkdóma. Einnig á hópurinn að leita upplýsinga um reynslu og árangur af valdeflingu. Þá skal hann einnig afla vitneskju um hvert sé hlutverk frjálsra félagasamtaka í þjónustu við geðsjúka og hvernig opinberum stuðningi við þau sé háttáð. Skýrsla mun liggja fyrir í október 2010.

Notendastýrð persónuleg þjónusta

Markmið verkefnisins er að kynna hugmyndafræði notendastýrðrar þjónustu og framkvæmd á Norðurlöndum. Í júlí var skipaður samstarfshópur til að afla heildstæðra upplýsinga um stefnu landanna á þessu sviði, um lög og reglugerðir, afstöðu hagsmunasamtaka, afstöðu notenda, kostnað og fleira sem tengist notendastýrðri þjónustu í löndunum. Haldinn var samráðsfundur á Íslandi þar sem löndin kynntu útfærslu notendastýrðrar þjónustu. Þá voru

kynnt drög að samræmdri upplýsingasiðu um notendastýrða þjónustu á Norðurlöndum. Upplýsingasiðan verður á vefsíðu NVC með tengingu á heimasíðu félags- og tryggingamálaráðuneytisins en ráðgert er að kynna upplýsingasiðuna í byrjun mars 2010. Gert er ráð fyrir því að norrænu löndin hafi með sér reglulegt samráð um frekari þróun og upplýsingamiðlun. Jafnframt er unnið að því að þróa hugmyndir um kynningu á stefnu Norðurlanda á þessu sviði á vettvangi ESB og víðar.

Samningur um norrænan vinnumarkað fyrir heilbrigðisstéttir og dýralækna

Samningurinn fjallar um gagnkvæmar viðurkenningar prófskírteina ákveðinna starfsstétta innan heilbrigðis- og dýralæknaþjónustu og á að tryggja aðgang norrænna ríkisborgara að norrænum vinnumarkaði á þessum sviðum. Samningurinn nær nú til 22 faghópa en Íslendingar eiga aðild að 19 hópum. Ákveðið hefur verið að endurskoða samninginn í heild sinni og verður það gert með tilliti til tilskipana ESB. Athugasemdir og fyrstu hugmyndir að nýjum samningi eiga að liggja fyrir á fyrri hluta ársins 2010. Eftirlitsnefnd sammingsins tekur saman upplýsingar um flutning heilbrigðisstarfsmanna milli norrænu ríkjanna, svo og um fjölda innritaðra og útskrifaðra nemenda á þeim sviðum er undir samninginn heyra. Nefndin fylgist auk þess með framkvæmd á tilkynningarskyldu vegna sviptingar eða takmarkana starfsleyfa á Norðurlöndum.

12. Efnahags- og fjármál

Fjármálaráðherra Íslands fór á þing Norðurlandaráðs í Stokkhólmi í október og hélt fundi með forsætisnefnd og efnahagsnefnd Norðurlandaráðs. Fjallaði hann um verkefni ráðherranefndarinnar og málefni Íslands og sat fyrir svörum. Var þar komið til móts við óskir ráðsins um að hafa möguleika á að hitta fulltrúa frá ráðherranefndinni. Árlegum fundi *fjármálaráðherra Norðurlanda (MR-Finans)* var frestað nokkrum sinnum en var að lokum haldinn í Kaupmannahöfn 4. desember. Á fundinum var til umræðu hlutverk Norðurlanda í alþjóðasamfélaginu en miklar breytingar hafa orðið í valdahlutföllum á opinberum vettvangi, meðal annars með auknu vægi hins óformlega G-20 hóps. Rætt var um undirbúning og væntingar vegna loftslagsráðstefnunnar í Kaupmannahöfn en loftslagsmál hafa aukið vægi í verkefnum fjármálaráðherranna, vegna þeirra efnahagslegu áhrifa sem aðgerðir og aðgerðaleyfi munu hafa en einnig með beinum hætti, þar sem sala losunarheimilda mun auka tekjur ríkissjóðanna meðan aðgerðir til að draga úr losun, bæði heima fyrir og í þróunarríkjum, munu kalla á aukin útgjöld. Efnahags- og viðskiptaráðherra sótti fundinn fyrir fjármálaráðherra sem átti ekki heimangengt.

Embættismannanefndin og ýmsir vinnuhópar

Meginverkefni *norrænu embættismannanefndarinnar um efnahags- og fjármál (EK-Finans)* er að undirbúa ráðherrafundi og vera ráðgefandi í öllum

málefnum sem varða starf ráðherranna á norrænum vettvangi. Nefndin hefur þannig yfirumsjón með skýrslugerð og greinargerðarskrifum fyrir ráðherrafundina. Jafnframt hafa gjarnan starfað vinnuhópar á vegum nefndarinnar til að sinna ákveðnum verkefnum.

Eftirtaldir vinnuhópar hafa verið að störfum:

- 1) *Norræna efnahagsnefndin (Nordisk konjunkturgruppe)*
Helsta verkefni nefndarinnar er að fjalla um ástand og horfur í efnahagsmálum, einkum á Norðurlöndum, og hefur hún einnig fjallað um afmörkuð verkefni á sviði efnahagsmála sem eru ofarlega á baugi hverju sinni. Nefndin hittist tvisvar á ári og hana skipa embættismenn úr fjármála- og efnahagsmálaráðuneytum landanna. Á hverju hausti skilar nefndin skýrslu (Ekonomiska utsikter i Norden) um efnahagsmál til fjármálaráðherranna. Á síðustu árum hefur skýrslan legið fyrir þegar fjármálaráðherrar Norðurlanda hafa mætt til reglulegs haustfundar. Að þessu sinni fór fundur norrænu efnahagsnefndarinnar fram hér á landi og var skýrslan unnin á efnahagsskrifstofu efnahags- og viðskiptaráðuneytisins.
- 2) *Vinnuhópur um umhverfis- og efnahagsmál (Miljø- og økonomigruppen)*
Vinnuhópurinn starfar á vegum þeirra embættismannanefnda sem fjalla um efnahagsmál (EK-Finans) og umhverfismál (EK-M). Meginverkefni hópsins eru almenn skoðanaskipti um umhverfismál út frá hagrænu sjónarmiði og notkun á hagrænum stjórnækjum í umhverfismálum. Hópurinn hittist alla jafna tvisvar á ári en Íslendingar tóku þátt í einum fundi. Starfsemin byggir að mestu á því að sérfræðingar eru fengnir til að skrifa skýrslur um tiltekin málefni á verkefnaskrá þessa samstarfs. Á árinu var unnið að greiningum á efnahagslegum hliðum loftslagsbreytinga, úttekt á möguleikum hagrænna stjórnækja til að stjórna notkun óæskilegra efna og að ná fram markmiðum náttúruverndar með greiðslum til landeigenda. Þá var gefið út nýtt yfirlit um notkun hagrænna stjórnækja á umhverfissviði en sú skýrsla kemur út á tveggja ára fresti og er að mörgu leyti hryggjarstykkið í starfsemi hópsins. Unnið var að verkefnum um uppboð á losunarheimildum, umhverfiskröfur í opinberum útboðum, áhrif fjármálakreppunnar á umhverfismál og hvernig hægt er að ná fram bættri orkunýtingu í byggingum.¹⁹
- 3) *Nefnd norrænna skattahagfræðinga*
Verkefni þessarar nefndar er að fjalla um skattamál sem eru ofarlega á baugi á Norðurlöndum hverju sinni. Haldinn var einn fundur á árinu. Á dagskrá var eftirfarandi: nýjar fréttir af skattkerfum Norðurlanda; skattar og fjármálakreppur; skattar, tekjudreifing og hagstjórn; skattastyrkir (tax expenditures); dýnamísk áhrif skattbreytinga.
- 4) *Norræna launa- og starfsmannanefndin (Løn- og personaleudvalget)*
Nefndin er ráðgefandi fyrir ráðherranefndina (samstarfsráðherra Norð-

¹⁹ Sjá einnig í kafla 13.

urlanda) og stjórnarnefnd Norðurlandaráðs í launa-, ráðningar- og lífeyrismálum þeirra starfsmanna, sem starfa við norrænar stofnanir, svo og starfsmanna á skrifstofum Norðurlandaráðs og NMR í Kaupmannahöfn. Nefndin fær þau mál sem hún tekur til umfjöllunar frá starfsmannadeild skrifstofu NMR og annast starfsmannastjóri undirbúning fundanna. Nefndin getur einnig að eigin frumkvæði skotið málum varðandi ráðningar- og starfskjör til ráðherranefndar og stjórnarnefndar. Ennfremur á nefndin að tryggja að um málefni er varða stofnanirnar fari eftir 5. gr. sáttmála þjóðanna frá 9. des. 1988, um réttarstöðu norrænna stofnana, og að starfsmannafélög njóti umsagnarréttar áður en ákvörðun er tekin. Haldnir voru þrír fundir í nefndinni á árinu, þar af einn á Íslandi í júní. Nefndin fjallaði meðal annars um laun þeirra sem starfa í Eystrasaltsríkjunum og Rússlandi einkum með tilliti til skattameðhöndlunar; stöðu nýrrar starfsmannahandbókar; stjórnarlausn stofnananna á nýju ári og laun forstöðumanna norrænna stofnana.

- 5) *Norræn starfsmannaskipti (nordisk tjenestemandsudveksling)*
Markmiðið með starfsmannaskiptunum er að auka norræna samvinnu en NMR hefur haft forgöngu um að gera ríkisstarfsmönnum kleift að stunda tímabundið störf eða nám á starfsvettvangi sínum hjá ríkisstofnunum annars staðar á Norðurlöndum. Á árinu 2009 var hlutdeild Íslendinga 249.000 danskra króna eða 12% af heildarfjárveitingu. Af þeirri upphæð voru 8.561 danskra króna eftirstöðvar af fjárveitingu ársins 2008. Styrkþegar ársins voru níu og hlutu þeir styrki allt frá einum mánuði til fimm mánaða dvalar auk greiðslu ferðakostnaðar. Flestir fóru til Noregs eða fimm styrkþegar. Þrír fóru til Danmerkur og einn til Svíþjóðar.²⁰
- 6) *Samstarf yfirmanna skattamála í fjármálaráðuneytum á Norðurlöndum*
Samstarfið er vettvangur fyrir upplýsingamiðlun og skoðanaskipti milli landanna um þróun í skattamálum. Samstarfið er fólgið í einum árlegum fundi yfirmanna skattamála og á milli þeirra er upplýsingum miðlað, meðal annars með því að send eru milli ráðuneytanna frumvörp og skýrslur um skattamál. Fundurinn í ár var haldinn í Reykjavík í maí. Gerð var grein fyrir helstu breytingum á skattalögum í hverju landi fyrir sig á síðustu tólf mánuðum en þær breytingar markast mjög af efnahagsástandinu í kjölfar bankakrísunnar. Auk þess var rætt um breytingar í skattamálum innan ESB, einkum með tilliti til áhrifa þeirra á norrænu löndin, en sú umræða er orðin fastur liður á þessum fundum. Einnig var fjallað um mál einstakra ríkja og lausnir á þeim meðal annars með tilliti til reynslu hinna ríkjanna.
- 7) *Norrænn stýrihópur um gerð upplýsingaskiptasamninga við lágskattaríki*
Í stýrihópnum sitja fulltrúar frá öllum norrænu löndunum auk verkefnisstjóra sem sinnir daglegum störfum. Stýrihópurinn hélt sex formlega

²⁰ Sjá: <http://www.fjarmalaraduneyti.is/starfsmenn-rikisins/yfirlit/starfsaevin/skiptidvol/>

vinnufundi á árinu auk þess sem fulltrúar hans sátu samningafundi með fulltrúum frá Bresku Jómfrúreyjum, Cayman, Liechtenstein, Mauritius og Bahama eyjum. Fyrir hönd Íslands voru undirritaðir tíu tvíhliða upplýsingaskiptasamningar við lágs kattaríki á árinu og er heildarfjöldi undirritaðra samninga þrettán talsins. Þrír þeirra eru komnir til framkvæmda, þ.e. samningarnir við Mön, Guernsey og Jersey.

8) *Norræna skattrannsóknaráðið*

Markmið ráðsins er að stuðla að skattrannsóknnum í lögfræði og hagfræði. Ráðið heldur fund einu sinni á ári auk þess sem árlega er haldin ráðstefna í einhverju aðildarlandanna þar sem tekin eru fyrir ýmis rannsóknarverkefni á sviði skattamála. Þá er gefin út árbók þar sem birtir eru fyrirlestrar og skýrslur frá ráðstefnu ársins. Ráðstefnan í ár var haldin í Lilleström í nóvember og var umfjöllunarefnið skattlagning einstaklinga og vörugjöld yfir landamæri innan Norðurlanda.

9) *Norrænn embættismannafundur í skattamálum*

Embættismenn úr fjármálaráðuneytum og frá ríkisskattaskrifstofum landanna hittast einu sinni á ári til að ræða málefni er varða norræna tvísköttunarsamninginn frá 1996, þ.e. vandamál sem upp koma við túlkun samningsins auk ýmissa annarra atriða er varða skattlagningu innan Norðurlanda. Að þessu sinni fór fundurinn fram í ágúst.

10) *Samstarf fjárlagastjóra norrænu landanna*

Fjárlagastjórar, það er forstöðumenn þeirra skrifstofa í fjármálaráðuneytum norrænu landanna sem hafa umsjón með fjárlögum, hittast alla jafna tvisvar á ári. Fjallað er um ýmis málefni sem eru efst á baugi í fjárlagagerð landanna hverju sinni. Enn fremur eru tiltekin mál til umræðu sem hafa áhrif á fjárlagagerðina, stjórn ríkisfjármála, ríkisreksturinn og ákvörðun útgjaldaramma til lengri eða skemmri tíma. Tekin eru fyrir ákveðin áherslumál í ríkisrekstri sem efst eru á baugi hverju sinni. Samstarfið er mikilvægur vettvangur til að miðla upplýsingum og reynslu af breytingum í ríkisfjármálum og auðveldar samskipti milli fjármálaráðuneytanna. Fulltrúar fjármálaráðuneytisins sóttu fundinn sem haldinn var í nóvember og kynntu þar tildrög hruns íslenska fjármálakerfisins, áhrif efnahagskreppunnar á ríkisfjármálin og áætlanir um endurreisn efnahagslífsins og jöfnuð í ríkisfjármálum á næstu árum. Auk hefðbundinnar umfjöllunar um horfur í efnahagsmálum og ríkisfjármálum landanna var fjallað annars vegar um loftslagsmál í samhengi við ríkisfjármál og hins vegar um hlutverk sjálfstæðra ráðgjafarnefnda um ríkisfjármál í Svíþjóð og Danmörku.

11) *Sérfræðihópur um norræna fjárhagsáætlanagerð (Budgetekspertgruppen)*

Hlutverkhópsinseraðskilafaglegri umsögnumtillögusamstarfsráðherra um norræna fjárhagsáætlun, bæði tæknilegri og efnislegrri. Hópurinn fjallar einnig um afmörkuð mál sem samstarfsráðherrar vísa til hennar. Auk embættismanna fjármálaráðuneyta landanna sitja starfsmenn frá skrifstofu NMR fundi. Árlegur fundur var að þessu sinni haldinn í

Reykjavík í júní en þá var tillaga NMR um fjárhagsáætlun kynnt og farið yfir nokkrar breytingar á liðum og framsetningu fjárhagsáætlunarinnar. Farið var yfir uppsöfnun í sjóði NMR og meðferð þess. Nefndin lagði til að búinn yrði til mælikvarði sem varpaði betur ljósi á sjóði NMR en sú spurning kemur stöðugt upp hvort framlög til NMR séu of rífleg þannig að í sjóðnum sé afgangur sem mætti t.d. greiða til baka. Þá lagði nefndin til að unnið yrði að samantekt á mögulegum sparnaðaraðgerðum á fjárlögum NMR ef á þyrfti að halda.

12) *Norræna embættisnefndin fyrir Ísland*

Á fundi norrænu fjármálaráðherranna í Helsinki í október 2008 var ákveðið að stofna nefnd með fulltrúum fjármálaráðherra einstakra ríkja til þess að hafa umsjón með og samræma aðgerðir Norðurlandþjóða til að aðstoða Ísland. Nefndin hefur annast ýmis samræmingarverkefni vegna lánveitinga þjóðanna til Íslands.

Norræni fjárfestingabankinn

Norræni fjárfestingabankinn (NIB) var stofnaður 1975 til að styrkja norræna samvinnu og efnahag norrænu landanna. Á árinu voru haldnir 8 stjórnarfundir hjá NIB og sóttu fulltrúar Íslands alla fundina nema einn, sem haldinn var í Kína. Megin viðfangsefni stjórnar NIB tengjast hefðbundnum stjórnarstörfum s.s. afgreiðslu rekstraráætlana og eftirliti með framgangi hennar innan ársins. Þá eru allar lánveitingar bankans háðar samþykki stjórnar. Málefni Íslands sem tengdust falli íslenska fjármálakerfisins voru til umfjöllunar hjá stjórn bankans.²¹

Önnur starfsemi á vegum fjármálaráðherra:

1) *Eystrasaltsnefndin (Baltikumudvalget)*

Árið 1992 samþykkti Norðurlandaráð norræna fjárfestingaráætlun fyrir Eystrasaltsríkin sem miðaði að því að hjálpa litlum og meðalstórum fyrirtækjum og koma á fót fjárfestingabönkum í þessum ríkjum með árlegum fjárframlögum frá Norðurlöndum. Hlutverk nefndarinnar var að hafa eftirlit og yfirumsjón með þessu verkefni, meðal annars í nánu samstarfi við fulltrúa NIB, Evrópubankans í London (EBRD) og Norræna verkefnaútflutningssjóðsins (Nopef). Áætluninni lauk formlega árið 2000 en nefndin hefur þó áfram fylgst með einstökum þáttum hennar eftir því sem þörf er á.

2) *Norrænu-baltnesku ráðgjafanefndirnar*

Tvær embættismannanefndir eru starfandi til að tengja samstarf Norðurlanda og Eystrasaltsríkjanna við fulltrúaskrifstofu þeirra í stjórn Alþjóðagjaldeyrissjóðsins. Nefndirnar eru skipaðar fulltrúum frá fjármálaráðuneytum og seðlabönkum landanna. Önnur nefndin, Norræna-baltneska fjármálanefndin (Nordic-Baltic Monetary and Financial Committee), er skipuð ráðuneytisstjórum og bankastjórum. Hin

²¹ Sjá nánar um NIB í kafla 17.

nefndin, Norræna-baltneska fulltrúanefndin (Nordic-Baltic Monetary and Financial Committee Alternates), er undirnefnd þeirrar fyrri og í henni sitja fulltrúar þeirra efnahags- og alþjóðaskrifstofa sem sinna málefnum Alþjóðagjaldeyrissjóðsins. Þessar tvær nefndir tóku við því starfi sem áður hafði verið sinnt af ráðgjafarnefnd um fjármál (NFU) og annarri, óformlegri nefnd sem var skipuð embættismönnum fra Norðurlöndum og Eystrasaltsríkjunum. Helsta verkefni nefndanna er að móta sameiginlega afstöðu norrænu landanna og Eystrasaltsríkjanna til mála í stjórn Alþjóðagjaldeyrissjóðsins og leggja þá afstöðu í hendur fulltrúa landanna í stjórninni. Þá undirbýr hún aðkomu landanna að ársfundi Alþjóðagjaldeyrissjóðsins og fundi í fjárhagsnefnd Alþjóðagjaldeyrissjóðsins (IMFC). Einnig er nefndunum ætlað að skoða hvernig megi efla starf norrænu-baltnesku skrifstofunnar í Washington og gera tengsl hennar við stjórnvöld heima fyrir markvissari.

Auk þeirra verkefna sem hér hafa verið nefnd er rétt að vekja athygli á að fjármálaráðherrar Norðurlanda hafa um árabil haft náð samráð á vettvangi ýmissa alþjóðastofnana eins og fyrir fundi Alþjóðagjaldeyrissjóðsins. Ennfremur má nefna hliðstætt samráð vegna funda á vegum OECD. Meginlínur eru gjarnan lagðar á norrænum ráðherrafundum og þeim fylgt eftir á hinum ýmsu fundum innan OECD, jafnt ráðherrafundum sem öðrum. Þá má nefna aðild ráðherranna að Eystrasaltsráðinu, ásamt fjármálaráðherrum Þýskalands, Póllands, Rússlands og Eystrasaltsríkjanna, en þessir aðilar halda að jafnaði einn fund á ári.

13. Umhverfismál

Í formennskuáætlun Íslendinga um umhverfismál var sjónum beint að hnattrænum málum eins og loftslagsmálum og málefnum hafsins. Einnig var lögð áhersla á hina sérstæðu náttúru Norðurlanda, hugmyndafræði náttúruverndar og samspilið milli verndar og nýtingar náttúruauðlinda. Málefni heimskautssvæða voru einnig í brennidepli. Til að fylgja eftir áætluninni voru skilgreind nokkur verkefni sem Íslendingar lögðu til að hrint yrði úr vör. Norræna ráðherranefndin veitti styrki til þessara verkefna og var ábyrgð og framkvæmd þeirra á höndum sérfræðinga í umhverfisráðuneytinu og/eða stofnunum þess. Norrænt samstarf að umhverfismálum á árinu mótaðist nokkuð af þeim áherslum sem fram koma í formennskuáætlun Íslendinga.

Vákort fyrir Norður-Atlantshafið

Stærsta verkefnið á formennskuárinu felur í sér gerð svokallaðs vákorts yfir Norður-Atlantshafið í samvinnu við Grænland, Færeyjar og Noreg. Í náinni framtíð er búist við auknum siglingum stórra skipa um norðurhög í lögsögu þessara landa og því mikilvægt að þau vinni saman að því að fylgjast með og safna upplýsingum um hina viðkvæmu náttúru norðurslóða og undirbúa viðbrögð við mengun af völdum olíu og/eða annarra efna.

Hugmyndin um vákort af Norður-Atlantshafinu byggist á því að safna á einn stað og útbúa vefkort með upplýsingum meðal annars um eftirfarandi þætti:

- náttúrufar – viðkvæm og verðmæt svæði, lífríki, fiskveiðar og nýtingu, strauma og veðurfar
- áhættuþætti – siglingar, olíuvinnslu, mengandi skipsflök o.þ.h.
- viðbragðsaðila – hverjir geta brugðist við og hvernig, staðsetningu búnaðar o. fl.

Gildi verkefnisins felst fyrst og fremst í því að ná saman á einn stað þeim upplýsingum sem skipta máli þegar meta þarf áhættu af auknum siglingum, olíuvinnslu og annarri starfsemi og hafa á einum stað upplýsingar til að undirbúa viðbrögð við mengunaráhappi. Áætlað er að verkefninu ljúki á haustmánuðum 2010. Verkefnisstjóri er Kristján Geirsson deildarstjóri á Umhverfisstofnun en Hans H. Hansen á Umhverfisstofnun er starfsmaður verkefnisins.

Endurheimt vistkerfa

Verkefnið er unnið í samvinnu margra stofnana undir forystu Landgræðslu ríkisins. Verkefnisstjóri er Guðmundur Halldórsson rannsóknastjóri hjá Landgræðslunni. Röskun vistkerfa er mikið vandamál á Norðurlöndum og birtist það meðal annars í jarðvegseyðingu, framræslu votlendis, eyðingu náttúrulegra skóglenda, breytingum á vistkerfi straum- og stöðuvatna, námuvinnslu, röskun náttúrulegra vistkerfa vegna þéttbýlismyndunar, landbúnaðar eða ræktunar framandi trjátegunda, vegagerðar og virkjana fallvatna svo dæmi séu nefnd.

Röskun vistkerfa hefur áhrif bæði á líffræðilega fjölbreytni þeirra og getu til að veita margvíslega vistkerfaþjónustu og er vandamál jafnt dreifðra byggða sem þéttbýlis. Niðurstöður verkefnisins munu ekki einungis nýtast við endurheimt vistkerfa á Norðurlöndum. Það mun einnig styrkja stöðu Norðurlanda sem leiðandi aðila í vistheimt á heimsvísu.

Námsferð norrænna ungmenna í Vatnajökulspjóðgarð

Meginmarkmið verkefnisins er að veita norrænum ungmönnum tækifæri til að nema og upplifa samspilið milli náttúruverndar og nýtingar náttúruauðlinda. Í þessu skyni var fulltrúum norrænna ungmenna boðið í náms- og kynnisferð um Vatnajökulspjóðgarð. Ungmennin kynntu þá hugmyndafræði sem þjóðgarðurinn byggir á þar sem vernd og nýting náttúruauðlinda eru hafðar að leiðarljósi. Einnig kynntu þau sér áhrif loftslagsbreytinga á íslenskt náttúrufar svo og hugmyndafræði náttúruverndar og sjálfbærrar þróunar. Einnig var lögð áhersla á að leita svara við spurningunni um hvort náttúra norðursins fæli í sér einhver sérstök lífsgæði fyrir íbúa þess. Í framhaldi af ferðinni hafa ungmennin kynnt verkefnið með því að skrifa greinar í blöð í sínum heimalöndum, flutt erindi á ráðstefnum o.fl.

Verkefnið var unnið í samvinnu við samtök norrænu félaganna á Norðurlöndum og norræn náttúruverndarsamtök. Verkefnisstjóri var Agnes Brá Bragadóttir þjóðgarðsvörður í Vatnajökulspjóðgarði.

Skógrækt og málefni skóga

Norrænt samstarf um málefni skóga fluttist á árinu úr landbúnaðarráðuneytinu í umhverfissráðuneytið. Á fjárhagsáætlun NMR heyra þau þó áfram undir ráðherranefndina um sjávarútveg, landbúnað, matvæli og skógrækt.²²

Norræna umhverfismerkið Svanurinn

Norræna umhverfismerkið Svanurinn leit dagsins ljós árið 1989 og varð opinbert umhverfismerki Norðurlanda árið 1990. Svanurinn hefur skapað sér ótvíræðan sess sem mikilvægt og áreiðanlegt umhverfismerki og því er oft litið á Svaninn sem eitt af flaggskipum norræns samstarfs. Alls hafa rúmlega 6000 vörur og þjónusta af ýmsu tagi á Norðurlöndum verið vottuð með Svaninum. Á árinu 2008 fór fram úttekt og mat á stöðu Svansins og lagðar voru fram tillögur um hvernig mætti styrkja hann enn frekar. Norrænu umhverfissráðherrarnir ákváðu að skipa ráðgjafarhóp til að móta stefnu fyrir Svaninn fram til ársins 2015. Íslendingar og Danir leiða starf ráðgjafarhópsins og stefnt er að því að tillögur verði kynntar fyrir norrænu umhverfissráðherrunum á árinu 2010.

Í formennskuáætlun Íslendinga var lögð áhersla á að kynna íslenskum fyrirtækjum Svaninn í því skyni að fjölga umhverfissvottuðum fyrirtækjum í landinu. Sú ánægjulega þróun varð að 14 fyrirtæki sóttu um að fá Svansmerkið á árinu 2009. Í ársbyrjun 2008 höfðu einungis þrjú íslensk fyrirtæki Svaninn en þeim fjölgaði um tvö á árinu. Með hliðsjón af þeim fjölda umsókna sem nú er til umfjöllunar mun fyrirtækjum með Svansvottun fjölga til muna á árinu 2010. Ljóst er að innleiðing stefnu stjórnvalda um vistvæn innkaup ríkisins er verulegur hvati fyrir fyrirtæki til að þróa nýjar leiðir og tækni við framleiðslu og í þjónustu með það fyrir augum að minnka álag á umhverfið.

Málstofa um loftslagsmál og jafnrétti á loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna

Íslendingar höfðu forgöngu um að efnt var til norrænnar málstofu í samvinnu við ríkisstjórn Gana um loftslagsmál og jafnrétti á loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna undir yfirskriftinni „Konur sem afl til breytinga“. Umhverfissráðherra flutti opunarávarp í málstofunni og stýrði henni. Málstofan var vel sótt og varpaði nýju ljósi á það mikilvæga hlutverk sem konur geta gegnt við lausn loftslagsvandans. Í lok málstofunnar sátu auk umhverfissráðherra í pallborði: Sherry Ayittey, umhverfissráðherra Gana, Jato Sillah, umhverfissráðherra Gambíu, Ulla Tørnæs, þróunarsamvinnuráðherra Danmerkur og Paula Lehtomäki, umhverfissráðherra Finnlands.

Norræna ráðherranefndin um umhverfismál (MR-M)

Norrænt samstarf um umhverfismál byggist á áætlunum sem Norðurlönd koma sér saman um. Þessar áætlanir eru endurskoðaðar á fjögurra ára fresti. Sú framkvæmdaáætlun í umhverfismálum sem nú er unnið eftir öðlaðist gildi 1. janúar 2009. Í henni koma fram pólitískar áherslur norrænu umhverfissráðherranna hvað varðar Norðurlönd en einnig og í vaxandi mæli

22 Sjá nánar um skógrækt og málefni skóga í kafla 14.

sameiginlegar áherslur Norðurlanda um þá þætti sem efst eru á baugi í alþjóðasamfélaginu.²³ Auk þessarar framkvæmdaáætlunar er einnig unnið eftir stefnu sem umhverfisráðherrarnir hafa mótað um málefni norðurskautssvæða. Markmiðið með þeirri stefnu er að vinna að verkefnum sem takmarka útblástur gróðurhúsalofttegunda á norðurslóðum og draga úr mengun frá hættulegum efnum.²⁴

Auk þeirrar forgangsróðunar sem fram kemur í ofangreindum áætlunum fjalla umhverfisráðherrarnir um ýmis önnur mál sem eru ofarlega á baugi hverju sinni á alþjóðavettvangi eða á Norðurlöndum.

Loftslagsmál voru í brennidepli á fundum umhverfisráðherranna á árinu og lögðu ráðherrarnir mikla áherslu á að Norðurlönd yrðu samstíga og reyndu að leggja fram sameiginlegar tillögur um tiltekin málefni í því skyni að greiða fyrir samningaviðræðum. Málefni hafsins voru einnig til umræðu svo og hugmyndir um gerð alþjóðlegs samnings um kvikasilfur.

Norrænu umhverfisráðherrarnir hafa um árábil bent á þá hættu sem stafar af mengun af völdum kvikasilfurs og hafa þeir unnið náði saman á alþjóðavettvangi um að vinna fylgi hugmyndum um alþjóðlega skuldbindandi samning um kvikasilfur. Íslendingar hafa meðal annars tekið þátt í að flytja tillögur þar að lútandi á vettvangi Sameinuðu þjóðanna. Tillaga um að hefja samningaviðræður var samþykkt á ráðherrafundi Umhverfisstofnunar Sameinuðu þjóðanna (UNEP) í febrúar. Fullyrða má að sú ákvörðun byggist ekki síst á frumkvæði og samstarfi norrænu landanna um þetta mikilvæga hagsmunamál. Þegar ákvörðunin lá fyrir ákváðu norrænu umhverfisráðherrarnir að bjóðast til að standa fyrir fyrsta samningafundinum og má segja að það hafi verið rökrétt framhald af þeim mikla áhuga og þeirri samstöðu sem er um málið á Norðurlöndum. Umhverfisstofnun Sameinuðu þjóðanna þáði boðið og hefur verið ákveðið að ýta viðræðum um kvikasilfurssamning úr vör í Stokkhólmi í júní árið 2010 með styrk frá NMR.

Á sumarfundum umhverfisráðherranna sem haldinn var á Íslandi var þema-umræða um nýsköpun og loftslagsmál. Umræðan hófst með því að forstjórar Nýsköpunarmiðstöðvar Íslands, Marorku og Carbon Recycling International héldu erindi um nýsköpun og umhverfistækni á Íslandi.

Norræna embættismannanefndin um umhverfismál (EK-M) og vinnunefnd hennar hafa það hlutverk að fylgjast með framkvæmd umhverfisáætlunarinnar og að undirbúa ráðherrafundi og fylgja eftir ýmsum verkefnum sem ráðherranefndin felur henni.

Norræna umhverfisfjármögnunarfélagið

Norræna umhverfisfjármögnunarfélagið (NEFCO) heyrir undir norrænu ráðherranefndina um umhverfismál.²⁵

23 Sjá framkvæmdaáætlunina: <http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2008-735>

24 Sjá stefnu um málefni Norðurskautsins: <http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/sk/ANP2006788.pdf>

25 Sjá nánar um NEFCO í kafla 17

Norræn stefna um sjálfbæra þróun

Auk framangreindra áætlana hefur allt frá árinu 2001 verið í gildi norræn stefna um sjálfbæra þróun.²⁶ Stefnuna má rekja til yfirlýsingar forsætisráðherra Norðurlanda um sjálfbær Norðurlönd í nóvember 1998. Áherslur í stefnunni eru endurskoðaðar á fjögurra ára fresti og öðlaðist ný stefna gildi 1. janúar 2009.

Í stefnunni er lögð áhersla á samþættingu meginhugtakanna þriggja í sjálfbærri þróun, þ.e. umhverfismála, efnahagsmála og félagsmála. Eðli málsins samkvæmt kemur það í hlut umhverfissviðsins að taka þátt í að fylgja stefnunni eftir.

Vinnuhópar

Á vegum MR-M starfa vinnuhópar sem í eiga sæti sérfræðingar frá umhverfisráðuneytum Norðurlanda eða stofnunum þeirra. Í tengslum við gildistöku nýrrar umhverfisáætlunar var skipulagi breytt og vinnuhópum fækkað nokkuð frá því sem verið hafði og starfa nú sjö fastir hópar og einn með tímabundið erindisbréf (COP15-hópurinn).

Starf vinnuhópanna felst í að taka saman faglega þekkingu og móta tillögur um aðgerðir hver á sínu fagsviði. Niðurstöðum og tillögum er meðal annars miðlað í skýrslum, á ráðstefnum og málþingum. Mikil áhersla er lögð á að vinna hópanna skili sér í niðurstöðum sem nýtast bæði á Norðurlöndum og í öðru alþjóðlegu starfi. Í starfi vinnuhópanna er miðlað mikilvægri þekkingu á umhverfismálum innan Norðurlanda, fjallað er um faglegt innihald ESB-gerða, framkvæmd þeirra, mótaðar tillögur og skipst á upplýsingum um aðferðir við innleiðingu. Starf þetta nýtist ekki síst Íslendingum sem hafa fámenna stjórnsýslu og geta því tæpast sótt hina fjölmörgu sérfræðingafundi ESB með reglubundnum hætti.

Allir hóparnir gera starfsáætlun og fjárhagsáætlun fyrir eitt ár í senn og einnig er gerð skýrsla í lok hvers starfsárs. Skýrslur þessar og starfsáætlanir þurfa að hljóta samþykki EK-M.

1) Vinnuhópur um loftslagsmál og loftgæði

Hópurinn fjallar bæði um loftslagsbreytingar og loftmengun og samspil þessara tveggja þátta og áhrif á Norðurlöndum, sérstaklega á heimskautasvæðunum. Í starfi hópsins er meðal annars lögð áhersla á að þróa stjórnþæki til að draga úr losun gróðurhúsalofttegunda og leita leiða til að sjá hvaða áhrif loftslagsbreytingar geta haft á dreifingu mengandi efna um loftþjúpinn svo og áhrif hinna mengandi efna á heilsu og velferð fólks og heilbrigði vistkerfa.

Hvað varðar loftgæði er lögð áhersla á að hafa áhrif á alþjóðasamninga eða tilskipanir ESB um að draga úr svifryki meðal annars frá samgöngum og að draga úr loftmengun sem berst langt að, meðal annars af völdum kvikasilfurs og díoxíns.

2) Vinnuhópur um vistkerfi haf- og strandsvæða

Hópunum er ætlað að byggja upp vísindagrunn og skapa þannig betri

²⁶ Sjá stefnu um sjálfbæra þróun: <http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2009-729>

forsendur fyrir norrænt samstarf í baráttunni gegn mengun hafs og strandsvæða. Til að auka þekkingu og auðvelda stefnumótun vegna þeirra breytinga á umhverfi hafsins sem nú eiga sér stað, meðal annars af völdum loftlagsbreytinga, beinast áherslur hópsins að vistkerfanálgun, ofauðgun í hafinu, hættulegum efnum og líffræðilegri fjölbreytni. Hópurinn er hluti af stærra samhengi sem norrænu löndin starfa í en þar er meðal annars um að ræða regluverk ESB, alþjóðlega samninga s.s. OSPAR, HELCOM, MARPOL og samning Sameinuðu þjóðanna um líffræðilegan fjölbreytileika. Aðalmarkmið hópsins er að haf- og strandsvæði Norðurlanda séu í góðu ásigkomulagi árið 2020 og séu nýtt á sjálfbæran hátt. Eitt af þeim verkefnum sem hópurinn hefur stutt fjárhagslega fjallar um áhrif mengandi efna á spendýr í Norður-Atlantshafinu. Íslendingar taka virkan þátt í því verkefni og munu niðurstöður þess nýtast stjórnvöldum við stefnumótun á þessu sviði.

3) *Vinnuhópur um vistkerfi á landi*

Meginverkefni hópsins er að stuðla að varðveislu vistkerfa og viðhalda þannig getu vistkerfanna til að gefa af sér eins og þau hafa gert í aldanna rás. Þessar áherslur endurspeglast í þeim verkefnum sem hópurinn vinnur með.

Líffræðilegur fjölbreytileiki var ofarlega á baugi á árinu og var unnið að verkefnum er lúta að því að stöðva tap á líffræðilegri fjölbreytni á Norðurlöndum, t.d. með verkefni sem ber yfirskriftina: „Náttúra norðursins – horfur til ársins 2010“. Eitt stærsta verkefni hópsins er upplýsingavefur um ágengar framandi tegundir sem hófst sem norrænt verkefni sem hefur verið víkkað út þannig að nú taka alls 18 lönd í Evrópu þátt í því. Á vettvangi ESB er litið til þessa verkefnis sem fyrirmyndar um svæðisbundið samstarf um slík málefni.²⁷

Í verkefni á vegum hópsins um vistkerfisþjónustu og lífsskilyrði mannsins er lögð áhersla á mikilvægi náttúru- og menningararfsins sem auðlind fyrir sjálfbæra þróun, útivist og lýðheilsu. Þá hefur hópurinn einnig unnið að verkefnum sem tengjast áhrifum loftslagsbreytinga á náttúru, útivist og menningarumhverfi.

4) *Vinnuhópur um efni og efnavörur*

Mikill hluti starfsins snýr að vinnu við löggjöf ESB um efni og efnablöndur (REACH) og löggjöf um flokkun og merkingu efna og efnablandna. Starfið snýr að faglegum atriðum, innleiðingu og hvernig beri að túlka tiltekin atriði löggjafarinnar.

Einnig hefur vinnuhópurinn þróað gagnagrunna með ýmsum upplýsingum t.d. um áhættumat og áhrif tiltekinna efna, framleiðslu þeirra og útbreiðslu. Þessir gagnagrunnar koma að miklum notum, ekki einungis á Norðurlöndum heldur einnig á vettvangi ESB og OECD.

Þá hefur hópurinn unnið að ýmsum sértækum verkefnum, t.d. er

²⁷ Sjá verkefni um upplýsingavef: <http://www.nobanis.org/>

tengjast Montrealbókuninni um efni sem eyða ósonlaginu. Þar fer fram vinna við að ná utan um ósoneyðandi efni í búnaði sem búið er að taka úr notkun og ósoneyðandi efni í byggingarúrgangi (einangrun húsa).

Loks ber að nefna vinnu hópsins með efni sem meðhöndluð eru með nanótækni, sem eru að ryðja sér til rúms um þessar mundir og eru meðal annars notuð í lækningaskyni og iðnaði. Þróun í nanótækni er mjög ör og lítið er vitað um áhrif efnanna á heilsu manna, dýra og plantna. Vinna við að greina þá áhættu sem hugsanlega stafar af notkun þessara efna er nýlegt áherslusvið í starfi hópsins.

5) *Vinnuhópur um úrgang*

Í samræmi við norrænu umhverfisáætlunina hefur megináhersla í starfi hópsins verið framkvæmd rammatilskipunar ESB um úrgang og tilskipunar um raf- og rafeindatækjaúrgang. Í tengslum við gildistöku nýrrar umhverfisáætlunar fluttust verkefni frá hópi sem lagður var niður til vinnuhópsins og var unnið áfram með þau og þeim flestum lokið. Eitt þeirra verkefna felst í því að þróa aðgengilegt umhverfisstjórnunarkerfi fyrir lítil og meðalstór fyrirtæki á Norðurlöndum en Íslendingar hafa tekið virkan þátt. Í ljósi þess að verkefnið hefur gengið vel og að það nýtist litlum samfélögum einkar vel var ákveðið að vinna áfram með það og byggja ofan á það sem þegar hefur verið gert.

Í október var efnt til málstofu þar sem farið var yfir verksvið hópsins, rammatilskipun ESB um úrgang og hvaða áherslur ættu að vera í vinnu hópsins. Niðurstaða málstofunnar er að leggja beri áherslu á sjálfbæra þróun úrgangsmála, meðal annars að draga úr magni matarúrgangs frá verslunum og styrkja norræna samvinnu í tengslum við túlkun og framkvæmd úrgangstilskipunarinnar.

Í samstarfi við vinnuhópinn um efni og efnavörur hófst vinna að verkefni varðandi raf- og rafeindatækjaúrgang (Greening WEEE) sem beinist að því að auka samhæfingu milli efna og úrgangs en í sameiginlegri stefnu Norðurlanda um sjálfbæra þróun, sem nefnd var hér að framan, er mikil áhersla lögð á þessa þætti.

6) *Vinnuhópur um sjálfbæra framleiðslu og neyslu*

Hópurinn var settur á laggirnar í tengslum við gildistöku nýrrar umhverfisáætlunar 1. janúar 2009 og var nokkrum hluta starfsársins varið til að skilgreina og skipuleggja starf hópsins.

Megináhersla er lögð á umhverfismerkingar, ekki síst Svaninn, vistvæn opinber innkaup, nýsköpun í umhverfismálum og umhverfisupplýsingar og sjálfbærni. Samkvæmt hinu nýja skipulagi mun á vegum hópsins starfa verkefnahópur sem fjallar um bestu fánlegu tækni í ýmsum framleiðslu- og þjónustugreinum svo og hópur um umhverfismál í litlum samfélögum.

Unnið var að ýmsum verkefnum sem tengjast þessum áherslum. Fyrirferðarmesta nýja verkefnið á árinu var fyrrnefnd stefnumótun

fyrir norræna umhverfismerkið Svaninn fram til ársins 2015. Sú stefnumótun er unnin á grunni úttektar á merkinu árið 2008 og er ætlað að fylgja eftir þeim áherslum sem þar voru lagðar.

7) *Vinnuhópur um umhverfis- og efnahagsmál*

Vinnuhópurinn er þverfaglegur og starfar á vegum EK-Finans og EK-M. Meginmarkmiðið með starfinu er að stuðla að efnahagslegri þróun sem byggist á sjálfbærri framleiðslu og neyslu og rjúfa þannig tengslin milli umhverfisálags og hagvaxtar.

Loftslagsmál og hagræn stjórnþæki voru í brennidepli á árinu. Varðandi loftslagsmálin var áhersla lögð á áhrif loftslagsbreytinga á hagkerfið og hvernig draga má úr þeim áhrifum. Hópurinn gefur reglulega út skýrslu um mat á hagrænum stjórnþækjum þar sem meðal annars er að finna upplýsingar um hagræn stjórnþæki í hverju landi fyrir sig. Einnig má nefna verkefni um hagrænt gildi þess að auka orkunýtni í byggingariðnaðinum og verkefni um hina hagrænu þætti loftslagsvandans.²⁸

8) *COP15-hópurinn*

Umhverfisráðherrarnir ákváðu á árinu 2008 að setja á laggirnar tímabundinn hóp til að vinna ýmis verkefni sem stuðlað gætu að góðum árangri á loftslagsráðstefnu Sameinuðu þjóðanna í Kaupmannahöfn í desember 2009. Hópurinn hefur unnið skýrslur um ýmis efni sem tengjast fjölmörgum atriðum í loftslagsmálum auk þess sem lögð hefur verið áhersla á að kynna þau áhrif, sem talið er að loftslagsbreytingarnar muni hafa á heimskautasvæðum og í heiminum öllum. Í aðdraganda loftslagsráðstefnunnar voru niðurstöður hópsins kynntar á fundum, ráðstefnum og í vinnusmiðjum og auk þess gaf hópurinn út nokkrar skýrslur. Framhald á starfi hópsins mun taka mið af niðurstöðum loftslagsráðstefnunnar. Erindisbréf hans rennur út árið 2011 og er ætlunin að verkefni hans færist þá til hópsins um loftslagsmál og loftgæði.

14. Sjávarútvegur, landbúnaður, matvæli og skógrækt

Starfið innan *norrænu ráðherranefndarinnar um sjávarútveg, landbúnað, matvæli og skógrækt (MR-FJLS)* á formennskuári Íslendinga var í samræmi við verkefnalýsingar sem markaðar voru í formennskuáætluninni fyrir umrædd svið. Starfsemi *embættismannanefndarinnar um sjávarútveg, landbúnað, matvæli og skógrækt (EK-FJLS)* er umfangsmikil með sterk tengsl við atvinnuvegi, rannsóknastarfsemi og stjórnsýslu. Af þeim ástæðum starfar embættismannanefndin í fjórum deildum, EK-FJLS/fiskveiðar og fiskeldi, EK-FJLS/landbúnaður, EK-FJLS/matvæli og EK-FJLS/skógrækt. Samræmingu á starfsemi deildanna annast EK-FJLS/stjórnarnefnd.

28 Sjá einnig í kafla 12.

Unnið var samkvæmt starfsáætlun fyrir árin 2009–2012 sem samþykkt var á sumarfundi ráðherranefndarinnar árið 2008. Starfsáætlunin er í samræmi við heildarstefnumörkun norræns samstarfs og leggur megin áherslu á verkefni á sviðum þar sem samkeppnisstaða Norðurlanda er góð í alþjóðlegu samhengi og þar sem samstarfið gefur mikinn virðisauka. Þetta var leiðarstefið í íslensku formennskuáætluninni sem skiptist í nokkra megin þætti svo sem hagsæld og velferð, matvæli og heilsa, veðurfarsbreytingar, sjálfbær notkun erfðalinda og alþjóðastarf.

Árlegur sumarfundur ráðherranefndarinnar var haldinn á Ísafirði dagana 2.–4. júlí með breyttu sniði. Sumarfundirnir hafa um skeið einkennst af því að vera tengslafundir við hagsmunaaðila í atvinnuvegunum, félagasamtökum o.fl. Þeir voru gjarnan fjölsóttir með þátttöku margvíslegra hagsmunaaðila, t.d. fulltrúa stéttarféлага, stofnana o.fl. Með breytingum í stjórnslu landanna og þar með verkefnum einstakra ráðuneyta svo og samþættingu fleiri sviða innan ráðherranefndarinnar, varð æ erfiðara að skapa heildstæða og áhugaverða dagskrá fyrir fundina. Var því ákveðið að reyna nýtt fundaform sem væri beinskeyttara, fámennara og pólitískt áhugaverðara.

Tekin voru til pólitískrar umræðu tvö mál, grænbók ESB um stjórnun fiskveiða og hlutverk skógræktar í viðbrögðum við hraðfara loftslagsbreytingum. Til að skerpa á umræðunni var Dr. Helmuth Priebe, einum af forstjórum framkvæmdastjórnar ESB á fiskveiðisviðinu, boðið til fundarins en hann er einn af höfundum fiskveiðistjórnunarskýrslunnar. Einnig var Dr. Jasper Raaskjer, prófessor við háskólann í Árósum sem hefur helgað starf sitt gagnrýni á fiskveiðistjórnun ESB, boðið að gera grein fyrir helstu álitamálum varðandi fiskveiðistjórnun sambandsins.

Niels Elers Koch, prófessor í skógfræði við Kaupmannahafnarháskóla og forseti alþjóðasamtaka aðila í skógræktarrannsóknum (IUFRO), hafði framsögu um skógræktarmálin, þar sem hann fjallaði um mikilvægi skóga og skógræktar í umræðu um loftslagsbreytingar, bæði til að draga úr fyrirsjáanlegum breytingum og eins hvernig auka megi aðlögunarhæfni skóga.

Átta ráðherrar voru á fundinum, umræður voru líflegar og góður rómur gerður að breyttri fundartilhögun. Hafa Danir ákveðið að halda fundinn 2010 með sama sniði.

Síðari hluta fundarins var varið í yfirferð um stöðu verkefna sem heyra undir MR-FJLS og starfið framundan. Hér á eftir er gerð grein fyrir helstu verkefnum sem unnið var að í deildunum fjórum og helstu ákvörðunum sem teknar voru. Sá ásetningur að beina athyglinni að samstarfi svæða og ríkja í norðvestri náðist ágætlega fram í starfinu á árinu og verður leitast við að fylgja honum eftir á næstu árum.

Sjávarútvegur

Árið 2009 var fyrsta starfsár sjávarútvegsdeildar EK-FJLS með nýju skipulagi þar sem undirnefndum hafði verið fækkað í eina. Meðal meginþátta á formennskuári Íslendinga má nefna aukna áherslu á samstarf við grannsvæðin í norðvestri sem og áframhaldandi samvinnu við önnur samtök og stofnanir

á alþjóðavettvangi, svo sem FAO og OECD. Haldnar voru tvær alþjóðlegar ráðstefnur í Reykjavík á árinu. Sú fyrri var skipulögð í samvinnu við NICE undir yfirskriftinni *Innovation in the Nordic Marine Sector – Nordic Coordination* þar sem fjallað var um nýsköpun í sjávarútvegi. Þar tóku þátt sérfræðingar frá Norðurlöndum, alþjóðastofnunum sem og frá Kanada.²⁹ Síðari ráðstefnan var haldin í samvinnu við Hagfræðistofnun Háskóla Íslands og fjallaði um hagræna þætti í auðlindanýtingu undir yfirskriftinni *Efficient Fisheries Management, Fishing Rights and Flexibility*.³⁰ Þátttakendur voru frá Norðurlöndum, Kanada, Bandaríkjunum, Ástralíu og Evrópu auk alþjóðastofnana.

Á sumarfundi ráðherranna á Ísafirði var samþykkt ályktun um mikilvægi sjávarútvegs og fiskeldis á alþjóðavettvangi, þar sem hvatt var til ábyrgðar og sjálfbærrar nýtingar lifandi auðlinda hafsins og að leggja beri áherslu á þessa þætti í þróunaraðstoð.

Landbúnaður

Sjálfbær notkun erfðalinda er enn sem fyrr eitt af meginverkefnum landbúnaðardeildar EK-FJLS og fer þar mest fyrir starfsemi norræns erfðalindaseturs (Nordisk Genresurs Center – NordGen) en sú stofnun varð til við sameiningu Norræna genbankans fyrir nytjaplöntur (NGB), Norræna genbankans fyrir búpening (NGH) og Norrænu frænefndarinnar í skógrækt (NFPR) í eina stofnun. Eru miklar vonir bundnar við starfsemi NordGen en samstarfið á sviði erfðalinda hefur verið eitt af merkustu samstarfsverkefnum ráðherranefndarinnar og á sér reyndar sögu frá upphafi síðustu aldar. NordGen gegnir lykilhlutverki í þróun samstarfsverkefna á vegum MR-FJLS á Norðurlöndum og ekki síður í tengslum við alþjóðlega samvinnu á sviði erfðalinda, t.d. innan FAO þar sem mikill hagur er af norrænu samstarfi. Starfsemi NordGen var kynnt í höfuðstöðvum Sameinuðu þjóðanna á vegum nefndar um sjálfbæra þróun (Commission on Sustainable Development) í mars mánuði og í lok ársins á ráðsfundi FAO í Róm, auk kynningar á loftslagsráðstefnunni í Kaupmannahöfn í desember.

Í tilefni af Food Summit í FAO sendu landbúnaðarráðherrar Norðurlanda frá sér sameiginlega grein á Food Day þann 16. október um mikilvægi sjálfbærrar nýtingar erfðauðlinda fyrir fæðuöryggi. Í tengslum við viðbrögð við hraðfara breytingum á veðurfari heimsins og hlutverk landbúnaðarins var skrifuð hliðstæð grein í tengslum við loftslagsráðstefnuna í Kaupmannahöfn og birtist hún einnig í helstu dagblöðum á Norðurlöndum.

Ljóst er að erfðalindasamstarfið mun þróast áfram og jafnframt að því kunni að vera of þröngur stakkur skorinn ef það er einvörðungu rekið innan hins formlega samstarfs ráðherranefndarinnar og var skipuð nefnd til að skoða með hvaða hætti megi draga fleiri aðila að málinu og efla starfsemina. Athygli manna hefur beinst að neikvæðri þróun í plöntukynbótum á Norðurlöndum þar sem dregið hefur úr nýsköpun samtímis því sem ljóst er að mikið mun

29 Fyrirlestrar eru á: <http://www.matis.is/innovation-in-the-nordic-marine-sector>

30 Fyrirlestrar eru á: <http://ioes.hi.is/conference/home.html>

reyna á þessa starfsemi í tengslum við hraðfara veðurfarsbreytingar. Á samfundni ráðherranna á Ísafirði var lögð fram lokaskýrsla sem hefur beinst að því hvernig megi efla þessa starfsemi á ný með sameiginlegu norrænu átaki og var EK-FJLS falið að hrinda því verki úr vör.

Tekin var ákvörðun um að halda áfram með verkefnið „Ný norræn matargerð“ til næstu þriggja ára en það byggir á því að markaðsetja norrænar matarhefðir með skírskotun til þess hráefnis sem er að finna í löndunum. Verkefnið tengir saman mörg svið svo sem erfðaeftni, framleiðsluhætti, þjóðmenningu og matarmenningu við markaðsfærslu svo eitthvað sé nefnt. Ný markáætlun verður unnin í upphafi árs 2010.

Ákveðið var að beina því til Norræna samstarfsráðsins fyrir landbúnaðarrannsóknir (NKJ) að gera tillögu að samræmdri dagskrá um þýðingu líftækni í landbúnaðarrannsóknnum og nýsköpun til framtíðar. Er þetta í samræmi við vilja til að efla ráðgjafahlutverk NKJ gagnvart embættismannanefndunum. Samtímis er unnið að því að færa skrifstofu NKJ til Osló í húsakynni NordForsk í því skyni að auka samþættingu í stjórnun rannsóknasamstarfsins.

Matvæli

Matvælaeild EK-FJLS hélt tvo fundi, í mars í Reykjavík og í október samhliða Norðurlandaráðsþinginu í Stokkhólmi. Í tengslum við fundinn í Reykjavík var fundað með NordForsk um rannsóknatengd matvælaerkefni en í tengslum við fundinn í Stokkhólmi var einnig fundað með embættismönnum frá Eystrasaltsríkjunum um norrænt/baltneskt samstarf um matvælamál (NB8). Allir sérfræðingahópar matvælaeildarinnar störfuðu á árinu í samræmi við starfsreglur sínar, auk þess sem samráðsnefnd forstjóra matvæla- stofnananna á Norðurlöndum starfaði venju samkvæmt. Viðamesta verkefni formennskuársins innan matvælaeildarinnar var alþjóðleg ráðstefna sem haldin var undir leiðarstefinu *Hollusta frá hafi og haga til maga* en norræn matvælaframleiðsla, hvort sem er í landbúnaði eða sjávarútvegi, einkennist af öryggi, sjálfbærni, hreinleika, hollustu og rekjanleika. Í efnistöku ráðstefnunnar var byggt á þessum staðreyndum en tekið mið af að við búum í veröld með sífellt auknum viðskiptum hvort sem er með hráefni eða unnin matvæli. Jafnhliða þessu var sjónum beint að tengslum matvæla við uppruna, menningu og matarhefðir í einstökum löndum og landsvæðum með hliðsjón af verkefninu „Ný norræn matargerð“. Ráðstefnan fór fram í Reykjavík dagana 15.–17. nóvember undir heitinu *Nordic Values in the Food Sector – The way forward in a global perspective*.³¹

Skógrækt

Skógræktardeild EK-FJLS hélt þrjá fundi á árinu, einn í Reykjavík og tvo í Kaupmannahöfn, sameiginlega með landbúnaðardeildinni eins og venja er. Samstarf um norrænar skógræktarrannsóknir (SamNordisk Skogsforskning – SNS), sem er eitt meginverkefni skógræktardeildarinnar, tók þeim breytingum

31 Fyrirlestrar eru á: <http://www.matis.is/nordic-values-2009/>

að skrifstofan færðist til Kaupmannahafnar og jafnframt var tekin upp formleg samvinna við evrópsku skógræktarrannsóknastofnunina (EFI). Með því ætlar skógræktardeildin að starf SNS styrkist til framtíðar og samstarf eflist á breiðari, evrópskum grunni.

Alþjóðleg ráðstefna um hlutverk skóga í að efla lýðheilsu fólks í þéttbýli (*Forests serving urban societies in the North Atlantic region*) var haldin í Reykjavík í september. Meginmarkmið ráðstefnunnar var að draga athygli að mikilvægi skóga og náttúrulegs umhverfis í og við þéttbýli til að efla lýðheilsu fólks og bæta lífsskilyrði í borgum og bæjum. Aðstæður á Norðurlöndum og þá einkum við Norðvestur-Atlantshafið voru í brennidepli. Vigdís Finnboga-dóttir fyrrverandi forseti setti ráðstefnuna og innlendir og erlendir fyrirlesarar héldu erindi. Erindin ásamt tillögum um eftirfylgni verða gefin út um mitt ár 2010. Mun ráðstefnan hafa áhrif á norrænt skógræktarsamstarf næstu árin en með henni varð til öflugt norrænt og norður-evrópskt tengslanet á þessu sviði.³²

Norrænar skógræktarrannsóknir eru ein styrkasta stoðin í norrænu samstarfi á sviði skógræktar en unnið er að verkefnum á flestum sviðum skógræktar. Unnið hefur verið markvisst að því að víkka samstarfið svo það nái einnig til grannsvæða Norðurlanda. Samstarf við Eystrasaltsríkin og Norðvestur-Rússland er nú vel mótað. Á árinu var einnig tekið upp formlegt samstarf í Evrópu við grannsvæði við Norðvestur-Atlantshaf. Forstjórum skógræktarrannsókna á Írlandi, í Skotlandi og Kanada var boðið til árlegs stjórnarfundar SNS þar sem Eystrasaltsríkin áttu einnig fulltrúa. Ræddir voru möguleikar á að efla samstarf ríkjanna og hvernig að því yrði staðið. Fram kom gagnkvæmur vilji og áhugi og mun SNS útfæra nánar hugmyndir þar að lútandi. Skipulagning og framkvæmd verkefnisins er á vegum Rannsóknastöðvar Skógræktar ríkisins á Mógilsá, sem er tengiliður Íslendinga við SNS.

Á fundi norrænna skógarmálaráðherra á Selfossi 2008 var undirrituð svokölluð *Selfossyfirlýsing* um mikilvægi skóga og skógræktar gagnvart loftslagsbreytingum og varðveislu ferskvatnsauðlinda, sem eru með mikilvægustu umhverfismálum samtímans. Selfossyfirlýsingunni og þeim tillögum sem hún felur í sér er ætlað að hafa stefnumótandi áhrif á samstarfið um málefni skóga og skógræktar. Vinnuhópur var stofnaður til að fylgja yfirlýsingunni eftir. Á formennskuárinu leiddu Íslendingar starfið sem fór fram á vegum umhverfisráðuneytisins og Rannsóknastöðvar Skógræktar ríkisins. Stefnt er að því að þeirri vinnu ljúki vorið 2010 og niðurstöðurnar verði kynntar norrænu skógarmálaráðherrunum í kjölfarið.

15. Grannsvæðasamstarf

Eystrasaltsáætlun ESB

Vegna góðra tengsla og reynslu ráðherranefndarinnar af samstarfi á Eystrasaltssvæðinu sem og á grundvelli stefnumótunarinnar um samstarf við

³² Frásögn af ráðstefnunni er á: <http://www-old.skogur.is/radstefna-sept-2009>

Norðvestur-Rússland, Eistland, Lettland og Litháen 2009–2013, óskaði ESB eftir samstarfi og samráði við ráðherranefndina um mótun Eystrasaltsáætlunar ESB. Að þessu var unnið á árinu en Svíar, sem tóku við formennsku ESB um mitt árið, voru mjög virkir í því starfi. Þau ríki ESB sem koma til með að eiga beina aðild að áætluninni eru Danmörk, Svíþjóð, Finnland, Eistland, Lettland, Litháen, Pólland og Þýskaland en Noregur, Ísland og Rússland koma að áætluninni á vettvangi Norðlægu víddarinnar.

Eystrasaltsáætlun ESB er hugsuð sem tæki til að takast á við ýmis vandamál og til að leysa margvísleg viðfangsefni, sem þau ríki sem eiga strandlengju að Eystrasaltinu þurfa að taka á í sameiningu, svo sem ýmiss konar umhverfisvá. Áætlunin á einnig að efla samkeppnishæfni og stuðla að efnahagslegri velgengni og félagslegri samkennd á svæðinu. Í áætluninni eru skilgreind 4 yfirmarkmið sem öll varða Eystrasaltssvæðið með ólíkum hætti, þ.e. umhverfismál, velferðarmál, samkeppnishæfni og öryggismál. Í áætluninni eru síðan afmörkuð fjölmörg raunhæf verkefni sem er ætlað að stuðla að því að yfirmarkmiðin náist.

Leiðtogaráð ESB samþykkti áætlunina á fundi sínum í lok október og mun hún gilda frá og með 1. janúar 2010. Þá hvatti leiðtogaráðið aðildarríkin til þess að koma áætluninni hratt og vel í framkvæmd og á framvinduskýrsla að liggja fyrir þegar í júní 2011. Pólverjar, sem fara með formennsku í ESB á síðari helmingi 2011 hafa tilkynnt að þeir muni setja endurskoðun áætlunarinnar á dagskrá hjá sér. Þess má geta að annað aðildarríki áætlunarinnar, Danmörk, mun taka við formennsku í ESB af Pólverjum.

ESB hefur farið fram á það við ráðherranefndina að hún komi með beinum hætti að framkvæmd Eystrasaltsáætlunarinnar. Möguleikarnir á að ná samlegðaráhrifum með slíku verkefnasamstarfi við ESB eru taldir miklir, þar sem áherslur áætlunarinnar eru í ágætu samræmi við þau stefnumál sem nú er unnið að í norrænu samstarfi og samþykkt voru af forsætisráðherrum Norðurlanda í Finnlandi sumarið 2007. Í viðræðum ráðherranefndarinnar og ESB um málið var einkum rætt um eftirtalin málefni, án þess þó að útiloka annað:

- afnám stjórnsýsluhindrana og innri markaðinn
- rannsóknir og nýsköpun
- landbúnað, skógrækt og sjávarútveg (erfðaefnisrannsóknir)
- orkumál (raforkumarkaðinn)
- menningu
- viðbragðsáætlun á heilbrigðissviði, baráttu gegn eyðni, mansali og félagslegri útskúfun

Samkvæmt Eystrasaltsáætluninni mun ráðherranefndin bera ábyrgð á verkefnum sem tengjast ofangreindum málefnum, eða leggja sitt af mörkum með því að miðla af sérfræðipækkingu. Á haustmánuðum voru haldnir fundir með þeim norrænu embættismannanefndum, starfshópum og stofnunum sem munu koma að framkvæmdinni en ráðherranefndin leggur áherslu á að norræna framlagið verði bæði myndarlegt og sýnilegt, enda hefur ESB

frá upphafi lagt áherslu á virka þátttöku ráðherranefndarinnar í verkefnum. Gert er ráð fyrir að einstök verkefni áætlunarinnar verði fjármögnuð með því að sækja í sjóði ESB og að hver ráðherranefnd um sig taki ákvarðanir um fjárframlög til verkefnanna.

Samstarf við Eistland, Lettland og Litháen

Samstarfið við Eystrasaltsríkin heldur áfram að styrkjast og pólitísku samstarfi vex fiskur um hrygg en ný samstarfsáætlun við Eistland, Lettland og Litháen tók gildi í byrjun árs. Mannaskiptaáætlanir, sem Eystrasaltsríkin taka nú þátt í að fjármagna, eru dæmi um samstarf sem gefur góða raun án þess að mikið sé til þess kostað. Á árinu var í tvígang auglýst eftir umsóknum í þeim löndum sem eiga aðild að áætluninni en markhópar eru starfsfólk á vettvangi hins opinbera, í einkageiranum og menningargeiranum. Þá hafa Eystrasaltsríkin verið aðilar að NordPlus menntaáætluninni frá 2008 en það er styrkja- og mannaskiptaáætlun á vegum menntamálaráðherranna. Þar við bætist sérstök styrkjaáætlun sem beinist að samstarfi frjálsra félagasamtaka í Eistlandi, Lettlandi, Litháen, Norðvestur-Rússlandi og Hvíta-Rússlandi, við sambærileg samtök á Norðurlöndum. Vaxandi áhugi er á áætlununum meðal grannþjóðanna í austri.

Upplýsingaskrifstofur ráðherranefndarinnar í Tallinn, Ríga og Vínús hafa miklu hlutverki að gegna fyrir norrænt samstarf við Eystrasaltsríkin. Samstarf þeirra við norræn sendiráð í ríkjunum jókst á árinu. Öðru hvoru eru uppi raddir um að ekki sé rétt að verja norrænum fjármunum í að reka áfram skrifstofur í höfuðborgum Eystrasaltsríkjanna þar sem flest Norðurlönd reki þar sendiráð eða sendiskrifstofur. Þær raddir hafa þó ekki fengið verulegan hlómgrunn enda eru skrifstofurnar ódýrar í rekstri miðað við þann ávinning sem af starfsemi þeirra fæst. Skrifstofurnar gegna lykilhlutverki við margvíslegt verkefnasamstarf sem á sér stað milli ráðherranefndarinnar og aðila í Eystrasaltsríkjunum. Má þar nefna vísinda- og rannsóknasamstarfið og mannaskiptaáætlanirnar. Þá er mikilvægi skrifstofunnar í Vínús fyrir það samstarf sem snýr að EHU-háskólanum (European Humanities University) ótvírætt.

Samstarf við Norðvestur-Rússland

Samstarfið við Norðvestur-Rússland fer fram samkvæmt áætlun sem tekur til tímabilsins 2009–2013. Ráðherranefndin starfrækir skrifstofur í Pétursborg og Kaliningrad en jafnframt eru upplýsingaskrifstofur í Arkhangelsk, Petrozavodsk og Múrmansk. Tilvist skrifstofanna hefur mikla þýðingu fyrir árangurinn af starfsemi í Rússlandi.

Umfangsmesta samstarfsverkefni ráðherranefndarinnar og Norðvestur-Rússlands snýr að þekkingaruppbyggingu og myndun tengslaneta. Markmið verkefnisins er að styðja við lýðræðislega hugsun í Rússlandi og miðla lýðræðislegum vinnubrögðum með því að búa til tengslanet milli norrænna og rússneskra aðila og að koma á samstarfsverkefnum þar sem sameiginlegir hagsmunir af samstarfi eru fyrir hendi. Á árinu var lögð áhersla á að styrkja starfsmenn ríkis og sveitarfélaga í Rússlandi til að kynna sér starfshætti

á Norðurlöndum, eða öfugt. Einnig má nefna gagnkvæmar blaða- og fréttamannaheimsóknir þar sem rússneskir og norrænir blaðamenn kynntu sér starfsaðferðir kollega sinna. Þá var jafnframt lögð áhersla á að styrkja samstarf stofnana á Norðurlöndum við sams konar stofnanir í Rússlandi, t.d. var samstarf Norrænu stofnunarinnar um genarannsóknir við Vavilov-stofnunina í Pétursborg styrkt af þessu verkefni.

Á árinu var einnig lögð lokahönd á samstarfsverkefni við rússnesk stjórnvöld (partnerskab) á sviði lista og menningar innan ramma Norðlægu víddarinnar. Málið hafði verið til skoðunar í hópi menningarmálaráðherranna frá því 2007 en góður skriður komst á það á árinu og var verkefnið formlega samþykkt af öllum aðilum, þ.e. ESB, Íslandi, Noregi og Rússlandi, um miðjan nóvember. Aðilar munu síðan ganga frá endanlegri útfærslu samstarfsins en því verður formlega hleypt af stokkunum á menningarstefnu um Norðlægu víddina sem haldin verður í Pétursborg vorið 2010. Vegna þessa verkefnis verður opnuð sérstök skrifstofa og mun hún fyrst um sinn verða vistuð hjá ráðherranefndinni í Kaupmannahöfn.

Á vettvangi samstarfs um heilsuefingu og félagsmál innan Norðlægu víddarinnar (partnerskab for folkesundhed og socialt velbefindende) hefur ráðherranefndin lagt mikið af mörkum en það snýr meðal annars að aðgerðum gegn mansali og eyðni. Orkusamstarfi norrænna og rússneskra aðila hefur vaxið fiskur um hrygg, einkum með tilliti til orkusparnaðar, en samkvæmt nýlegri löggjöf í Rússlandi er sveitarstjórnnum skylt að sýna fram á árangur í orkusparnaði með markvissum aðgerðum. Þá á sér stað mikilvægt samstarf við frjáls félagasamtök í Norðvestur-Rússlandi. Loks má geta þess að menntamálaráðherrarnir hafa átt í viðræðum við rússnesk yfirvöld um að setja á laggirnar sameiginleg verkefni á sviði mennta og vísinda. Búist er við að skriður komi á þau mál á næsta ári.

Verkefni tengd Hvíta-Rússlandi

Mikilvægasta verkefni ráðherranefndarinnar sem tengist Hvíta-Rússlandi er stuðningurinn við háskólann European Humanities University, EHU. Eins og komið hefur fram í fyrri skýrslum samstarfsráðherra er EHU landflóttá hvítúrússneskur háskóli sem hefur verið starfræktur í Vilnís í Litháen frá árinu 2005 með tilstyrk frá ESB, ráðherranefndinni, beinum framlögum frá ýmsum Evrópuríkjum, þar á meðal Finnlandi, Noregi og Svíþjóð, Bandaríkjunum og fjársterkum einkasjóðum eins og McArthur Foundation sem lætur umtalsvert fé af hendi rakna til skólans. Styrktarsjóður EHU tók til starfa um mitt ár 2008 en tilgangur hans er að sjá um öll samskipti við styrktaraðila EHU auk þess að taka við og annast utanumhald þess söfnunarfjár sem til skólans rennur. Samkvæmt óskum ESB er styrktarsjóðurinn vistaður hjá skrifstofu ráðherranefndarinnar í Kaupmannahöfn. Þess má geta að verkefnið um EHU er jafnan notað sem dæmi þegar á að nefna eitthvað sem hefur tekist virkilega vel í starfsemi ráðherranefndarinnar.

Samkvæmt skýrslu EHU fyrir skólaárið 2008–2009 námu tekjur styrktarsjóðsins sex milljónum evra, þar af komu tvær milljónir frá ESB eingöngu.

Fjárhag er ágætlega borgið fyrir skólaárið 2009–2010 en ákveðin óvissa fyrirjáanleg eftir það, sem yrði þá úrlausnarefni styrktarsjóðsins. Yfir 1.500 stúdentar stunda nú nám við skólann og fjöldi þeirra sem ljúka námi fer vaxandi.

Að frumkvæði Norðurlandaráðs fór á árinu fram nokkur umræða um möguleika þess að opna skrifstofu í Minsk, höfuðborg Hvíta-Rússlands, með sams konar hlutverk og skrifstofurnar í Norðvestur-Rússlandi og í Eystrasaltsríkjunum. Á Norðurlandaráðsþingi í Stokkhólmi voru samþykkt tilmæli þess efnis sem beint var til Norrænu ráðherranefndarinnar.

Afstaða ráðherranefndarskrifstofunnar er að gera þurfi úttekt á möguleikum þess að starfa í Minsk. Í slíkri úttekt er nauðsynlegt að varpa ljósi á hvers konar aðgerðir ráðherranefndarinnar í Hvíta-Rússlandi séu líklegastar til að ná þeim árangri sem að er stefnt, þ.e. að styrkja lýðræðið í landinu, auka mannréttindi og stuðla að innleiðingu grundvallarreglna réttarríkisins.

Ráðherranefndin hefur falið ráðgjafarhópi um málefni Hvíta-Rússlands, sem skipaður er fulltrúum norrænu utanríkisráðuneytanna, að gera slíka úttekt og verða niðurstöður hópsins kynntar fyrir samstarfsráðherrum í byrjun 2010.

Í ljósi þess hve sú starfsemi sem snýr að Hvíta-Rússlandi hefur aukist var í lok árs ákveðið að ráðast í gerð leiðbeinandi reglna fyrir þá starfsemi en slíkar reglur hafa undanfarin ár markað stefnuna fyrir samstarf ráðherranefndarinnar við Eystrasaltsríkin og Norðvestur-Rússland. Loks má geta þess að Hvíta-Rússland hefur óskað eftir áheyrnaraðild að árlegum fundum þeirra ríkja sem eiga aðild að Norðlægu víddinni – ákvörðun þar um verður væntanlega tekin á ráðherra fundi aðildarríkjanna síðla árs 2010.

Nágrannar Norðurlanda í vestri

Í formennskuáætlun Íslands var lögð áhersla á að kannaðir yrðu möguleikar NMR á samstarfi við hagsmunaaðila í austurfylkjum Kanada um nýsköpun og rannsóknir, sérstaklega á áhrifum loftslagsbreytinga á lífríki hafsins. Í lok árs fór sendinefnd skipuð fulltrúum ráðherranefndarskrifstofunnar í Kaupmannahöfn, Íslands og Danmerkur, sem tekur við formennsku 2010, til fundar við kanadíska ráðherra og háttsetta embættismenn í Ottawa. Sendiherra Íslands í Kanada aðstoðaði við undirbúning heimsóknar sendinefndarinnar og tók þátt í þeim fundum sem haldnir voru í Ottawa. Einnig voru haldnir fundir í St. John's á Nýfundnalandi með embættismönnum fylkisstjórnanna í Nýfundnalandi, Nunavut og Labrador. Í viðræðunum kom fram áhugi á að skiptast á reynslu og stofna til samstarfs við ráðherranefndina á ýmsum sviðum þar sem Kanada og Norðurlönd þurfa að leysa úr sams konar eða svipuðum viðfangsefnum og hagkvæmt getur verið að leita úrlausna í sameiningu.

Á fundunum var rætt um ýmis augljós samstarfssvið, svo sem verndun Norður-Atlantshafsins og sjálfbæra auðlindanýtingu, áhrif loftslagsbreytinga á fiskistofna, nýsköpun í sjávarútvegi, sjálfbæra orkuframleiðslu í afskekktum byggðum á norðurhveli, Norðurskautið og norðurskautsrannsóknir, lýðfræðilegar áskoranir, heilbrigðis- og félagsmál og ýmis sértæk hagsmunamál sem tengjast frumbyggjum og lífinu í strjálum byggðum norðan við heim-

skautsbaug. Ráðherranefndin mun á næstu mánuðum í samráði við kanadíska tengiliði afmarka raunhæf samstarfsverkefni en fjármögnun verkefna verður á jafnræðisgrunni þannig að kanadískt fjármagn kemur á móti norrænu.

Norðurskautssamstarf

Ný Norðurskautsáætlun tók gildi í upphafi árs en hún nær til loka árs 2011. Sem fyrr var náðið samstarf við Norðurskautsráðið um framkvæmd hennar en fulltrúar Norðurlanda í ráðinu sitja jafnframt í „Arktisk sagkyndigkommitté“ (ASK) en það er ráðgjafanefnd ráðherranefndarinnar um málefni Norðurskautsins. Nefndin metur umsóknir sem berast vegna norðurskautsverkefna en úthlutað er úr Norðurskautsáætluninni einu sinni á ári. Til ráðstöfunar voru um 8 milljónir danskra króna. Umsóknir sem bárust voru 43 og var ákveðið að styrkja 29 verkefni sem voru talin falla vel að áhersluatriðum áætlunarinnar.

Á árinu varð nokkur umræða um hvernig væri best að standa að eftirfylgni við norðurslóðaráðstefnuna sem haldin var í Ilulissat á Grænlandi í september 2008. Ráðstefnan var vel sótt en tilgangur hennar var að beina athygli og auka þekkingu ESB og alþjóðasamfélagsins á málefnum Norðurskautsins. Ákveðið var að ráðast ekki í að halda framhaldsráðstefnu á árinu en þess í stað verða tveir viðburðir á árinu 2010 sem fjalla sérstaklega um Norðurskautið. Ráðstefna verður haldin í Kaupmannahöfn í maí og málstofa í Brussel á haustmánuðum.

Samstarf við önnur svæðasamtök

Norræna ráðherranefndin á samstarf við önnur svæðisbundin samtök í Norður-Evrópu; auk Norðurskautsráðsins sem áður var minnst á hefur ráðherranefndin samráð og samstarf við Eystrasaltsráðið (CBSS) og Barentsráðið (BEAC). Áður hefur verið sagt frá samstarfinu við ESB. Ráðherranefndin heldur reglulega samráðsfundi með fulltrúum þessara samtaka en markmiðið er ekki hvað síst að koma í veg fyrir tvíverknað með öflugri upplýsingagjöf.

Þá hefur ráðherranefndin átt gott samstarf við Baltic Development Forum (BDF) sem er mikilvægur samstarfs- og tengslanetavettvangur fyrir aðila í viðskiptum, fjölmiðlum, stjórnámálum og háskólasamfélaginu á Eystrasaltssvæðinu. BDF hefur undanfarin ár, með tilstyrk ráðherranefndarinnar og Norræna fjárfestingabankans, gefið út ritið „State of the Region Report“ þar sem gerð er grein fyrir stöðu og horfum í efnahagsmálum á Eystrasaltssvæðinu. Í byrjun október hélt BDF árlegan toppfund sinn í Stokkhólmi en Norræna ráðherranefndin gekkst þar fyrir hliðarráðstefnu með yfirskriftinni „Globalization – the Nordic Approach“.

16. Norrænar stofnanir á Íslandi

Norræna húsið

Án efa er myndun ríkisstjórnar Samfylkingar og Vinstri grænna sem nefnd hefur verið *Norræna velferðarstjórnin* einn merkasti atburðurinn sem

átt hefur sér stað í Norræna húsinu á árinu. Undirbúningur að stjórnarmyndun fór fram í húsinu svo og blaðamannafundurinn þar sem myndun stjórnarinnar var tilkynnt.

Fleiri íslenskir viðburðir voru í húsinu en undanfarin ár. Vegna stöðu íslensku krónunnar hafa samningar við norræna listamenn kostað meira en áður og þar af leiðandi voru færri norrænar sýningar og viðburðir en undir venjulegum kringumstæðum.

Í tilefni af formennskuári Íslendinga í ráðherranefndinni voru haldnir nokkrir fundir og ráðstefnur í húsinu. Fundaraðstaða í aðalsal hússins hefur verið bætt til að takast á við stærri ráðstefnur. Hljóðkerfi hússins hefur verið endurnýjað svo og öll aðstaða til kvikmyndasýninga.

Í tengslum við rammaáætlun Norðurlandaráðs um hnattvæðingu, *Norden i verden – verden i Norden*, var haldin viðamikil og fjölbreytt sýning um Japan og japanska menningu, meðal annars um japönsk áhrif í verkum Alvars Aalto og norrænni byggingarlist. Sýningin var ein sú fjölsóttasta í húsinu frá upphafi.

Nýr hágæða veitingastaður var opnaður í húsinu í febrúar, *Dill Restaurant*. Staðurinn er einkarekinn og er það í fyrsta sinn sem Norræna húsið sér ekki um reksturinn. Aðaláherslan er á *nýja norræna matargerð* og er eingöngu notað norrænt hráefni.

Íslenskir tónleikar, blandaðir sumartónleikar og Iceland Airwaves

Margir tónleikar á árinu voru á vegum aðila sem leigðu aðstöðu í húsinu, bæði innlendra og erlendra. Að auki halda ýmsar stofnanir og tónlistarsamtök fundi og tónleika í húsinu s.s. Hádegistónleikar Háskóla Íslands, 15:15 Tónleikasyrpan, Myrkir músíkdagar og Félag íslenskra tónlistarmanna.

Nokkrir íslenskir tónlistarmenn héldu útgáfutónleika. Fjölbreytilegir sumartónleikar voru haldnir í júlí, þar sem meðal annars komu fram norski harmónikusnillingurinn Sigmund Dehli, bandaríski píanistinn Mark Damisch og íslenski píanóleikarinn Steinunn Sigurðardóttir. Síðustu tónleikarnir voru útgáfutónleikar, vísnalög eftir Cornelis Vreeswijk í þýðingu Aðalsteins Ásbergs Sigurðssonar, en flytjendur voru Guðrún Gunnarsdóttir og sænskir tónlistarmenn. Tónleikahátíðin *Iceland Airwaves* er orðin árlegur viðburður í húsinu. Opnunarhátíð *Djasshátíðar Reykjavíkur í 20 ár* fór fram í Norræna húsinu ásamt mörgum tónleikum hátíðarinnar.

Norrænir tónleikar

Norrænir tónlistarmenn og hljómsveitir heimsóttu húsið og má þar meðal annars nefna grænlenku hljómsveitina *Liima Inui* sem flutti grænlenkt reggí, popp og rokk. *Smultron och surströmming* var heiti tónleika sem fluttir voru af sænsk/danska tríóinu „Ahnfelt-Rønne“, sem samanstendur af sænsku söngkonunni Saga Gärde og dönsku feðgunum Anders Ahnfeldt-Rønne og Lars Rønne. Tónleikarnir voru byggðir á tónlist sænska djassistans Jan Johansson og hinni dáðu sænsku söngkonu Svía Monica Zetterlund.

Kór frá Qaqortoq á Suðvestur-Grænlandi hélt tónleika en kórinn hélt í

fyrsta sinn tónleika utan Grænlands. Með í förinni var hinn sjötíu og þriggja ára gamli trommudansari, Jerimias Sanimuinaq.

Norræna vísnafjölskyldan er hópur fólks frá Svíþjóð, Noregi og Finnlandi. Í hópunum eru atvinnusöngvarar og áhugamenn sem hafa haldið tónleika víðs vegar um Norðurlönd.

Haugatunkoret er blandaður kór frá Vestur-Noregi sem hélt eina tónleika.

Færeyska hljómsveitin *Orka* og hin þekktu söngkona *Eivør Pálsdóttir* héldu tónleika í sambandi við færeyska daga sem haldnir voru á vegum sendiskrifstofu Færeyja á Íslandi.

Suðræn tónlistarsprengja frá norðri – Heimstónlistarhátíð í Norræna húsinu var yfirskrift tónleika þar sem gestir upplifðu sannkallaðan bræðing milli hins heita suðurs og kalda norðurs. Margir tónlistarmannanna eiga það sameiginlegt að eiga rætur að rekja til suðrænna landa en vera búsettir á Norðurlöndum.

Norrænar sýningar

Fyrsta sýningin í Norræna húsinu á árinu var ljósmyndasýningin *Norðurlandabúar*. Sýningin er farandsýning sem farið hefur um öll norrænu löndin. Myndirnar sýna daglegt líf íbúa á Norðurlöndum. Aðstandendur að sýningunni er hópurinn „Agitera-Image Group“, sem er hópur áhugaljósmyndara frá Norðurlöndum. Sýningin hlaut styrk frá Norræna menningarsjóðnum og Kulturkontakt Nord.

Norræni tískutvíaeringurinn var haldinn í fyrsta sinn að frumkvæði Norræna hússins og í samstarfi við menntamálaráðuneyti Færeyja, Grænlands og Íslands. Sýnd voru föt og skartgripir, haldnir voru fyrirlestrar og fatahönnun frá löndunum þremur var kynnt. Sýningin var einn af stærstu viðburðunum á árinu og markmiðið er að hún geti orðið fastur liður í starfsemi hússins.

Samsýningin *Hafið – í öllum sínum margbreytileika* var sett upp í lok júlí en um var að ræða þrjár sýningar: Ljósmyndasýninguna „Ströndin“ um strandlínuna frá Norður-Noregi að landamærum Rússlands eftir norska ljósmyndarann Bjarne Riester; ljósmyndasýninguna „Eyjan úti í hafinu“ um mannlífið á lítilli danskri eyju eftir danska ljósmyndarann Helga C. Theilgaard og grafíksýninguna „Vær hilset!“ eftir Kaare Espolin Johnson, sem er einn af þekktustu myndlistarmönnun Norðmanna. Myndir hans lýsa daglegu lífi og draumum fólks í Norður-Noregi.

Margmiðlunarsýningin *ipseity – abeyance* tekur fyrir menningarlegan og efnahagslegan vöxt á Íslandi síðustu árin með áherslu á aðgerðarleysið eftir efnahagshrunið. Níu listamenn frá Norðurlöndum og Bandaríkjunum stóðu að sýningunni.

Á ljósmyndasýningunni *Að finna goðsögnina í sjálfum sér* voru sýndar myndir frá Grænlandi eftir pólsk/norska ljósmyndarann Fiann Paul, sem er án efa þekktastur á Íslandi fyrir portrettmyndir sínar af börnum sem hengu á horni Lækjargötu og Austurstrætis fyrr á árinu.

Að sýningunni *List&ást&list* kom hópur listamanna úr mörgum listgreinum hvaðanæva af Norðurlöndum. Tilgangur sýningarinnar var að sýna fram á

að hinar ýmsu birtingarmyndir listrænnar tjáningar geti rakið uppruna sinn til einnar og sömu uppsprettunnar.

Íslenskar sýningar og sýningar með þátttöku erlendra aðila

Fagurt galaði fuglinn sá var ljósmyndasýning á myndum félagsmanna í Fuglaverndarfélagi Íslands. Sýningin endurspeglar fjölbreytileika hinnar íslensku fuglafánu og vakti ekki síst athygli erlendra ferðamanna.

List án landamæra er sýning vistmanna að Sólheimum í Grímsnesi sem orðin er fastur viðburður í Norræna húsinu. Auk íslensku þátttakendanna var danski hópurinn *Karavana* sem samanstendur af listamönnum í myndlist, atvinnuleikhúsi og tónlist.

SEQUENCES er íslensk gjörningahátíð sem haldin var í fjórða sinn.

Sýning á verkum *Þórðar Hall* og *Þorbjargar Þórðardóttur* var haldin á haustmánuðum. Verk þeirra samstanda af listvefnaði og málverkum.

Sýning á verkum úr *Artóteki* Norræna hússins var haldin í anddyri hússins. Stofn listlánasafnsins var í upphafi 180 grafíkverk sem norræn innkaupanefnd keypti á stóru norrænu grafíksýningunni í Björgvin árið 1974. Norræni menningarsjóðurinn lagði fram fé til þessara kaupa. Útlánsskilyrði eru hin sömu og gilda á bókasafninu.

Sýningin *Íslensk grafík 40 ára* var sett upp í tilefni 40 ára afmælis félagsins en u.þ.b. jafnmargir félagar tóku þátt og höfðu þeir unnið ný verk út frá hugtakinu þrykk.

Á vegum Handverks og hönnunar var haldin sýning undir heitinu *Einu sinni er – frá hugmynd til framkvæmdar* með nytjahlutum sem unnir eru af hinum tuttugu og fjórum sýnendum. Þemað var „gamalt og nýtt“ og hugmyndin að baki sýningarinnar var að hvetja til nýsköpunar.

Sýningin *Japan – 101 Tokyo* er ein sú víðamesta um Japan samtímans sem haldin hefur verið í Evrópu hin síðari ár. Samstarfsaðilar og styrkveitendur voru sendiráð Japans í Reykjavík, sendiráð Íslands í Japan, Musashino-listaháskólinn (Musabi), Listaháskólinn í Tókýó (Geidai), Tokyo Zokei-háskólinn og Listaháskóli Íslands. Boðið var upp á úrval japanskrar menningar. Sem dæmi má nefna sýningu frá *NUNO*, einu þekktasta textílfyrirtæki Japans. Sýndar voru ljósmyndir um japönsk áhrif í verkum Alvars Aalto og valin listaverk frá nýútskrifuðum nemum við Musashino listaháskólann. Japönsk tónlist frá Listaháskólanum í Tokyo var kynnt og tónleikar haldnir með tónlistarmanninum Shugo Tokumaru. Listasmiðjur og námskeið voru haldin um tauprykk og fatahönnun. Þekktir japanskir matreiðslumeistarar og veitingahúsaeygendur kynntu tæknina á bak við sushi-gerð og kynning var á japönskum tesidum. Námskeið voru haldin í japanskri blekmálun og skrautritun. Fyrirlestrar voru haldnir svo og kynning á japanskri kvikmyndagerð. Sýning var á japanskri blómaskreytingalist, *IKEBANA*. Listamenn frá Sogetsu stofnuninni í Japan héldu námskeið og sýningu á þessari listgrein.

Aðgerðahópur Eystrasaltsráðsins (CBSS) hélt ljósmyndasýningu í anddyri hússins. Sýningin bar heitið *Hidden – í leynum* og er þemað mansal. Er það í fyrsta sinn sem þessar myndir birtast opinberlega. Sýning þessi var í

tengslum við þjálfunarnámskeið um mansal fyrir starfsfólk í sendiráðum og ræðismannsskrifstofum.

Ráðstefnur tengdar arkitektúr og umhverfismálum

Norræna húsið, *Félag íslenskra landslagsarkitekta* og fagtímaritið *TOPOS* stóðu fyrir röð fyrirlestra og alþjóðlegum uppákomum. Dagný Bjarnadóttir landslagsarkitekt hannaði „gul blóm“ úr stáli og gulum viðvörunarborðum sem var „plantað“ og mynduðu ábreiðu frá Norræna húsinu að tjörninni. Markaði þessi viðburður upphaf á metnaðarfullri fyrirlestrarröð, meðal annars voru *TOPOS-landslagsverðlaunin* afhent í húsinu og haldinn var fyrirlestur um verk Gustafson-Porter.

Ljós í nýju ljósi var ráðstefna um endursköpun hafnarborga. Á ráðstefnunni voru kynntar hugmyndir um lýsingu borga. Frummælendur voru frá Þýskalandi, Svíþjóð, Frakklandi, Bretlandi og Hollandi.

Grænir dagar var vikulöng ráðstefna um umhverfis- og orkumál í samvinnu við Háskóla Íslands.

Norræna húsið, Námsbraut í umhverfis- og auðlindafræði og Stofnun Sæmundar fróða við Háskóla Íslands stóðu fyrir fyrirlestraröðinni *Climate Change*, ráðstefnu um loftslagsbreytingar, sem þekktir erlendir og íslenskir fyrirlesarar komu að.

Viðburðir á útisvæði Norræna hússins

Arnaldur Schram arkitekt, sem er búsettur og rekur arkitektastofu í New York, hannaði skúlptúr úr áli sem settur var upp fyrir framan Norræna húsið. Því miður varð hann fyrsta hauststorminum að bráð og gleður ekki lengur gesti hússins.

Í sumar hefur norrænn eldhúsgarður vaxið upp við húsið en hann er matjurtagarður Norræna hússins og veitingastaðarins Dill Restaurant. Garðurinn hefur það hlutverk að lýsa tengslum jurta, villtra og ræktaðra, og norrænnar matarmenningar. Saga og uppruni jurtanna gegnir miklu hlutverki í *nýrri norrænni matargerð*. Samhliða garðinum hefur verið starfrækt kaffihús sem hefur aðsetur í gróðurhúsi á sama stað.

Í sambandi við þjóðhátíðardag Norðmanna 17. maí var fimm skúlptúrum á hjólum komið fyrir á útisvæðinu. Verkið nefnist *Norskar hjólhýsakonur* og eru eftir norsku listakonuna Marit Benthe. Verkið var framlag Norðmanna á Listahátíð í Reykjavík.

Japanskur garður var hannaður fyrir utan húsið í sambandi við japönsku sýninguna *Japan – 101 Tokyo*.

Sænska félagið fagnaði Jónsmessu við Norræna húsið. Reist var maístöng, dansað og snæddar voru sænskar kræsingar við harmónikuundirleik.

Norrænar ráðstefnur, fundir og fyrirlestrar

Nokkrir fundir á vegum ráðherranefndarinnar fóru fram í Norræna húsinu á formennskuári Íslendinga og ýmsar aðrar norrænar stofnanir notuðu húsið til funda og ráðstefnuhalda.

Í janúar var haldinn embættismannafundur NSK. Í lok sama mánaðar hélt nefnd Norðurlandaráðs í norska þinginu fund í húsinu. Einnig fundaði menningar- og menntamálanefnd Norðurlandaráðs. Norræna menningargáttin, *Kulturkontakt Nord*, hélt fund um miðjan febrúar. Landbúnaðar- og skógræktardeildir embættismannanefndarinnar EK-FJSL héldu fund í mars og við það tækifæri var veitingastaðurinn Dill Restaurant kynntur.

Í apríl var haldið menningarþing, *Kulturforum*, á vegum norrænu menningarmálaráðherranna.

Í maí var haldinn kynningarfundur á vegum ráðherranefndarinnar og Norrænu barna- og ungmennanefndarinnar (Nordbuk) á nýrri norrænni vefsíðu fyrir nemendur. Vefurinn nefnist *Norðurlönd fyrr og nú*. Vefsíðan er unnin af danska ríkissjónvarpinu (DR) og efnisöflun á síðuna annast norrænu sjónvarpsstöðvarnar.

Út vil ek – Frá skosku eyjunum til Íslands og annarra í norðri var nafnið á ráðstefnu sem haldin var á vegum menntamálaráðuneytisins, Háskóla Íslands, Norræna félagsins, ráðherranefndarinnar og sendiráðs Bretlands í Reykjavík. Ráðstefnan fjallaði um menningarleg tengsl milli skosku eyjanna og norrænu landanna frá miðöldum til dagsins í dag.

Listskreytingasjóðir Norðurlanda héldu fund um *List í opinberu rými við breyttar aðstæður* og kynntu starfsemi sína.

Tuttugu norskir blaðamenn notfærðu sér aðstöðu hússins til að halda fund með ráðherra í fyrrverandi ríkisstjórn.

Náið og gott samstarf er á milli norrænu húsanna í Færeyjum og í Reykjavík. Forstjóri og starfsfólk Norðurlandahússins í Færeyjum dvöldu daglangt í Norræna húsinu í Reykjavík og notaði starfsfólkið daginn til að bera saman bækur sínar um vinnuáferðir og starfsemi.

Ráðstefna var haldin um nýlegar breytingar á utanríkismálum Færeyja undir yfirskriftinni: *Ófullvalda ríki í alþjóðasamfélaginu*. Beinta í Jákupsstovu, dósent í stjórn málafræði, flutti erindi. Ráðstefnan var á vegum Alþjóðamálastofnunar Háskóla Íslands, Norræna hússins og ræðismannsskrifstofu Færeyja á Íslandi.

Íslenskar og alþjóðlegar ráðstefnur

Tvær ráðstefnur á vegum mennta- og menningarmálaráðuneytisins voru haldnar í húsinu á árinu.

Á degi Norðurlanda 23. mars var haldin ráðstefna með þátttöku allra Norrænu félaganna á Íslandi.

Norræna húsið styrkir verkefnið *Nýttu kraftinn*. Sigríður Snævarr sendiherra og María Björk Óskarsdóttir viðskiptafræðingur hafa saman mótað hugmyndafræðina sem miðar að því að hvetja atvinnulausa einstaklinga til að nýta tíma sinn og kraft á jákvæðan og uppbyggilegan hátt.

Í september hélt Alþjóðamálastofnun og rannsóknarsetur um smáríki málstofu undir heitinu *Forræði stórvelda og þverþjóðleg samvinna: Frá utanríkisstefnu Obama til „kapphlaupsins um Norðurpólinn“*. Fundarstjóri var Alyson Bailes.

RIFF – Alþjóðleg kvikmyndahátíð í Reykjavík hefur undanfarin ár notað

Norræna húsið sem einn af fjórum sýningarstöðum hátíðarinnar. Auk þess fóru fram fyrirlestrar, námskeið og vinnustofur fyrir kvikmyndagerðarfólk. Norræna kvikmyndahátíðin *Nordisk Panorama* var haldin í kjölfarið og var haldinn fundur með þátttöku norrænna fyrirlesara.

Fimmta alþjóðlega ljóðahátíð *Nýhil 2009* fór fram á árinu. Tuttugu og þrjár ljóðlistamenn frá mörgum löndum tóku þátt í hátíðinni.

Bókmenntahátíð í Reykjavík var að venju haldin í Norræna húsinu. 25 íslenskir og erlendir ljóða- og rithöfundar tóku þátt, auk þess var haldið útgefendamálþing og ljóðadagskrá.

Í tilefni af að 150 ár eru liðin frá fæðingu *Knut Hamsun*, stóðu Bókmennta- og listfræðistofnun Háskóla Íslands og norska sendiráðið fyrir málþingi og kvikmyndasýningu um skáldið.

Vika ítalskrar tungu í heiminum – Ítalska í vísindum, listum og tækni. Er hið krefjandi starf þýðandans list eða vísindi? Opið viðtal við Emilia Lodigiani forstjóra Operborea útgáfunnar, sem meðal annars þýðir bækur margra íslenskra höfunda fyrir ítölskumælandi lesendur.

Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur heldur marga af sínum fyrirlestrum og ráðstefnum í húsinu.

Safnanótt og Menningarnótt eru fastir liðir í Norræna húsinu í samstarfi við Reykjavíkurborg og söfn borgarinnar. Fjölbreytt dagskrá var flutt í samræmi við þemu hátíðanna.

Ný norræn matargerð í Norræna húsinu. Haldið var málþing um svæðisbundna matarmenningu á Íslandi, stöðu og möguleika til þróunar í framtíðinni.

Barna- og unglingsdagskrá

Tveir franskir trúðar *A&O* héldu fjórar sýningar fyrir skólabörn. Auk þess var ein sýning haldin á Barnadeild Landspítalans. Sýningar trúðanna voru liður í vestnorrænu samstarfi Norðurlandahússins í Færeyjum og Norræna hússins.

Í tengslum við *jóladagatal* hússins er barnadagskrá allar helgar í desember. Á dagskránni er meðal annars upplestur íslenskra barnabókarithöfunda, föndur, brúðuleikhús og sýning á íslensku barnaleikriti.

Norsk-sænsk kvikmyndavika fyrir unglinga sem stunda nám í grunnskólum borgarinnar og nágrennis hennar er árlega haldin í húsinu. Sýningin er á vegum Tungumálavers Laugalækjarskóla.

Sendiráð

Öll norrænu sendiráðin, sendiskrifstofa Færeyja og sendiráð Litháa með aðsetur í Danmörku fögnuðu þjóðhátíðar- og fánadögum sínum í húsinu. Sendiráð Dana er þó undanskilið og heldur hefð sinni og fagnar deginum í sendiráðinu. Í tengslum við þjóðhátíðardag Finna var haldin vegleg menningarhátíð á vegum finnsk/íslenska félagsins, finnska sendiráðsins og finnskra stúdenta við Háskóla Íslands.

Bókasafn

Í apríl stóð bókasafnið, ásamt norska sendiráðinu og norska lektorunum við Háskóla Íslands, að dagskrá með norsku rithöfundunum *Karin Fossum* og *Nikolaj Frobenius* þar sem höfundarnir lásu úr verkum sínum og spjölluðu við gesti.

Í maí var dagskrá á vegum finnsk-íslenska menningarsjóðsins og finnska lektorsins við háskólann. Kynnt var þýðing Sigurðar Karlssonar á *Óþekktu hermanninginum* eftir Väinö Linna, sem er fyrsta þýðing bókarinnar úr frummálinu, og þýðing hans á bókinni *Yfir hafid, í steininn* eftir Tapio Koivukari.

Dagana 29.–31. maí stóð bókasafnið ásamt Hinu íslenska glæpafélagi fyrir þriggja daga dagskrá, þar sem *Glerlykillinn* var afhentur en hann er viðurkenning sem „Skandinaviska kriminalselskapet“ veitir fyrir bestu norrænu glæpasöguna. Að þessu sinni hlaut sænski rithöfundurinn Johan Theorin lykilinn.

Bókasafnið var aðili að *alþjóðlegu bókmenntahátíðinni*, sem stóð yfir dagana 6.–12. september.

Í október heimsótti sænski rithöfundurinn *Kim M. Kimselius* bókasafnið og kynnti bækur sínar.

Norræna bókasafnsvikan var haldin dagana 9.–15. nóvember. Annað árið í röð stóðu bókasafnið og Norræna félagið sameiginlega að dagskrá í Norræna húsinu. Þemað í ár var „Stríð og friður á Norðurlöndum“. Lesið var fyrir leikskólabörn, tekið var á móti grunnskólanemendum og að lokum var opin dagskrá um „Märkesåret“ árið 1809, þar sem sendiherrar Svíþjóðar og Finnlands ræddu atburðina hvor frá sínu sjónarhorni og Brynhildur Guðjónsdóttir leikari las úr ljóðabálknum Fänrik Ståls sägner eftir Johan Ludvig Runeberg.

Í maí kom hópur finnskra bókasafnsfræðinga í heimsókn og í september hópur sænskra bókasafnsfræðinga sem kalla sig Halmstadgruppen.

Árlega býður bókasafnið í heimsókn norrænum ungmennum sem stödd eru hér á landi á vegum *Nordjobb-verkefnisins* og kynnr bókasafnið og starfsemi hússins en þessi ungmenni nota bókasafnið umtalsvert þann tíma sem þau dvelja á landinu.

Yngstu nemendur Myndlistaskólans í Reykjavík sýndu verk sín, hús úr sykurmólum.

Nemendur listnámsbrautar Fjölbrautaskólans í Breiðholti sýndu verkefni í bókagerð.

Í desember tók bókasafnið þátt í finnskri menningarhátíð sem haldin var í Norræna húsinu, ásamt hugvísindasviði Háskóla Íslands, finnska sendiráðinu og Suomi félaginu.

Í desember lásu íslenskir rithöfundar úr nýútkomnum bókum fyrir börn.

Að venju kom fjöldi leikskólabarna og grunnskólanemenda í heimsókn og síaukinn fjöldi ferðamanna gerir sér erindi til þess að skoða húsið.

Norræna eldfjallasetrið

Norræna eldfjallasetrið (NORDVULK) er norræn rannsóknamiðstöð í eldfjallafræði og skyldum greinum sem grundvölluð er á sérstæðri og

fjölbreyttri náttúru Íslands. NORDVULK er hluti af Jarðvísindastofnun Háskóla Íslands og myndar þar kjarna þverfagslegs þemahóps um rannsóknir í eldfjallafræði með áherslu á innri gerð og hegðun eldfjalla. Á NORDVULK er unnið að margvíslegum rannsóknaverkefnum á sviði jarðefna- og jarðeðlisfræði, samhliða þjálfun ungra norrænna vísindamanna.

Tilgangur

Eitt meginmarkmið eldfjallasetursins er að efla rannsóknir í eldfjallafræði og skyldum greinum á norrænum vettvangi, samhliða vísindalegri þjálfun og kennslu. Með starfsemi stofnunarinnar síðastliðin 35 ár (1974–2009) hefur orðið til víðtækt þekkingarnet á Norðurlöndum sem skapað hefur henni sess á alþjóðavettvangi. Sumarskólar NORDVULK, sem styrktir hafa verið af norrænum og bandarískum vísindasjóðum hafa ennfremur leitt saman unga vísindamenn og sérfræðinga austanhafs og vestan. Á grundvelli þeirra hafa mörg alþjóðleg rannsóknaverkefni orðið til. NORDVULK miðlar þekkingu með því að gefa út og kynna niðurstöður rannsókna í virtustu vísindatímaritum á sínu sviði jafnhliða upplýsingum og ráðgjöf varðandi málefni eldfjallafræða til almennings.

Rannsóknir

Á Norræna eldfjallasetrinu er unnið að margvíslegum rannsóknaverkefnum. Sem dæmi má nefna rannsóknir á fornveðurfari og umhverfisbreytingum, jarðefnafræðilegar rannsóknir á eðli jarðhitavökva, jarðfræðilegar rannsóknir á gosefnum eldfjalla og jarðeðlisfræðilegar rannsóknir á jarðskorpuhreyfingum á eldfjalla- og jarðskjálftasvæðum ásamt líkanreikningum af innviðum eldfjalla og kvikukerfum. Rannsóknir í eldfjallafræði hafa umtalsverða norræna skírskotun. Þannig eru t.d. gömul berglög mynduð og mótuð af eldvirkni mikilvægur hluti í jarðfræðilegri byggingu Skandinavíu og Finnlands. Til að kleift sé að skilja aðstæður og myndun slíkra jarðlaga er nauðsynlegt að nýta reynslu frá rannsóknnum á virkum eldfjallasvæðum. Jarðlög Skandinavíu og Finnlands mynduðust að mestu fyrir hundruðum milljóna ára en á Íslandi er jarðskorpan enn í mótun og myndun. Ein meginástæða hinnar miklu jarðfræðilegu sérstöðu Íslands er sú að hér á landi er úthafshryggur tengdur flekaskilum Norður-Ameríkuflékans og Evrasíuflekans ofansjávar. Ný jarðskorpa myndast á úthafshryggjum við eldvirkni og kvikuhreyfingar. Einstök tækifæri eru því hérlendis til að rannsaka úthafshrygg ofansjávar, þar sem slíkir hryggir liggja að öllu jöfnu á um 2–3 kílómetra sjávardýpi. Sérstaða Íslands er til orðin vegna samspils úthafshryggjar við heitan reit í jarðskorpu og möttli jarðar þar sem óvenjumikil eldvirkni er. Þá eru eldgos á Íslandi mjög fjölbreytileg og verða við mismunandi umhverfisaðstæður. Neðansjávangos og gos undir jökklum landsins verða auk sprengi- og hraungosa á þurru landi. Rannsóknir á eldvirkni úthafshryggja og öðrum mikilvægum þáttum flekahreyfinga á Íslandi eru mikilvægar til að skilja eðli sambærilegra ferla sem hafa myndað og mótað jarðskorpu hinna norrænu landanna. Þá eru rannsóknir sem tengjast ferlum sem eiga sér stað í eldfjöllum og

jarðhitasvæðum mikilvægar til að skilja myndun jarðefna sem unnin eru í dag úr rótum fornra eldstöðvakerfa annars staðar á Norðurlöndum.

Starfsfólk

Á hverju ári auglýsir Norræna eldfjallasetrið fimm stöður fyrir unga norræna vísindamenn sem veittar eru til tólf mánaða í senn. Stöðurnar eru ætlaðar nemendum í framhaldsnámi eða nýdöktorum frá Norðurlöndum. Þeir sem fá stöðurnar öðlast tækifæri til að vinna rannsóknaverkefni í samstarfi við rannsóknahóp NORDVULK. Umsækjendur um þessar stöður eru valdir af norrænni verkefnanefnd NORDVULK en þar situr einn jarðvísindamaður frá hverju norrænu landanna. Jafnframt er ein staða fyrir reyndan norrænan vísindamann í eldfjallafræði. Sú staða er einnig tímabundin, veitt til fjögurra ára í senn, og sá sem situr í henni kemur gjarnan frá einhverju norrænu landanna utan Íslands. Þá er hópur fastráðinna jarðvísindamanna við Jarðvísindastofnun Háskólans tengdur NORDVULK, sem og tæknimenn og starfsfólk á skrifstofu. Umsjón Norræna eldfjallasetursins innan Jarðvísindastofnunar er í höndum Rikke Pedersen.

Rannsóknaniðurstöður

Gæði rannsóknastarfsemi innan NORDVULK má meta út frá birtingum rannsóknaniðurstaðna í alþjóðlegum vísindatímaritum. Á árinu birtust 27 greinar í slíkum tímaritum eftir vísindamenn Norræna eldfjallasetursins og 9 aðrar greinar eru í vinnslu í slíkum tímaritum. Þessi árangur er langt umfram það sem kveðið var á um í samningi við NMR um starfsemi eldfjallasetursins. Þá voru rannsóknaniðurstöður kynntar með 33 framlögum á íslenskum og alþjóðlegum vísindaráðstefnum og er það einnig með mesta móti.

Almannatengsl

Norræna eldfjallasetrið er alþjóðlega þekkt meðal vísindamanna sem norræn miðstöð rannsókna í eldfjallafræði. Mikill áhugi er einnig meðal almennings á eldfjallarannsóknum sem fram fara á stofnuninni. Þetta lýsir sér t.d. í hversu margir norrænir framhaldsskólanemar heimsækja NORDVULK í skipulegum ferðum til Íslands á vegum skólanna (13 hópar á árinu). Þar fá norrænir framhaldsskólanemar kynningu á jarðfræði Íslands og hinum virku eldfjöllum landsins jafnframt því sem lýst er rannsóknum sem fram fara á eldfjallasetrinu.

17. Norrænar lánastofnanir

Norræni fjárfestingabankinn

Norræni fjárfestingabankinn (Den Nordiske Investeringsbank – NIB) er alþjóðleg fjármálastofnun í eigu norrænu ríkjanna og Eystrasaltsríkjanna, samtals átta landa (hér nefnt heimasvæði bankans), og er með útlánastarfsemi

innan þeirra. NIB er einnig með alþjóðlega útlánastarfsemi til þess meðal annars að styðja við verkefnaútlutning fyrirtækja á heimasvæði bankans. Bankinn veitir lán til langs tíma og er markmið hans að styrkja samkeppnishæfni landanna og bæta umhverfið. NIB fjármagnar útlán sín með skuldabréfaútgáfum á alþjóðlegum fjármagnsmörkuðum og hafa skuldabréfin hæstu mögulega einkunn frá láns hæfismatsfyrirtækjum.

Ársreikningur fyrir árið 2009 liggur ekki fyrir og er því í þessari skýrslu stuðst við upplýsingar um rekstur bankans á fyrstu átta mánuðum ársins. Á tímabilinu tóku alþjóðlegir fjármálamarkaðir að færast í eðlilegt horf eftir óöryggi og miklar sveiflur ársins 2008. Eigi að síður var áframhaldandi samdráttur í þjóðarframleiðslu á heimasvæði bankans. Eftirspurn eftir lánnum bankans var þó mikil enda minnkandi lánsfjárframboð frá öðrum aðilum svo sem hefðbundnum viðskiptabönkum.

Afkoma Norræna fjárfestingabankans á tímabilinu var góð en grunnhagnaður varð 127 milljónir evra samborið við 119 milljónir evra árið áður. Að meðtekinni fjármálastarfsemi reyndist heildarhagnaður bankans hinsvegar 231 milljón evra. Bankinn hefur því náð til baka hluta af því tapi sem hann varð fyrir á fjármálastarfseminni á árinu 2008 vegna mikilla erfiðleika á fjármálamörkuðum.

Niðurstöðutala efnahagsreiknings bankans í lok ágúst var 22,3 milljarðar evra. Útlánin námu 13,6 milljörðum evra sem er 4% aukning frá upphafi ársins. Útborguð lán á tímabilinu reyndust 1,2 milljarðar evra en voru 1,8 milljarðar evra á sama tímabili árið áður. Heldur hefur dregið úr útlánagetu NIB, sem skýrir samdrátt í útlánnum en eiginfjárukning hjá bankanum er nauðsynleg ef halda á uppi getu bankans til útlána á heimasvæði sínu. Virðisrýrnun útlána jókst um 27 milljónir evra á tímabilinu og nam fjárhæð á afskriftareikningi samtals 96 milljónum evra í lok tímabilsins og er meiri hluti þeirrar afskriftar vegna viðskipta við Ísland. Ekki var greiddur arður vegna ársins 2008 enda var rekstrartap verulegt á því ári.

Í útlánastarfseminni lagði NIB vaxandi áherslu á fjármögnun verkefna innan skilgreindrar kjarnastarfsemi bankans sem er á fjórum sviðum: umhverfi, orkuíðnaður, samgöngur og nýsköpun. 70% af útlánnum bankans voru innan kjarnastarfseminnar.

Eins og áður er getið er NIB traustur útgefandi skuldabréfa með AAA-einkunn í láns hæfi. Bankanum gekk því vel að afla sér fjár á lánsfjármarkaði til endurlána og gaf út skuldabréf sem námu samtals 3,1 milljörðum evra á tímabilinu á hagstæðum kjörum.

Umhverfislán

Bankinn hefur þá yfirlýstu stefnu að veita fjármagni til umhverfisverkefna með lánastarfsemi sinni en einnig að bæta félagslegar aðstæður á einstökum svæðum. Bankinn hefur unnið eftir umhverfisstefnu sem fyrst var sett árið 2001 en endurnýjuð árið 2008. Byggir stefnan á samspili efnahagslegs vaxtar, ábyrgðar gagnvart umhverfi og félagslegri uppbyggingu. Á tímabilinu námu útborguð umhverfislán 28% af heildarútlánnum bankans á tímabilinu.

Norræni fjárfestingabankinn gegnir mikilvægu hlutverki í Northern Dimension Partnership (NDEP), sem er samstarf ESB, Rússlands, NIB, Endurreisnar- og þróunarbanka Evrópu, Evrópska fjárfestingabankans, Alþjóðabankans og einstakra landa um fjármögnun brýnna umhverfisfrankvæmda á Eystrasaltssvæðinu, í Barentshafi og Norðvestur-Rússlandi. Verkefnin varða meðal annars hreinsun á efnaúrgangi, fjármögnun á hreinum orkugjöfum og hreinsun kjarnorkuúrgangs. NIB hefur forystu um undirbúning, skipulagningu og fjármögnun umhverfisverkefna á vegum NDEP. Heildarfjárhæð verkefna á áætlun NDEP nemur meira en 2 milljörðum evra.

Í samræmi við stefnu sína hyggst bankinn á komandi árum beina sjónum sínum enn frekar að umhverfistengdum verkefnum og sérstaklega þeim sem varða sjálfbæra þróun, hagkvæmari orkunýtingu og minnkun gróðurhúsalofttegunda.

NIB á Íslandi

Á undanförnum árum hefur NIB verið áberandi þátttakandi í fjármögnun verkefna á Íslandi, ekki síst virkjanaframkvæmda og annarra orkumannvirkja. Útistandandi lán til íslenskra lántaka námu um 662,9 milljónum evra eftir fyrstu átta mánuði ársins. Þetta samsvarar um 6,5% af heildarlánveitingum bankans til lántaka meðal aðildarlanda bankans á þessu tímabili. Til samanburðar er eignarhlutur Íslands í bankanum 0,93%.

Eftir verulegt tap á árinu 2008, sem að miklu leyti tengdist Íslandi, hefur bankinn algerlega haldið að sér höndum í lánveitingum til Íslands. Í skýrslu ráðherra fyrir árið 2008 er gerð svohljóðandi grein fyrir þessu atriði: „Áhrif efnahagskreppunnar á Íslandi hafa þó sýnu mest áhrif á afkomu bankans á árinu. Varúðarafskriftir útlána bankans í heild námu 79 milljónum evra (13 milljörðum króna). Af þessari fjárhæð má rekja tap vegna íslenskra lántakenda hjá bankanum sem nemur 64 milljónum evra (11 milljörðum króna), þar af íslenskra banka sem nemur 54,5 milljónum evra (9,3 milljörðum króna).“ Auk íslensku viðskiptabankanna og SPRON hefur NIB orðið fyrir tapi og/eða lent í erfiðleikum með lán til nokkurra einkaaðila á Íslandi og er að vinna úr þeim.

Lækkandi lánshæfismat íslenska ríkisins og þar af leiðandi annarra lántakenda á Íslandi hefur leitt til þess að NIB hefur leitast við að hækka álögur á eldri lán til íslenskra lántakenda eftir því sem lánasamningar hafa gefið möguleika á. Er þetta mjög bagalegt fyrir íslenska lántakendur, ekki síst vegna þess hversu mikilvægur bankinn hefur verið í fjármögnun stórra verkefna á Íslandi og er vaxandi óánægja hjá íslenskum lántakendum NIB vegna þessa. Hefur fjármálaráðuneytið átt í samskiptum við bankann vegna þessa og komið sjónarmiðum lántakenda, sem ráðuneytið hefur gert að sínum, til bankans.

Þá ber að nefna að álit bankans er, að íslenska ríkið hafi með neyðarlögunum og skiptingu bankanna í nýja og gamla banka, þar sem lán vegna verkefna þeirra, sem NIB var að fjármagna með lánveitingum sínum til fjármálafyrirtækja, voru flutt yfir í nýju banka en skuldin við NIB skilin eftir í gömlu bönkunum, ekki að fullu gætt hagsmuna bankans.

Lykiltölur NIB

(í milljónum evra)

	Ágúst 2009 ¹	Ágúst 2008 ¹	Desember 2008
Hreinar vaxtatekjur	142	136	212
Hreinar tekjur af kjarnastarfsemi ²	127	119	189
Hagnaður	231	30	-281
Útborguð lán	1,196	1,847	2,486
Samningsbundin lán	686	1,636	2,707
Útistandandi lán	13,584	13,381	13,063
Ábyrgðar skuldbindingar	17	25	17
Tekin lán (ný)	3,113	3,290	4,681
Skuldaviðurkenningar	17,911	15,730	17,549
Handbært fé	3,479	3,617	3,638
Niðurstaða efnahagsreiknings	22,306	20,518	22,620
Eiginfjárhlutfall (eigið fé/heildar eignir)%	8.8%	9.9%	7.6%
Starfsmannafjöldi	174	169	170

1 Óendurskoðaðar tölur sem þarf að lesa í samhengi við endurskoðaðan efnahagsreikning NIB fyrir árið 2008 og athugasemdir sem þar koma fram.

2 Hreinar tekjur af kjarnastarfsemi er skilgreint sem hagnaður án tillits til mats á framvirkum samningum, markaðsvirði eignasafns, metinna útlánatapa eða endur mats á þessum þáttum.

Norræna umhverfisfjármögnunarfélagið

Norræna umhverfisfjármögnunarfélagið (Nordic Environment Finance Corporation – NEFCO) er alþjóðleg fjármálastofnun sem umhverfisráðherrar Norðurlanda settu á laggirnar árið 1990. Meginmarkmið NEFCO er að vinna að hagkvæmum verkefnum, aðallega í Rússlandi, Úkraínu, Eistlandi, Lettlandi, Litháen og Hvíta-Rússlandi, sem stuðla að því að bæta umhverfið á svæðinu. Öll verkefni sem NEFCO fjármagnar verða að uppfylla ákveðin skilyrði varðandi umhverfismál og hafa sérfræðingar sjóðsins þróað aðferðafræði til að nota sem mælistiku á umhverfisáhrif verkefna, áður en ákveðið er að fjárfesta í þeim. Útreikningar sýna að allt að tíu sinnum ódýrara getur reynst að taka á umhverfisvanda þar sem rótin liggur í héraði en að takast á við afleiðingarnar þegar þær gera vart við sig á Norðurlöndum. Stofnfé NEFCO nemur 113 milljónum evra.

NEFCO vinnur ýmist á eigin vegum, með öðrum alþjóðlegum fjármála-stofnunum eða svæðisbundnum samtökum eins og t.d. Eystrasaltsráðinu, Norðurskautsráðinu og innan hinnar norðlægu víddar ESB. Formlegt samstarf er milli NEFCO og Bank Lviv í Úkraínu sem er í eigu Íslendinga en bankinn lánar nánast eingöngu til verkefna sem tengjast umhverfismálum, t.d. til endurnýjunar á tækjum til húshitunar og bættrar orkunýtni.

Sem stendur tekur NEFCO þátt í næstum 350 litlum og meðalstórum verk-efnum á ýmsum sviðum, þar á meðal eru verkefni sem varða efna-, málm- og matvælaíðnað, landbúnað, hreinsun á frárennsli, orkuöflun, meðhöndlun á úrgangi, umhverfisstjórnun og umhverfistækni. Gámaþjónustan hf. er í samstarfi við NEFCO um verkefni sem tengist meðferð úrgangs í Lettlandi.

Skilyrði fyrir fjármögnun er að minnst einn norrænn samstarfsaðili taki þátt í verkefninu.

Á komandi árum mun NEFCO vera í samstarfi við Norræna þróunarsjóðinn (NDF) um loftslagsverkefni í þróunarríkjum. Til að sinna þessu verkefni hefur verið stofnaður Norræni loftslagssjóðurinn (Nordic Climate Facility – NCF) og er hann fjármagnaður með endurgreiðslum sem munu berast NDF næstu 35 árin en NDF sem slíkur hefur verið lagður niður. Með samstarfinu er ætlunin að nýta þekkingu og reynslu NEFCO annars vegar og NDF hins vegar í þágu loftslagsverkefna í þróunarlöndum. Stofnun sjóðsins er sameiginlegt framlag Norðurlanda til að koma til móts við hina miklu fjárþörf þróunarlandanna til að takast á við loftslagsbreytingarnar. Markmiðið er einkum að örva yfirfærslu á loftslagsvænni tækni og þekkingu frá Norðurlöndum til þróunarlanda. Það var ekki síst fyrir frumkvæði umhverfisráðherranna að ákvörðun var tekin um að nýta endurgreiðslur til NDF til þessara verkefna.

Norræni umhverfisþróunarsjóðurinn

Stofnfé Norræna umhverfisþróunarsjóðsins (Nordisk Miljøudviklingsfond – NMF) nemur 60 milljónum evra. Sjóðurinn var stofnaður árið 1995 í því skyni að veita mjúk lán, þ.e. lán sem veitt eru á hagstæðari vöxtum en almennt gilda á markaði. Tilgangur sjóðsins er að styrkja arðsemisforsendur mikilvægra umhverfisverkefna með því að veita hagstæð lán til að þróa hreinni tækni og stuðla að orkusparnaði. Skilyrt er að tæknilausnir byggist á bestu fáanlegu tækni. Sjóðurinn fjármagnar verkefni í Rússlandi, Úkraínu og Hvíta-Rússlandi.

Norræni verkefnaútflutningssjóðurinn

Norræni verkefnaútflutningssjóðurinn (Nopef) var settur á stofn árið 1982 og hefur aðsetur í Helsingfors. Sjóðurinn hefur það að markmiði að efla alþjóðlega samkeppnishæfni lítilla og meðalstórra fyrirtækja á Norðurlöndum með því að veita lán, annars vegar til for- og hagkvæmniathugana vegna alþjóðavæðingar fyrirtækja sem vilja koma á fót starfsemi erlendis og hins vegar til útflutnings skilgreindra verkefna. Stuðningur sjóðsins felst meðal annars í að kosta að hluta for- og hagkvæmniathuganir, gerð viðskiptaáætlana, lögfræðiaðstoð, samningagerð og fleira. Lán til alþjóðavæðingar geta numið allt að 40% af viðurkenndum kostnaði og er láninu breytt í styrk þegar fyrir liggur skýrsla um niðurstöður verkefnisins og samþykkt kostnaðaruppgjör. Lán vegna verkefnaútflutnings eru 40% af samþykktum kostnaði og greiðast til baka verði af sölu verkefnisins en lánin eru vaxtalaus. Misheppnist verkefnið er hægt að sækja um niðurfellingu á láninu og breytist það þá í styrk.³³

Sjóðurinn hefur frá upphafi afgreitt nálægt 4300 umsóknir um lán, veitt um 2500 fyrirtækjum lán og að meðaltali eru riflega 200 lán í gangi á hverjum tíma. Sjóðurinn býr því yfir miklum upplýsingabanka í formi niðurstaðna af forverkefnum í ýmsum löndum. Það býður upp á einstakt tækifæri til að

33 Sjá upplýsingar um starfsemi sjóðsins á: www.nopef.com

miðla upplýsingum á milli þeirra fyrirtækja sem þegar hafa lokið verkefnum og þeirra sem eru á byrjunarreit. Með þessum hætti hefur myndast grunnur að tengslaneti norrænna fyrirtækja sem starfa á sama landsvæði.

Á starfstímabilinu 2008–2010 mun Nopef lána til verkefna í löndum utan ESB og EES. Markmið sjóðsins er að umsóknir fyrir árin 2008/2009/2010 verði 120/135/150 en þar af er gert ráð fyrir að a.m.k. 35/40/45 verkefnum ljúki á sama tíma. Nopef leggur nú áherslu á að styðja við verkefni í Austur-Evrópu, Kína auk Norður- og Suður-Ameríku. Áhersla verður á verkefni um að stofna rekstur í Norðvestur-Rússlandi og útflutning verkefna þangað, auk hagkvæmniathugana á sviði orku- og umhverfismála og verkefna, sem sýnt þykir að hafi sterk jákvæð áhrif á atvinnurekstur á Norðurlöndum með því að auka umsvif og vöxt umsóknarfyrirtækjanna heima fyrir. Verkefni í Búlgaríu og Rúmeníu verða lánshæf til ársloka 2010 samkvæmt undanþágu.

Markmið ársins 2009 voru að fá 135 umsóknir og veita 95 lán. Fjöldi umsókna varð 176 (var 203 árið 2008) og af þeim hlutu 113 jákvæða afgreiðslu. Reikna má með því að um 40% þeirra verði að veruleika ef marka má meðaltal verkefna undanfarinna ára. Fjöldi verkefna sem lokið var við á árinu var 118. Af þeim voru 2 íslensk en hvorugt hafði orðið að veruleika.

Nopef reynir að viðhalda jafnvægi í afgreiðslu lána milli norrænu landanna m.t.t. skiptingar fjárframlaga (nordisk fordelingsnøgle – NFD). Skipting umsókna á milli landa var (NFD í sviga): Danmörk 33% (22,7%), Finnland 12,5% (17,9%), Ísland 3% (1,3%), Noregur 18% (26,6%) og Svíþjóð 33,5% (35,5%). Umsóknir skiptust þannig á milli landsvæða: Rússland 20%, Asía 50%, Evrópa 10% og önnur landsvæði 20%. Umsóknarfyrirtæki skiptust þannig að 42% voru fyrirtæki með færri en 50 starfsmenn og 69% höfðu innan við 100 starfsmenn.

Heildarupphæð lánsloforða árið 2009 voru 3,7 milljónir evra. Meðalupphæð lána var um 33.000 evrur.

Á árinu var sænska ráðgjafarfyrirtækinu Aieka falið að gera könnun á starfsemi Nopef og meðal viðskiptavina. Helstu niðurstöður voru að sjóðurinn er rekinn á hagkvæman hátt, hefur mikil margfeldisáhrif og almenn ánægja er meðal þeirra fyrirtækja sem fengið hafa aðstoð sjóðsins. Í skýrslu Aieka var bent á ýmsa spennandi möguleika í þróun á stuðningi sjóðsins og hefur stjórn sjóðsins þá til skoðunar. Einnig var bent á að sjóðurinn er e.t.v. ekki nógu þekktur á Norðurlöndum en það sama virðist gilda um fleiri norrænar stofnanir. Starfsmaður var ráðinn til Nýsköpunarmiðstöðvar í tímabundið verkefni til að kynna norræn verkefni fyrir íslenskum fyrirtækjum og bindur stjórn sjóðsins því miklar vonir við að íslensk fyrirtæki muni nýta sér aðstoð sjóðsins í ríkara mæli en áður og eru ýmis teikn á lofti um aukinn áhuga.

Árlega hefur sjóðurinn kynnt starfsemi sína á Íslandi með kynningarfundum. Í ár var Nopef ásamt NEFCO með kynningarfund í lok maí sem var vel sóttur. Stjórn sjóðsins hélt fund í byrjun júní á Íslandi og heimsótti þá Nýsköpunarmiðstöð Íslands og fundaði með starfsmönnum Útflutningsráðs. Á haustmánuðum var farið í beina markaðssetningu á Nopef á Íslandi í samstarfi við sænskt ráðgjafarfyrirtæki og var íslenskur starfsmaður ráðinn

til að sinna því verkefni. Þetta skilaði því að 5 umsóknir bárust frá íslenskum fyrirtækjum á síðustu mánuðum ársins. Tvær þeirra hafa þegar hlotið jákvæða afgreiðslu en hinar munu fá afgreiðslu á árinu 2010.

Norræni þróunarsjóðurinn

Norræni þróunarsjóðurinn (Nordic Development Fund – NDF) er í eigu Danmerkur, Finnlands, Íslands, Noregs og Svíþjóðar. Hann hefur aðsetur við hlið NIB í Helsingfors og nýtur að mörgu leyti samrekstrar með honum og öðrum norrænum stofnunum í borginni.

Markmið sjóðsins er að styrkja efnahagslegar og félagslegar framfarir í fátækustu þróunarríkjunum í samvinnu við aðrar lánastofnanir. Lánakjörin eru með þeim bestu sem þekkjast: lán eru til 40 ára, afborganalaus fyrstu 10 árin, vaxtalaus, en bera 0,75% þjónustugjald á ári fyrir þann hluta láns sem er útgreiddur og 0,5% staðfestingargjald fyrir þann hluta láns, sem ekki hefur verið greiddur. Lánin eru jafnan veitt til ríkissjóða viðkomandi landa, en til afmarkaðra verkefna í samstarfi við aðrar alþjóðlegar lánastofnanir. Helstu samstarfsaðilar NDF eru Alþjóðabankinn í Washington, þróunarbankarnir í Ameríku (IADB), Asíu (AsDB) og Afríku (AfDB), auk tvíhliða þróunarstofnana á Norðurlöndum, þar á meðal Þróunarsamvinnustofnun Íslands (ÞSSÍ).

Stofnfé sjóðsins, sem greiðist samkvæmt norræna deililyklinum, er 515 milljónir SDR og 330 milljónir evra, eða alls um 930 milljónir evra. Norræni þróunarsjóðurinn tók upp evruna sem mynteiningu í ársbyrjun 2001. Engin lán til nýrra verkefna voru samþykkt á árinu. Tvö viðbótarlán til útistandandi verkefna voru veitt fyrir samtals 2,55 milljónir SDR.

Frá upphafi hefur NDF veitt lán að fjárhæð 912 milljónir evra til 163 verkefna á vegum hins opinbera. 42 þessara verkefna voru útistandandi í lok árs 2009. Fjöldi verkefna með einkaaðilum frá stofnun eru 27 og eru 7 þeirra útistandandi.

Frá stofnun sjóðsins hefur hann veitt lán að fjárhæð 980 milljóna evra (um 88,2 milljarða íslenskra króna) til 190 verkefna í 39 þróunarlöndum. Um 50% lánsfjárisins hefur farið til landa í Afríku, 33% til Asíu og 17% til Rómönsku Ameríku.

Alþjóðastofnanir flokka þróunarlöndin eftir vergri þjóðarframleiðslu á íbúa og er yfirleitt miðað við bandaríkjadali á ári. Um 43% lána NDF hafa farið til fátækustu landanna (LLDC, <380 bandaríkjadali/ári), 41% til lágtekjulanda (LIC, <760 bandaríkjadali/ári) og 16% til lægri meðaltekjulanda (LMC, 761–3030 bandaríkjadali/ári). Þjóðarhagur hefur sem betur fer batnað í allmörgum lántökulöndum sjóðsins frá fyrstu árum hans og hafa þau ekki lengur möguleika á að taka lán hjá sjóðnum. Árið 2001 samþykkti stjórn sjóðsins að takmarka lán næstu árin við um tuttugu samstarfslönd. Áður var miðað við um 30 samstarfslönd.

Stærstu lántakendur sjóðsins eru Mósambík, Senegal, Úganda, Gana, Malaví, Laos, Nepal, Bólvía og Níkaragúa. Sjóðurinn tekur fullan þátt í að létta lánabyrðir skuldsettustu lántökulanda sinna í samræmi við ramma og reglur sem alþjóðlegar lánastofnanir setja til aðstoðar fátækustu ríkjum heims. Sjóðurinn

hefur þegar tekið á sig slíkar skuldbindingar vegna Bólívíu, Eþíópíu, Gana, Malaví, Mósambík, Níkaragúa, Senegal, Tansaníu og Úganda. Heildarkostnaður sjóðsins vegna skuldbindinganna er áætlaður 26 milljónir evra.

Norræna ráðherranefndin breytti samþykktum NDF árið 2001 og sjóðurinn getur nú veitt áhættulán til einkafyrirtækja í lántökulöndum án ríkisábyrgðar. Slík lán skulu þó aðeins vera lítill hluti heildarlána sjóðsins á hverju ári. Áhættulánin eru veitt á þrenna vegu: 1) beint til fjárfestingarverkefna; 2) með lánaramma í samstarfi við þróunarbanka; 3) með eignaraðild að áhættulánasjóðum í viðkomandi löndum. Þessi lán munu væntanlega auka möguleika íslenskra fyrirtækja á samstarfi við fyrirtæki í þróunarlöndunum. Sjóðurinn starfar með norrænu áhættulánasjóðunum, þeirra á meðal Nýsköpunarsjóði atvinnulífsins, en einnig með áhættulánasjóðum alþjóðlegu þróunarbankanna. NDF á jafnframt eignaraðild að áhættulánasjóðum í Afríku (African Infrastructure Fund, Aureos West Africa Fund og Aureos Southern Africa Fund), í Asíu (Mekong Enterprise Fund, sem starfar í Víetnam, Laos og Kambódíu) og í Mið-Ameríku (Central American Small Enterprise Investment Fund).

Frá stofnun sjóðsins hafa sjö lán verið undirrituð þar sem íslensk fyrirtæki eiga beinna hagsmuna að gæta. Þeirra á meðal eru fimm fiskveiðiverkefni (í Malaví, Mósambík, Namibíu, Grænhöfðaeypjum og Úganda). Fiskveiðiverkefnið á Grænhöfðaeypjum, í Malaví og Mósambík voru í samvinnu við ÞSSI. Heildarlán til verkefna með beinum íslenskum hagsmunum eru u.þ.b. 17 milljónir SDR. Íslensk fyrirtæki hafa gert samninga sem nema um 1,1% af heildarfjárhæð samninga við norræn fyrirtæki sem sjóðurinn hefur fjármagnað frá stofnun. Hlutdeild Íslendinga í fjármögnun sjóðsins er 1,1%. Auk þess hefur sjóðurinn í nokkrum tilvikum keypt íslenska sérfræðipjónustu til að undirbúa verkefni og annast eftirlit.

Frá 2005 vann stjórn NDF kerfisbundið að því að skoða mismunandi leiðir til að leggja niður sjóðinn. Úttektir og greiningar voru gerðar til að ná fram sjónarmiðum um hvernig best væri að framkvæma það og mismunandi möguleika á hagkvæmri stjórnsýslu og notkun á fjármagni sjóðsins. Lykilatriði var hvernig verja skyldi endurgreiðslunum á þeim lánunum sem sjóðurinn hafði veitt lántökulöndunum. Áætlað var að þetta fjármagn yrði um einn milljarður evra á 35 ára tímabili.

Vorið 2007 ákvað stjórnin að vinna áfram með tillögu þess efnis að beina fjármagninu til loftslagstengdra verkefna í þróunarlöndum. Það hafði verið ljóst að hvað sem öðru liði yrði sjóðurinn að haldast sem lögaðili, svo komist yrði hjá því að semja upp á nýtt um alla lánasamninga og til að tryggja framkvæmdina á þeim verkefnum, sem enn eru í gangi, auk endurgreiðslu lánanna.

Með hliðsjón af þessu var talið hagkvæmt að NDF héldi áfram starfsemi sinni þar til annað yrði ákveðið. Á þann hátt yrði umsýsla með endurgreiðslum útistandandi skulda til sjóðsins áfram innan norræns samstarfs. Niðurstaða stjórnar var að leggja til við NMR að endurgreiðslurnar yrðu notaðar til að fjármagna umhverfistengd verkefni sem stuðla að fyrirbyggjandi og

uppbyggjandi verkefnum í þróunarríkjunum með það að markmiði að draga úr gróðurhúsaáhrifum. Á þann hátt munu Norðurlönd, í gegnum NDF, geta nýtt sérþekkingu sína í umhverfismálum til að aðstoða þau ríki þar sem þörfin er mest. Lagt var til að verkefnastarfsemi sjóðsins verði fjármögnuð með gjafafé til tækniástoðar í tengslum við nýsköpunarverkefni á sviði loftslagsmála og nýsköpunar. Ef ekkert nýtt fjármagn verður veitt í sjóðinn mun stofnfé hans þar af leiðandi rýrna en í framhaldinu má taka afstöðu til hvort endanlega eigi að leggja sjóðinn niður. Ráðherranefndin samþykkti tillögu stjórnar NDF á árinu og gerði viðeigandi breytingar á samþykktum sjóðsins til samræmis við nýtt hlutverk hans.

Stjórn NDF samþykkti í júní framkvæmdaáætlunina „NDF:s framtida inriktning – Future and operations – an outline for 2009–2011“. Áætlunin er grundvöllurinn fyrir framtíðarverkefni í samræmi við nýtt umboð sjóðsins.

Markmiðið með gjafafé Norræna þróunarsjóðsins er:

- að greiða fyrir stærri fjárfestingum í þróunarríkjum, í samstarfi við aðra alþjóðlega fjárfesta, með það að markmiði að bregðast við orsökum og afleiðingum loftslagsbreytinga,
- að endurspeglar áherslur norrænu landanna á sviði loftslagsbreytinga og í baráttunni við fátækt og
- að auka samlegðaráhrif og vera viðbót við aðra fjármögnun.

Á grundvelli hinnar nýju stjórnskipunar hefur stjórn NDF samþykkt styrki fyrir 17,9 milljónir evra vegna sjö verkefna á sviði loftslagsbreytinga.

Stjórnin ákvað í september að veita 4 milljónum evra í nýtt norrænt loftslagsverkefni sem er stjórnað í samstarfi NDF og NEFCO. Verkefninu er ætlað að efla tækni- og þekkingarmiðlun á milli norrænu landanna og þróunarríkja á sviði loftslagsbreytinga. Markmiðið er að hvetja til samstarfsverkefna milli norrænna stofnana, yfirvalda, samtaka og fyrirtækja og samstarfsaðila þeirra í öllum NDF-löndunum. NDF og NEFCO hafa óskað eftir tillögum um verkefni tengd tveimur sviðum, vatnsöflun og orkusparnaði.

Í stjórn Norræna þróunarsjóðsins sitja fulltrúar norrænu ríkjanna fimm. Starfsmenn sjóðsins eru 11.

Lánasjóður Vestur-Norðurlanda

Lánasjóðurinn lánar fé til fjárfestinga fyrirtækja í Færeyjum og á Grænlandi. Einnig til íslenskra fyrirtækja, að því tilskildu að um sé að ræða samstarfsverkefni íslensks og annað hvort færeysks eða grænlenks fyrirtækis. Þetta er í samræmi við samþykktir frá árinu 1998. Sjóðurinn greiddi á árinu út sex lán, öll til Grænlands, samtals að upphæð 22,475 milljónir danskra króna.

Samkvæmt ársreikningum var eigið fé sjóðsins um áramót 2008/2009 120,7 milljónir danskra króna og á sama tíma námu útlán samtals 105 milljónum danskra króna.

Breytingar á samþykktum, er tóku gildi um áramótin 1997/98, kveða svo á um að Lánasjóður Vestur-Norðurlanda skuli af hagnaðinum styrkja NORA um allt að 1,5 milljón danskra króna á ári.

Stjórn Lánasjóðs Vestur-Norðurlanda skipa sjö menn, einn frá hverju aðildarlandi og hefur hver þeirra einn varamann. Stjórnarmaður og varamaður hvers aðildarlands eru skipaðir af ríkisstjórn þess. Aðild að Lánasjóði Vestur-Norðurlanda eiga Danmörk, Finnland, Ísland, Noregur, Svíþjóð, Færeyjar og Grænland.³⁴

³⁴ Sjá nánar um sjóðinn á: <http://vestnorden.is>

Fylgiskjal 1:**Styttingar**

BDF	Baltic Development Forum
BEAC	Barent Euro-Arctic Council – Barentsráðið
CBSS	Council of the Baltic Sea States – Eyrstrasaltsráðið
COP15	UN Climate Change Conference 2009 – Loftslagsráðstefna Sameinuðu þjóðanna 2009
EES	Evrópska efnahagssvæðið
EHU	European Humanities University – EHU-háskólinn
EK-A	Nordisk Embedsmandskomité for Arbejdsliv – Norræna embættismannanefndin um vinnumál
EK-Finans	Nordisk Embedsmandskomité for Økonomi og Finanspolitik – Norræna embættismannanefndin um efnahags- og fjármál
EK-FJLS	Nordisk Embedsmandskomité for Fiskeri og havbrug, Jordbrug, Levnedsmidler og Skovbrug – Norræna embættismannanefndin um sjávarútveg, landbúnað, matvæli og skógrækt
EK-K	Nordisk Embedsmandskomité for Kultur – Norræna embættismannanefndin um menningarmál
EK-Ligestilling	Nordisk Embedsmandskomité for Ligestilling – Norræna embættismannanefndin um jafnréttismál
EK-Lov	Nordisk Embedsmandskomité for Lovsamarbejde – Norræna embættismannanefndin um löggjafarsamstarf
EK-M	Nordisk Embedsmandskomité for Miljø – Norræna embættismannanefndin um umhverfismál
EK-NE	Nordisk Embedsmandskomité for Erhvervs- og energipolitik – Norræna embættismannanefndin um atvinnu- og orkumál
EK-NE/Energi	Nordisk Embedsmandskomité for Enerkipolitik – Norræna embættismannanefndin um orkumál
EK-NE/Näring	Nordisk Embedsmandskomité for Erhvervspolitik – Norræna embættismannanefndin um atvinnumál
EK-R	Nordisk Embedsmandskomité for Regionalpolitik – Norræna embættismannanefndin um byggðamál
EK-S	Nordisk Embedsmandskomité for Social- og sundhedsspørgsmål – Norræna embættismannanefndin um félags- og heilbrigðismál
EK-U	Nordisk Embedsmandskomité for Uddannelse og Forskning – Norræna embættismannanefndin um menntamál og rannsóknir
ESB	Evrópusambandið
FAO	Food and Agriculture Organisation of the United Nations – Matvæla- og landbúnaðarstofnun Sameinuðu þjóðanna
HÖGUT	Ráðgivningsgruppen for nordiskt samarbejde inom högre utbildning – Stjórnarnefndin um æðri menntun
MR-A	Nordisk Ministerråd for Arbejdsliv – Norræna ráðherranefndin um vinnumál
MR-Finans	Nordisk Ministerråd for Økonomi- og finanspolitik – Norræna ráðherranefndin um efnahags- og fjármál
MR-FJLS	Nordisk Ministerråd for Fiskeri og havbrug, Jordbrug, Levnedsmidler og Skovbrug – Norræna ráðherranefndin um sjávarútveg, landbúnað, matvæli og skógrækt
MR-K	Nordisk Ministerråd for Kultur – Norræna ráðherranefndin um menningarmál
MR-Ligestilling	Nordisk Ministerråd for Ligestilling – Norræna ráðherranefndin um jafnréttismál

MR-Lov	Nordisk Ministerråd for Lovsamarbejde – Norræna ráðherranefndin um löggjafarsamstarf
MR-M	Nordisk Ministerråd for Miljø – Norræna ráðherranefndin um umhverfismál
MR-NER	Nordisk Ministerråd for Erhvervs-, Energi- og Regionalpolitik– Norræna ráðherranefndin um atvinnu-, orku- og byggðamál
MR-S	Nordisk Ministerråd for Social- og sundhedspolitik– Norræna ráðherranefndin um félags- og heilbrigðismál
MR-SAM	De nordiske samarbejdsministre – Samstarfsráðherrar Norðurlanda
MR-U	Nordisk Ministerråd for Uddannelse og Forskning – Norræna ráðherranefndin um menntamál og rannsóknir
NCoE	Nordic Centers of Excellence – Norræn öndvegissetur
NAD	Nordisk nævn for alkohol- og narkotikaforskning – Norræna rannsóknarnefndin á sviði vímuefna
NAM	Nordisk Arbejdsmiljømøde – Norræna vinnuumhverfisráðstefnan
NAU	Nordisk arbejdsretsudvalg – Norræn nefnd um vinnurétt
NB8	Nordisk/baltiske ministermøder – Norrænir/baltneskir ráðherrafrundir
NCF	Nordic Climate Facility – Norrænn loftslagssjóður
NCoE	Nordic Centers of Excellence – Norræn öndvegissetur
NDF	Nordic Development Fund – Norræni þróunarsjóðurinn
NEF	Nordisk Energiforskning – Norrænar orkurannsóknir
NEFCO	Nordic Environment Finance Corporation – Norræna umhverfisfjármögnunarfélagið
NFD	Nordisk fordelingsnøgle – norræni deililykillinn
NHV	Nordisk Højskole for Folkesundhedsvidenskab – Norræni lýðheilsuháskólinn
NIAL	Nordisk informationsgruppe for arbejdslivsspørgsmål – Samstarfshópur um upplýsingamiðlun um vinnumarkaðsmál
NIB	Den Nordiske Investeringsbank – Norræni fjárfestingabankinn
NICe	Nordisk InnovationsCenter – Norræna nýsköpunarmiðstöðin
NIKK	Nordisk Institut for Kundskab om Køn – Norræna kvenna- og kynjarannsóknastofnunin
NIOM	Nordisk Institut for Odontologiske Materialer – Norræna tannlækningastofnunin
NIVA	Nordisk Institution for Videreuddannelse indenfor Arbejdsmiljøområdet – Norræna stofnunin um menntun á sviði vinnuverndar
NKJ	Nordisk kontaktorgan for jordbrugsforskning – Norræna samstarfsráðið fyrir landbúnaðarrannsóknir
NMF	Nordisk Miljøudviklingsfond – Norræni umhverfisþróunarsjóðurinn
NMR	Nordisk Ministerråd – Norræna ráðherranefndin
NOMESKO	Nordisk medicinalstatistikkomité – Norræna heilbrigðistölfræðinefndin
Nopef	Nordisk Projekteksporthund – Norræni verkefnaútlutningssjóðurinn
NOPUS	Nordisk Uddannelsesprogram for Udvikling af Social Service – Norræna samstarfsmiðstöðin um þróun félagslegrar þjónustu
NORA	Nordisk Atlantsamarbejde – Norræna Atlantsnefndin
Nordbuk	Nordisk Børne- og Ungdomskomité – Norræna barna- og ungmennanefndin
NordForsk	NordForsk – Norræna rannsóknarráðið
NordGen	Nordisk Genresourcecenter – Norræna erfðalindasetrið
NORDRED	Nordisk redningstjenestesamarbejde – Norræn samvinna um björgunarsamstarf
Nordregio	Nordic Centre for Spatial Development – Norræn rannsóknastofnun í skipulags- og byggðamálum
NORDVULK	Nordisk Vulkanologisk Center – Norræna eldfjallasetrið
NORIA	Nordic Research and Innovation Area – Norræna rannsókn- og nýsköpunarsvæðið

NOSOSKO	Nordisk socialstatistikkomité – Norræna hagskýrslunefndin á sviði félagsmála
NSH	Nordisk Samarbejdsorgan for Handikapspørgsmål – Norræna samstarfsmiðstöðin um málefni fatlaðra
NSHF	Nordisk samráðsgruppe i flygtningespørgsmål – Norræn samráðsnefnd um málefni flóttamanna
NSK	Nordisk Samarbejdskomité – Norræna samstarfsnefndin
NSS	Rådgivningsgruppen for nordisk skolesamarbejde – Norræn ráðgjafarnefnd um samstarf um skólamál
NUD	Nordisk Uddannelsescenter for Døvblindepersonale – Norræna menntamiðstöðin á sviði daufblindu
NVC	Nordens Velfærdscenter – Norræna velferðarmiðstöðin
NVL	Nordisk netværk for voksnes læring – Norrænt samstarfsnet um fullorðinsfræðslu
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development – Efnahags- og framfarastofnun Evrópu
OSPAR	Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic – Samningur um verndun Norðaustur-Atlantshafsins
SDR	Special Drawing Rights – Sérstök dráttarréttindi
SNS	SamNordisk Skovforskning – Norrænar skógræktarrannsóknir
SVL	Styregruppen for voksnes læring – Stjórnarnefnd um fullorðinsfræðslu
WHO	World Health Organization – Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin
ÞSSÍ	Þróunarsamvinnustofnun Íslands